

4. fejezet

Az 1956-os magyar forradalom hatása Romániában és a MAT-ban

4.1. Ellenőrzött enyhülés Romániában

Romániában 1955 körül érzékelhető volt a Sztálin halálát követően kibontakozó általános „enyhülési” folyamat, amelynek fontos állomásai voltak a szovjet-jugoszláv kibékülés és a Genfben megtartott nagyhatalmi értekezlet. Magyarországtól, Lengyelországtól és Csehszlovákiától eltérően, ahol új emberek bukkantak fel a kommunista párt felső vezetésében, Bukarestben az a Gheorghiu-Dej vezette sztálinista csoport hajtotta végre a rendőr-állami szigor enyhítését, amely felelős volt a korábbi években elkövetett súlyos törvényteleniségekért. A román „desztálinizáció” két alapvető célt fogalmazott meg: az első a kommunista rendszer „nemzetiesítése” volt, a második pedig az ország mozgásterének fokozatos kiszélesítése egyfajta korlátozott szuverenitás visszanyerése érdekében (akkor még szó sem volt az 1964-es nyilatkozat alapját képző függetlenség-ideológiáról).¹ 1955 folyamán az RMP főtitkára néhány jelentős lépést tett a szovjet gyámság alóli szabadulás érdekében. Ezek közül a legmarkánsabb a Nyikita Hruscsovnak címzett augusztusi jegyzék volt. Ebben Emil Bodnăraş honvédelmi miniszter a szovjet csapatok Romániából való

---

1 A folyamatot elemzi Ghiță Ionescu: *Communism in Romania, 1944–1962*. London, Oxford University Press, 1964; erősen szubjektív de jól informált Pavel Ţugu: *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost șef de Secție a CC al PMR*. București, Ed. Ion Cristoiu, 1999. Más szemszögből Tóth Sándor: *Dicsőséges kudaraink a diktatúra éveiben. Gaál Gábor sorsa és utóélete Romániában, 1946–1986*. Budapest, Balassi, 1997.

kivonását kérte arra hivatkozva, hogy a május 15-én Ausztriával aláírt békeszerződés következtében érvényüket veszítették azok a jogi és stratégiai megfontolások, amelyek a csapatok romániai jelenlétét indokolták. Azaz nincs már szükség a korábban Ausztriában állomásozó szovjet csapatokkal való kommunikációs vonal fenntartására.² A kezdeményezés az RMP Politikai Bizottsága által hozott formális határozat nyomán született meg; Hruscsovot is meglepte, aki visszaemlékezései szerint rendkívül módon nehezményezte és politikai sértésnek tekintette a kivonulási kérelmet. Ennek ellenére néhány hónappal később a szovjet vezető megváltoztatta hozzáállását, és az 1955. november 7-i évforduló megemlékezéseinek alkalmával Gheorghiu-Dej és Bodnăraș tudomására hozta, hogy beleegyeznek a Romániában állomásozó csapatok kivonásába egy szélesebb nemzetközi enyhülési stratégia jegyében.³

Az RMP vezetői egyre nehezebben viselték ugyanis mind az 1945 óta Romániában állomásozó szovjet katonai alakulatok, mint a civilnek álcázott tanácsadók, szakértők, belügyesek jelenlétét minden egyes minisztériumban, KV osztályon, de tartományi pártbizottsági szinten is.⁴ Érzelmeket akkor nem ideológiai, sokkal inkább államépítési szempontok határozták meg. Miután 1952-ben Gheorghiu-Dej minden lehetséges riválisát eltávolította a párt éléről, elindította annak a hatalmi rendszernek az intézményesülését, amelyet működése első éveiben kizárólag a nyers terror logikája irányított. Ezzel biztosította – egyelőre *ideológiai töltet* nélkül – annak az államépítési folyamatnak az alapjait, amely később Romániának viszonylagos autonómiát adott a szovjet típusú rendszeren belül. Az RMP legfelsőbb vezetését megijesztet-

---

2 A szovjet csapatok visszavonására irányuló román kérésről lásd Ioan Scurtu (szerk.): *România. Retragerea trupelor sovietice – 1958*. București, Editura didactică și pedagogică, 1996, 43.

3 Ny. Sz. Hruscsov memoárjának (*Remembers. The last testament*, vol. 1. Boston, Brown Co., 1974, 227-229.) említett szakaszát idézi Scurtu: *Retragerea*, i. m. 43.

4 A tanácsost két fordító kísérte, akik közül egyik személy helybéli, a másik pedig a Szovjetunióból származott.

te a Nagy Imre vezetésével zajló magyar reformkísérlet: attól tartottak, Moszkva Romániában is reformokat és személyi változásokat fog követelni. Az 1952–1954 közötti belső tisztogatások után Gheorghiu-Dej pozíciója Hruscsov erőfeszítései ellenére csak ideiglenesen ingott meg: a kollektív vezetés szellemében 1954 áprilisától 1955 októberéig meg kellett válnia az első titkári poszttól (a Minisztertanács elnöke maradt), amit azonban egyik híve, Gheorghe Apostol foglalt el. A bizonytalanság csak rövid ideig tartott: éppen a párt első titkári tisztségének elvesztésekor (1954 áprilisában) sikerült Dejneknél elindítani a román kommunista hatalom első önálló kezdeményezését, a Szovjetuniótól való fokozatos eltávolodást, majd ismét első titkárként elérni Románia felvételét az ENSZ-be (1955. december 14-én, ekkor lépett be Magyarország is), és megrendezni az RMP II. kongresszusát (1955. december 23–28.), amelyet két éven át halogattak. Ezen Gheorghiu-Dej sikeres képet festett az állampártról, amit nem a párttagság növekedése indokolt, hisz az RMP-nek kevesebb, mint 600 ezer tagja volt, az összlakosság 3,4 százaléka, hanem a hatalom konszolidálásában elért sikerek. Ennél fontosabb, hogy abban az időszakban jött létre az RMP felső vezetésében egy „belső kör”, melynek tagjai Chivu Stoica, Alexandru Drăghici, az ambiciózus Nicolae Ceaușescu és az általuk patronált „új nemzedék”, szinte kizárólag román származású káderei voltak (ide sorolható a fiatal Ion Iliescu is).

A kongresszus egyik érdekessége a magyar autonómia megjelenítésének szinte teljes hiánya volt. Noha felszólalt és a MAT által elért kulturális és gazdasági eredményeket méltatta Csupor Lajos tartományi első titkár, akit éppen akkor választottak meg KV taggá, Kovács György íróval együtt, a nemzetiségi kérdés megoldásáról alig esett szó, és a MAT működéséről sem tettek említést. A szervezők arra is ügyeltek, hogy a magyar küldöttség vezetője, Rákosi Mátyás is egyértelműen nyilatkozzon a romániai nemzetiségi kérdés lenini szellemében történő megoldásáról valamint arról,

hogy Magyarországnak semmilyen követelése nincs Romániával szemben.⁵ Ráadásul a magyar küldöttség érintkezési lehetősége a MAT vezetőivel is rendkívül korlátozott volt. Amikor Rákosit bemutatták Csupor Lajosnak, utóbbi bevallotta, hogy sohasem volt még Magyarországon, mert a Német Demokratikus Köztársaságba és Csehszlovákiába való hivatalos utazásai alkalmából a román hatóságok Magyarországra csak tranzitvízumot állítottak ki. Csupor „tájékozatlanságát” tapasztalva Rákosi Budapestre hívta a MAT első titkárát. 1956 nyarán azonban a bukaresti nagykövetség arról értesítette a magyar kormányt, hogy Csupor fogadásához nem elégséges a magyar hatóságok belépési vízumja, hanem a magyar kormány meghívása is szükséges. Ezt követően a román hatóságoknak a belügyeikbe való beavatkozással kapcsolatos túlérzékenységére hivatkozva Rákosi és a magyar kormány elállt a meghívástól.⁶

1956 elején Bukarest a központi pártapparátus irányítása alá helyezte a nemzetiségi kérdés tanulmányozását: tanácsadó szervet hoztak létre „Nemzetiségi Bizottság” néven. Az 1956. január 17-i Politikai Bizottsági ülésen⁷ életre hozott új szerv az RMP KV alárendeltségébe tartozott, és feladatköre: „a román nép és az együtt élő nemzetiségek közötti barátság megszilárdításáról szóló pártirányelvek alkalmazásának”, illetve „különösen a nemzetiségi értelmiségiek körében a burzsoá nacionalizmus megnyilvánulásainak, illetve legyőzésére szolgáló módszereknek” a vizsgálata volt.⁸ A tizenegy tagú Bizottság (akik közül öten magyarok, ketten németek, ketten zsidók, egy ukrán és egy szerb) tevékenységét

---

5 Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1997, II. k., 990. Az MDP vezetője nem számolt azonban a megváltozott erdélyi magyar közhangulattal: beszéde rendkívül negatív visszhangot váltott ki, és sokan levélben kifejezték rosszsallásukat amiatt, hogy Rákosi „lemondott” a magyar sérelmek felvállalásáról.

6 Rákosi: *Visszaemlékezések*. i. m. 991.

7 ANIC, fond CC PCR, Cancelarie, dosar 23/1959, 1. f.

8 ANIC, fond CC PCR, Cancelarie, dosar 40/1956, 71-72. f.

Vécsei Károly titkár, a MAT Tudományos és Kultúra osztályának akkori vezetője, Fazekas János bizalmi embere irányította. Bár a Bizottság tényleges tevékenysége fennállásának három évében meglehetősen csekélynek mondható, maga a létrehozása és a neki rendelt feladatok arra mutattak, hogy Bukarest ezzel kísérte meg kielégíteni a magyar kisebbség egyes követeléseit.

Az ötvenes évek közepén román részről határozott függetlenedési lépések történtek a gazdaságpolitikában és a kulturális életben. 1954 és 1956 között felszámolták a román gazdaságra döntő befolyást gyakoroló szovjet–román vegyes vállalatokat⁹, és a román gazdaság ismét „nemzeti” kezekbe került, mind „külső”, mind „belső” szinten: a Szovjetuniótól való függetlenedési folyamattal párhuzamosan a gazdasági és a kulturális, majd később a külkereskedelem lebonyolításában kulcsszerepet betöltő államvédelmi apparátust is intenzíven „románosították”.¹⁰ A kulturális élet irányításában és a nemzetiségi politika gyakorlatában is lassú, de mélyreható változások indultak be. 1954-től fokozódott az a Magyar Autonóm Tartomány létrehozása óta megfigyelhető folyamat, hogy az erdélyi magyar közösségnek biztosított nyelvhasználati jogok a MAT területére szorultak vissza, a magyar művelődési intézmények egy részét pedig Kolozsvárról és Bukarestből Marosvásárhelyre helyezték át. 1955 februárjában létrehozták az RMP KV Tudomány és Művelődési Osztályát, amelynek irányítását Gheorghiu-Dej a fiatal Pavel Țuguira bízta, aki 1948 előtt végzett a iași-i egyetem jogi karán, és román „nemzetépítő” kádernek számított. Neki kellett átvennie a kulturális élet fölötti ellenőrzést

---

9 Florian Banu: *Asalt asupra economiei României de la Solagra la SOVROM (1936–1956)*. București, Editura Nemira, 2004, 173. 1956. október 22-én a román kormány átvette az utolsó két társaság irányítását, a *Szovromquartot* és a kulcsfontosságú *Szovrompetrolt*.

10 Zsidó származású, az RMP Központi Vezetőség ipari és külkereskedelmi osztályában, a Külkereskedelmi Minisztériumban dolgozó káderek tömeges eltávolításáról szóló adalékokra az RMP KV gazdasági osztályának irattárában bukkanunk rá. ANIC, fond CC PCR, Secția economică, dosar 36/1952, 37/1952, 24/1953.

Mihai Roller pártmunkás-történésztől (1948-tól az új Román Népköztársaság Akadémiájának meghatározó vezetője) és jórészt zsidó származású munkatársaitól. 1955 nyarán Roller hirtelen kegyvesztetté vált, és a Román Akadémia visszavette soraiba több 1948-ban elbocsátott konzervatív beállítottságú tagját, köztük több prominens történészt és társadalomtudóst.¹¹ A „kiegyezés” nemcsak „nemzeti” formát, hanem új legitimációs forrást is adott a román kommunista rendszernek. Olyan vezető értelmiségiek és nemzeti ideológusok, mint például Andrei Őtetea, Constantin Daicoviciu és Silviu Dragomir felismerték, hogy az adott helyzetben csakis a kommunista párton keresztül lehet megfogalmazni hazafias üzeneteket, elsősorban Erdély múltjáról és hovatarozásáról.

Miután az enyhülés jegyében Románia aláírta a fogvatartottak jogait szavatoló genfi konvenciót, majd felvételt nyert az ENSZ-be érezhetővé vált a rendőri szigor mérséklődése is. Országos szinten 1955-ben a politikai indíttatású új őrizetbe vételek száma nem haladta meg a havi kétszázat, 1956-ban márciusától októberig száz alá csökkent.¹² Annak ellenére, hogy az őrizetbe vett, majd szabadlábra helyezett polgárok száma ennél lényegesen magasabb lehetett, Románia 1956-ban az 1948–1962 közötti időszak „legenyhébb” pillanatát élte. Maga a börtönrendszer is valamelyest humánusabb lett az ötvenes évek elejéhez viszonyítva: míg a hivatalos adatok szerint 1953-ban 199 fogoly halt meg, 1956-ban „csak” 46 halálesetet regisztrált a BM.¹³ 1955-ben megszüntették az 1950-ben bevezetett úgynevezett „adminisztratív büntetést” (*pedeapsă administrativă*), amely lehetővé tette, hogy bármiféle büntetőeljárás és ítélet nélkül 1-től 5 évig terjedő időtartamra

---

11 Erről Andi Mihalache: *Istorie și practici discursive în România „democrat-populară”*. București, Albatros, 2003, 76-77. A kultúrharcról egy résztvevő szempontjából: Ţugui, *Istoria*, i. m., 7-59. o.

12 ACNSAS, fond Documentar, dosar 53, vol. 1.

13 A teljes listát közli: ACNSAS, fond Documentar, dosar 73, vol. 1, 57-174. f.

börtönbe vagy kényszermunkatáborba zárják a feltételezett elleneséges elemeket (1950–1954 között több mint 22 ezer személyt tartottak így fogva).¹⁴ 1956-ig hazatérhetett az a tízezer család is (összesen 44 ezer személy), akiket 1951 júniusában deportáltak a Bukaresttől keletre fekvő, többnyire lakatlan bărăgani pusztába.¹⁵

4.2. A XX. kongresszus utáni bizonytalanság és a magyar kérdés kiéleződése

Az SZKP XX. kongresszusán elhangzottak, mindenekelőtt Hruscsov nagyhatású beszéde a személyi kultusz nevében elkövetett törvénytelenégekről megdöbbenést keltett a Moszkvában tartózkodó román delegáció soraiban. Gheorghiu-Dej, aki teljes mértékben azonosult a sztálini vezetési stílussal és veszélyben látta a felülről irányított enyhülés eredményeit, Bukarestbe visszatérve majdnem egy hónapig késleltette a dokumentum bizalmas megvitatását. Amikor végre rászánta magát, ravasz kódósítással operált. Az RMP KV 1956. március 23–25-i plenáris ülésén, majd ezt követően a fővárosi *Floreasca* sportcsarnokban összehívott pártaktíván a hruscsovi beszédnek csupán egy átdolgozott, megszelídített változatát olvasta fel, hangoztatva, hogy az nem vonatkozik a román pártra, mivel ott a „Pauker–Luca–Georgescu-féle frakciós csoportosulás” 1952-es leleplezése óta sikeres harcot folytatnak a „személyi kultusz” ellen.¹⁶

Másként reagált a moszkvai kihívásra a román delegáció két másik tagja, Iosif Chișinevschi KV-propagandatitkár és Miron Constantinescu PB-tag, 1949–1955 között az Állami Tervbizottság elnöke. Az utóbbi a Politikai Bizottság áprilisi ülésein követelte a

14 ACNSAS, fond Documentar, dosar 53, vol. 21, 76-79. f.

15 Az 1949–1954 közötti politikai, társadalmi és etnikai indíttatású deportálásokról lásd Smaranda Vultur tanulmányát. In Ruxandra Cesereanu (szerk.): *Comunism și repressiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*. Iași, Polirom, 2006, 135-152.

16 Deletant: *Teroarea*, i. m. 195. Lásd még Boca: *1956 un an de ruptură*. i. m. 20-21.

román párt belső megújulását, a megkésett reformok elindítását és az elkövetett „hibák” miatti önvizsgálatot.¹⁷ A két tekintélyes pártvezető példa nélküli (és a nyilvánosság teljes kizárása mellett zajló) fellépése konfliktushelyzetet idézett elő a román kommunista vezetés történetében. A többi PB-tag kiállása Gheorghiu-Dej mellett kétségkívül megerősítette az első titkár legitimitását, de nem eredményezte a hatalom kritikusaivá lett politikusok azonnali kiszorítását a pártvezetésből. Constantinescut és Chiși-nevschit – akiknek az 1957 júliusában mégiscsak bekövetkező kizárása a hatalomból valószínűleg már ezekben a napokban eldőlt – egyszerű megrovással büntették, és ugyanakkor elérték, hogy a PB ismét napirendjére tűzze a szovjet csapatoknak az országból való kivonását.

A XX. kongresszus anyagait országszerte május és június folyamán vitatták meg. Július 3-án a *Scinteia* is közölte az SZKP KB által kibocsátott, a személyi kultuszt elítélő határozatot.¹⁸ Tartományi Pártkollégiumok szintjén már áprilisban kivizsgálást indítottak a belügyi szervek tevékenységéről, és fényt derítettek néhány látványos túlkapásra. A Magyar Autonóm Tartományban is több kompromittált állambiztonsági tisztet bocsátottak el, vagy megrovásban részesítettek.¹⁹ A helyi pártvezetőség arra tett kísérletet, hogy a BM munkáját az RMP szervei ellenőrzésének alárendelje. 1956 első felében országszerte nagyszabású átszervezést hajtottak végre az állambiztonsági szerveknél: a Belügyminisztérium több ezer tisztet és altisztet bocsátott el az aktív állományból.²⁰ A március 14-én kiadott 1956/15. sz. utasítással nekilátott

---

17 Tismăneanu: *Stalinism*, i. m. 142-143. Az ülések jegyzőkönyvéből részleteket közöl Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 57-83.

18 Alina Tudor – Dan Cătănuș: *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu – Iosif Chișiinevschi (1956–1961)*. București, Elion, 2001, 35-37.

19 Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 88-99.

20 A Securitate átalakításáról lásd Dennis Deletant tanulmányát. In K. Persak e.é. Kamiński (eds.): *A handbook of the communist security apparatus in East Central Europe 1944–1989*. Warsaw, Institute of National Remembrance, 2005, 285-328.

a „civil” hírszerzői hálózat megtisztításához is.²¹ A hálózatból eltávolították a párttagokat, valamint az „inaktív” és a „kettős” ügynököket. Az erőszakszervek átszervezése, a hálózatok ideiglenes meggyengülése (1956 első felében informátorainak közel felétől szabadult meg a Securitate) annak az általános bizonytalanságnak és kapkodásnak volt a jele, amellyel a román pártvezetés reagált a külső kihívásra, a SZKP XX. kongresszusának üzenetére.

Az 1956 tavaszi politikai-ideológiai válságot nemcsak a szovjet elvárások idézték elő. A román értelmiségiek közül többen követelték a korábbi dogmatikus álláspontok felülvizsgálatát. Az Írószövetség által kiadott *Gazeta literară* hetilap április 12-i számában interjút közölt Alexandru Jar íróval, amelyben súlyos kritika fogalmazódott meg a személyi kultusszal és a *proletkult* által kikényszerített ideológiai megkötésekkel kapcsolatban.²² A tehetégtelen sztálinistának tartott Jar jó viszonyban volt Leonte Răutuval, az RMP KV Agitációs és Propaganda Osztály befolyásos vezetőjével, aki valószínűleg Gheorghiu-Dej csapdjába esett. Egy hónappal később Jar felkérték téziseinek kifejtésére az értelmiség számára összehívott pártaktíva-gyűlésen. Gheorghiu-Dej, Constantinescu és Răutu jelenlétében Jar a korábbinál is súlyosabb kritikával illette a pártvezetést: kárhoyztatta azt a „kettős életet”, amelyet az ideológiai merevség kényszerített a szocializmus eszméje iránt leghűségesebb értelmiségiekre is. A kihívásra határozottan reagált a pártvezetés, arra számítvá, hogy a román értelmiség majd nem áll ki a korábban sztálinista, zsidó származású író védelmében. Május 15-én Jar kizárták a pártból és írószövetségi tagságát is törölték; az írószövetségi pártszervezet ülésének jegyzőkönyve szerint csak két kollégája szólalt fel védelmében –

---

21 A román BM ötvenes évekbeli utasításait 1969-ben megsemmisítették. Tartalmukra utalásokat találunk a Securitate által az operatív munka kiértékelésére összehívott gyűlésektől készült jegyzőkönyvekben. A 60/1955. sz. utasításról: ACNSAS, fond Documentar, dosar 103, 182. f.

22 Boca: *1956 un an de ruptură*, i. m. 64.

jellemzően nem román származásúak²³ – akik azonban a szavazás pillanatában a súlyos szankciókkal való fenyegetések hatására mindent visszavontak, és megszavazták az elítélő indítványt.²⁴

A Jar-ügy egy hónappal késleltette a májusra tervezett első Írókongresszust, amit június 18–23. között rendeztek meg Bukarestben a dogmatizmus jegyében. Míg áprilisban éles politikai viták tarkították a csehszlovák írók kongresszusát, és teljes véleményszabadság jellemezte a budapesti Petőfi Kör vitáit, a bukaresti találkozó „tényszerűen demonstrálta a román értelmiségiek egymás iránti szolidaritásra való képtelenségét a XX. kongresszus által kiváltott új helyzetben”²⁵. A liberalizáció inkább egyfajta „kiegyezés” eredményezett az ötvenes években mellőzött vagy üldözött antikommunista/konzervatív/jobboldali román értelmiséggel. A „kiegyezés” nemcsak „nemzeti” formát, hanem új legitimációs keretet is adott a román kommunista rendszernek. 1956 folyamán több, korábban nacionalistaként megbélyegzett író (pl. Octavian Goga, Tudor Arghezi, Liviu Rebreanu) hivatalosan is rehabilitáltak, és betiltott műveiket „visszavonták” a szellemi életbe. Még élénkebb visszhangja volt a román lakosság körében Tito moszkvai, majd bukaresti látogatásának (június 23–26.), majd a közel száz áldozatot követelő poznani munkásfelkelésnek.²⁶ Tito ünnepélyes fogadtatása, amely a korábban évekig átfogó gyűlöletkampánynak kitett jugoszláv kormánnyal való megbékélést szentesítette, egyben súlyos szegényforrás volt a Gheorghiu-Dej-féle vezetés számára, mivel implicit módon arra kényszerült, hogy beismerje korábbi hibáit. Tito szimbolikus diadala Hruscsov és Gheorghiu-Dej felett a román lakosság politikailag öntudatos rétegeiben azt a reményt éltette, hogy Romániában is lehetséges egy „másfajta” szocializmus építése.

---

23 Gálfalvi Zsolt szíves közlése szerint Majtényi Erik és Szász János volt a két magyar író, akik tartózkodtak a szavazáson.

24 Boca: *1956 un an de ruptură*, i. m. 66.

25 Uő. 68-69.

26 Tudor-Cătănus: *O destalinizare ratată*, i. m. 45.

Eközben Erdély-szerte és különösen a Magyar Autonóm Tartományban spontán magyar kulturális reintegráció zajlott. Ennek jeleit nemcsak a politikai rendőrség vagy a tartományi pártbizottság bizalmas és titkos irataiban, hanem a korabeli sajtóban is megfigyelhetjük. Az első „észlelés” Illyés Gyula látogatása, akivel a magyar tematikában rendkívül óvatos *Vörös Zászló* 1956. február 1-én terjedelmes interjút közölt. A szöveggörnyezet sokat elárul az esemény jelentőségéről. Illyés ugyanis az 1848-as forradalom küzdelmeit feldolgozó *Fáklyaláng* századik marosvásárhelyi bemutatójára érkezett Romániába „váratlan látogatására” – tette hozzá a újságíró (ez akkoriban szokatlannak számított: az effajta látogatásokat több hónapos készülődés előzte meg). A lapszerkesztők kitűnően semlegesítették a szöveget potenciálisan érzékeny tartalmát, és az interjúnak a *Mély tiszteletet érzek a román nép iránt...* címet adták²⁷. Illyés megjelenése Marosvásárhelyen nemcsak azért volt meglepő, mert több éven át alig jutottak el a MAT-ba a Romániába látogató magyarországi küldöttségek, hanem elsősorban azért, mert az 1954 októbere óta óriási sikerrel játszott Fáklyaláng egyáltalán nem felelt meg a román ideológiai kánonnak: a tartományi pártszervezet többször is nacionalista és sovíniszta szindarabként bélyegezte meg, és 1955-ben Kovács György író a darab betiltását is fontolgatta.²⁸

Illyés látogatását néhány hónapos szünet követte, amit valószínűleg a román és a magyar pártvezetés XX. kongresszus utáni általános elbizonytalanodása okozott. Május végétől azonban új lendületet kapott a folyamat. Nagy Pál tollából pozitív recenzió jelent meg a *Vörös Zászló*ban Szabó Gyula *Gondos atyafiság* című regényéről, amely szenvedélyes vitákat hozott az akkori író társadalomban a „mezőgazdaság szocialista átalakítása” ideológiailag nem megfelelő bemutatása miatt.²⁹ A kritikus szerint a Hajdu

---

27 *Vörös Zászló*, 1956. február. 1.

28 Az RMP Magyar Autonóm Tartományi pártértekezlet jegyzőkönyve. Marosvásárhely, 1955. június 4-5. ANDJM, fond 1134, dosar 114, 47. f.

29 *Vörös Zászló*, 1956. május 29.

Győző és mások által támadott mű nem volt más, mint a felszabadulás utáni vidéki élet első hiteles, nem sablonos ábrázolása. Másfelől oldódni látszott a MAT korábbi elszigeteltsége: május folyamán a *Vörös Zászló* büszkén jelentette, hogy Marosvásárhelyre látogat a Burját-Mongol Autonóm Köztársaság egészségügyi minisztere és a Kirgiz Tudományos Akadémia elnöke³⁰, majd júniusban a svájci *Gazette de Lausanne* tudósítója, szeptemberben pedig Pierre Dronin, a *Le Monde* újságírója, akit elragadott Marosvásárhely tisztasága és vidámsága.³¹ Ugyanakkor a Magyar Autonóm Tartomány újságírói is utazási engedélyt kapnak: szeptember 26-án „Marosvásárhelyről Prágáig” címmel hosszú riportot jelentett meg a helyi napilap munkatársa, aki a (Budapesten át közlekedő) Bukarest–Prága *Orient Expressz* nemzetközi gyorsvo-nattal jutott a csehszlovák fővárosba.

Szovjet látogatók a Magyar Autonóm Tartományban, 1956

---

30 Uo.

31 *Vörös Zászló*, 1956. szeptember 28.

A nyár folyamán még látványosabb közeledés ment végbe a magyarországiak és az erdélyi magyarság között, amit a budapesti diplomácia azonnal észlelt³², és amit a kolozsvári és marosvásárhelyi elitek között folyó közéleti harc sem állított meg. A marosvásárhelyi szélsőbaloldali csoport (Hajdu Győző, aki egyébként maga is Budapestre utazott 1956 szeptemberében, valamint Kovács György, Papp Ferenc) nem kérdőjelezte meg ugyanis a Magyarországhoz való közeledés helyességét, csak attól tartott – mint kiderült, nem teljesen alaptalanul –, hogy a kapcsolatok szorosabbra fűzése megkérdőjelezi a magyar kisebbség politikai integrációját Romániában. A romániai magyar kulturális elit zöme azonban lelkesen látott neki a közélet „nosztrifikálásához”. Ezt nagymértékben elősegítette a magyar és a román hatóságok által kezdeményezett Petőfi-sírhely felkutatása a Segesvár-közi Fehéregyházán. Augusztus második felében a kutatások állásáról több cikk jelent meg a romániai magyar sajtóban.³³

Egy másik „új” közéleti téma a magyar jellegű műemlékek védelme lett. A marosvásárhelyi Teleki Téka igazgatója, Farczady Elek például arról számolt be az *Utunk* augusztus 17-i számában, hogy nemrég az ötödik legrégebbi, 15. század eleji magyar nyelvű kéziratra bukkantak a Tékában, és írásában nyíltan meghirdette a magyar intézmények valódi küldetését: a nemzeti múlt ápolását.³⁴ Szeptember 27-én kemény bírálatot fogalmazott meg az *Előre* hasábján Csetri Elek és Ferenczi István történész az erdélyi magyar műemlékek állapotáról. A két szakember szóvá tette azt, hogy számos kastélyt és kúriát 1944 után lerombolt és kifosztott a falusi lakosság. A két kolozsvári szakember alighanem arra a töbttucatnyi barokk, neoklasszikus stílusban épült kastélyra és uradalomra gondolt, amit évek óta a helyi termelészövetkezet

---

32 MOL, XIX-J-1-j, 12. doboz, 6569; MOL, XIX-J-1-j, 12. doboz, 6571;

33 *Vörös Zászló*, 1956. augusztus 15 és augusztus 26.; *Utunk*, 1956. augusztus 17.

34 *Utunk*, 1956. augusztus 17.

raktárának, lovardának és disznóólnak használtak, és határozottan szorgalmazták „kulturális javaink védelmét.”³⁵

Több cikk foglalkozott a Magyarországról egyre nagyobb számban érkező „külföldi vendégekkel”. Augusztusban a *Vörös Zászló* a több hete Romániában tartózkodó Pándi Pál cikkét közölte, aki a *Szabad Nép* vezető munkatársa volt és a Nagy Imréhez kötődő pártértelmiségi csapat tagjának számított. Pándi az addiginál sokkal nyíltabban hirdette a magyar–magyar kapcsolatok újjáéledését:

„Közelebb kell kerülnünk egymáshoz! Ma már összehasonlíthatatlanul könnyebb az utazás a Magyar Népköztársaság és a Román Népköztársaság között, mint évekkel ezelőtt. Ma már több könyv jut innen oda és onnan ide, mint korábban (...) De még nem elég rendszeresen. Jöjjenek Budapestre, Magyarországra a marosvásárhelyi egyetemisták, munkások, parasztok, értelmiségiek. S jöjjenek Magyarországról diákok, dolgozók Erdélybe.”³⁶

Pándi Pál útijegyzete szeptember 9-én jelent meg a *Szabad Nép*ben, nem kis diplomáciai bonyodalmat okozva a két pártvezetés egyébként sem harmonikus kapcsolatában. Az udvarias hangvételű cikk az uralkodó bizakodást és várakozást tükrözte. Személyes tapasztalatokból és vezető erdélyi magyar értelmiségiek közléseiből merített³⁷, és negatív megjegyzéseket is tartalmazott a román nemzetiségi politikával szemben.³⁸ Pándi anyaga sokkot és felháborodást keltett Bukarestben: az inkriminált *Szabad Nép* számot visszavonták a romániai terjesztésből, és a magyar nagykövetség sajtóattaséját behívták a román Külügyminisztériumba.³⁹ A *Scînteia* főszerkesztője, Sorin Toma sérelmezte kollégája

35 *Előre*, 1956. szeptember 27.

36 *Vörös Zászló*, 1956. augusztus 18.

37 Pándi erdélyi látogatását részletesen ismerteti Bottoni: A hatalom értelmisége – az értelmiség hatalma, i. m. 121-123.

38 Pándi cikkét közli Lipcsey Ildikó (szerk.): *Magyar-román kapcsolatok 1956–1958. Dokumentumok*. Budapest, Paulus-Publishing Bt – Nagy Imre Alapítvány, 2004. 88-95.

39 Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 114-115.

utazásának provokatív céljait, mivel annak ellenére, hogy a lap vendégeként látogatta végig Erdélyt és elsősorban a MAT-ot, „csak a negatív aspektusok érdekelték.”⁴⁰

A magyar diplomácia elismerte, hogy Pándi cikke megsértette a Románia belső életébe való be nem avatkozás elvét, és utasították Keleti Ferenc bukaresti nagykövetet, hogy kérjen elnézést az RMP Központi Vezetőségtől, és magyarázza meg az egyszerű igazságot, hogy a pártvezetést – Romániában felfoghatatlan módon – a szerkesztőség nem értesítette a szöveg közléséről. A két ország közötti feszültség nem került el Moszkva figyelmét sem. 1956. október 17-én egy szovjet diplomata érdeklődött a magyar Külügyminisztérium egyik magas rangú tisztviselőjétől, hogy miért hallgat a párt Erdély kérdésében. Jelentéseket kértek a pártban és a lakosság körében tapasztalható hangulatról, és hozzátették: a Szovjetunió azt óhajtja, hogy a kérdést tanulmányozzák „tudományos alapon”, bevonva mindkét ország történezeit.⁴¹

De a Pándi cikk körüli konfliktus sem állíthatta meg a kapcsolatok egyre intenzívebb kiépülését. Augusztus végén magyarországi nőküldöttség utazott Marosvásárhelyre.⁴² Szeptember elején Ruffy Péter, a budapesti *Béke és Szabadság* munkatársa⁴³, és néhány nappal később egy több mint százfős debreceni és nyíregyházi tejipari dolgozókból álló küldöttség érkezett a városba.⁴⁴ Mindez immár a nyilvánosság előtt, sőt a nyilvánosság fórumainak támogatásával történt. A következő hetekben fokozódott a szimbolikus integráció, ami jól kitűnik az addig óvatos *Vörös Zászló* tudósításából: szeptember 15-én fennállásának 400. évét ünnepelte a „Rangetz József” középiskola (azaz a volt református

---

40 Bukarest, 1956. október 9. MOL, XIX-J-1-j, 16. doboz, 001147/7.

41 Baráth Magdolna: Két szovjet diplomáciai irat a magyar-román kapcsolatról. *Múltunk*, 2003. 3. sz. 215.

42 *Vörös Zászló*, 1956. augusztus 26.

43 *Vörös Zászló*, 1956. szeptember 7.

44 *Vörös Zászló*, 1956. szeptember 13.

kollégium), és Kozma Béla igazgató magyar érzelmű „hazafias” beszédét vezető helyen jelentette meg a napilap⁴⁵; szeptember 23-án címlapon közölte, hogy akadémiai ülésszakot rendeznek a városban Hunyadi Jánosról, több neves magyarországi történész, köztük Mályusz Elemér részvételével. Ekkor szinte mindennaposakká váltak a cserelátogatások: október 11-en a *Vörös Zászló* előkelő helyen számolt be Tamási Áron 1944 óta első erdélyi látogatásáról; október 12-én 76 szegedi diák érkezéséről tudósított; október 14-én egyszerűen így fogalmazott: „Újabb magyar írók látogatása Marosvásárhelyen”, lelkesen üdvözölve Szőnyi Sándort és Galgóczi Erzsébetet.

Eközben az RMP nemzetiségpolitikai fordulatával és hangulatjavító intézkedéseivel is foglalkozott a sajtó. Szeptember 28-án az *Előre* és a *Vörös Zászló* is közölte a kormány határozatát egy Marosvásárhelyen felállítandó, 134 tagú Állami Népi Együttesről (a mai Maros Népi Együttes). Ugyanakkor arról is tájékoztatott a helyi lap, hogy elkezdődött a Gyergyó rajon történelmét feldolgozó monográfia megírása. A szintén szeptember 28-án megjelenő *Utunk* egy új, *Napsugár* című gyermeklap létrehozásáról, valamint a *Korunk* közeli újraindításáról számolt be (ami az erdélyi, és elsősorban a kolozsvári magyar értelmiség határozott nyári fellépésének volt köszönhető⁴⁶); az *Előre* pedig október 10-én egy hamarosan induló művészeti lapot hirdetett meg (ez a lap, a *Művészet* valójában csak 1958-ban indult).

De a legjelentősebb változás mégis a mindennapi élet nyilvános ábrázolásában ment végbe. A magyar-magyar integrációs törekvések legfontosabb eleme ugyanis nem a hivatalos delegációk látogatásai voltak, hanem az egyszerű emberek számára 1948 óta első ízben biztosított utazási lehetőség. Augusztus 14-én kétoldalú egyezmény jött létre, melynek értelmében augusztus 15-től viszonylag szabadon, vízum, sőt útlevél nélkül (csak érvényes

45 *Vörös Zászló*, 1956. szeptember 16.

46 Az intézkedésekről lásd részletesen Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 132-134.

személyi igazolvánnyal) léphették át a határt a magyar és a román állampolgárok.⁴⁷ Becslések szerint október 23-ig több ezer magyar, illetve román állampolgár használta ki a megegyezés adta lehetőségét. Egy szeptember 30-án Székelyudvarhelyről megjelent riport, arra utalva, hogy egyre többen látogatják meg Magyarországról erdélyi hozzátartozóikat, érzelmesen ábrázolja a 10-12 éve szétszakított családok összetartozását: „Szülők rég nem látott gyermekeiket ölelhetnék keblükre”.⁴⁸

Itt már olyan szóhasználatral és szöveggörnyezettel találkozunk, ami teljesen idegen a korabeli sajtó nyelvezetétől: a mondat rejtett értelmezése, hogy a szülő (vagyis Magyarország mint anyaország) rég nem látott gyermekét (az elvesztett Erdélyt) öleli keblébe. Természetesen szimbolikus és nem politikai mezőben mozgott az „értelmezhető” mondat, mégsem kerülhette el a figyelmesebb (és a kódolt mondatok értelmezésében már edzett) olvasók figyelmét. Úgy ahogy nem kerülhette el figyelmüket az *Előre* október 19-i közleménye, mely szerint Aradon elkezdték az 1925-ben eltávolított szabadságszobor helyreállítását, és hogy másnap, október 20.-án pedig az országos magyar napilap is elismerte azt, amit sokan Erdélyben már napok óta tudtak a Magyar Rádió adásából: Rajk Lászlót és társait rehabilitálták.

4.3. A forradalom visszhangja

Az 1956-os magyar forradalom romániai hatásait, a Romániában szervezett megmozdulásokat az utóbbi néhány évben több monográfia, forrásgyűjtemény, tanulmány és visszaemlékezés dolgozta fel.⁴⁹ Mivel jómagam is részt vettem néhány kutatásban, és

47 MOL, XIX-B-10. Határország Országos Főparancsnokságának iratai. 1956, 16. doboz V/1-13. tárgykör 10-11. folyószám. A hátárátkelés megkönnyítéséről lásd Bottoni: Románia. In Békés Csaba (szerk.): *Evolúció és revolúció. Magyarország és a nemzetközi politika 1956-ban*. Budapest, 1956-os Intézet-Gondolat, 2007, 160-161.

48 *Vörös Zászló*, 1956. szeptember 30.

49 A legteljesebb bibliográfiát az 1990 után keletkezett szakirodalomról Lázok Klára

ennek eredményei teljes mértékben nyilvánosságra kerültek, szükségtelennek tartom a már ismert országos folyamatok részletes tárgyalását. Jelen kötetben tehát elsősorban a Magyar Autonóm Tartományt mint politikai-közigazgatási szerkezetet közvetlenül vagy közvetett módon érintő eseményeket, döntéseket ismertetem és elemzem.

A budapesti felkelés kirobbanásakor Erdély magyarlakta tartományaiban sokan egészen másképp tekintettek Magyarországra, mint az ötvenes évek elején. Ez nagyrészt annak volt köszönhető, hogy 1956 nyár óta a magyar hatóságok és az erdélyi magyar párthivatalnokok egyre tudatosabban fejlesztették a kétoldalú kapcsolatokat. Noha október 24-ére virradó éjszakától ismét átjárhatatlanná vált az augusztus óta lényegében „nyitott” határ, minden rádiókészülékkel rendelkező család, élőben követhette a több száz kilométerre zajló eseményeket, gyakran őszinte lelkesedéssel és várakozással. Hogy a „lenti” társadalom, a székely kisvárosok és falvak lakossága miként élte át a távoli, és mégis oly közel érzett forradalmat, arról ma is kevés független forrás tanúskodik.⁵⁰ Az RMP tartományi bizottsága irataiban, amely

---

állította össze. In Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 413-420. Azóta megjelentek Pál-Antal Sándor dokumentumkötete a MAT-ban lefolytatott bírósági eljárásokról 1956 és 1965 között (*Áldozatok – 1956. A forradalmat követő megtorlások a Magyar Autonóm Tartományban*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2006), a Dávid Gyula által szerkesztett lexikon (*1956 Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adataira 1956-1965*. Kolozsvár, Polis, 2006), valamint Tófalvi Zoltán többéves kutatómunkájának első átfogó eredménye: *1956 erdélyi mártírjai I. – A Szoboszlai-csoport*. Marosvásárhely, Mentor, 2007.

50 A magyarhermányi Máthé János 1956 decemberében vetette csak papírra az ősi eseményeket. Beszámolójából kitűnik, milyen hirtelen és mély megrázkódtatást jelentett a magyarországi forradalom: „Az október végén kezdődött magyarországi felkelés híre mint becsapódó gránát érte a vörös pártkönyves társaságot és a körülöttük hajlongó salakot. Lélegzetviesszafojtva lesték a rádió minden zörrenését. A berezelt vezérkar riadót fúvatott, október 28-tól kezdve éjjelenként tíz főből álló őrség kellett kiálljon, hogy amíg a kullancshad a paplan alatt pihen, vigyázzon a népi demokrácia vívmányaira. A magyarországi megmozdulás rendkívüli izgalmat váltott ki a nép körében. Szilárd volt a meggyőződés, hogy a Budapesten elindult lavina fejleményeként a leigázott európai államokban összeomlik a vörös pokol.

egyébként kiváló forráscsoport a tartomány belső életének tanulmányozására, éppen ezekben a hónapokban, 1956 októberében és novemberében mutatkoznak jelentős és minden valószínűség szerint szándékos dokumentációs hiányosságok.⁵¹

Az októberi végi, november elejei közhangulatot azonban jól szemléltetik az RMP KV számára a tartományokból beérkezett napi információs jelentések:

„Október 26. – Magyar Autonóm Tartomány. Központjában, Marosvásárhelyen délután 5 óráig 17 alapszervezeti ülés zajlott le, de még nem tudni, milyen problémák merültek fel ezeken. Az ellenséges elemek továbbra is nyilvánosan mutatkoznak dicsőítve a Magyar Népköztársaságbeli eseményeket vagy erőszakra buzdítva. Ma Hajdu Zoltán író tájékoztatott minket, hogy egy autóbuszon egy vasutas kifakadt „Jobb megdögölni, mint éhen halni” és ezzel a kijelentéssel a jelenlévők közül senki sem szállt szembe. [...] Benczel András, Úz község (Sepsi rajon) körzeti orvosa, kijelentette a néptanács előtt, hogy nem ért egyet a Magyar Népköztársaság kormányával, amelyik a Szovjetuniótól kért segítséget, mert az ellenforradalmárok is kérhettek volna segítséget az Egyesült Államoktól, és akkor kirobbant volna a háború. [...] Zoltán Gyula kulák Bikfalva községben arcátlanul azt kiabálta, hogy nálunk is meg fog történni, találkozni fogunk a magyar testvérekkel.”⁵²

A forradalom esetleges áttérjedését azonban nem mindenki üdvözölte Erdélyben és a Magyar Autonóm Tartományban. Nemcsak a diktatúra exponált haszonélvezői, de sok egyszerű polgár

---

Éppen mint az 1940 évi bécsi döntés idején, ezekben a napokban is szünetelt minden munka. Türelmetlenül vártuk az újabb és újabb híradásokat, s az elszenvedett gyötrések néma türéseiből, bár figyelve és fojtott hangon, már feltört a számadásra készülés hangja: Na, tolvajok, most imádkozzatok! Sajnos - a keleti hóhér - akár egy évszázaddal előbb, most is vérbe fojtotta a szabadulásra törekvő megmozdulást. Letörve, elkeseredve, elcsüggedve hallgattuk a vörös hóhér brutálisáról szóló híreket. Dermedtség feküdt újra az erdélyi magyarság lelkére.”
Máthé János: *Magyarhermány kronológiája* i. m. 148-149.

51 ANDJM), fond 1134, dosar 145/1956. Az említett iratcsomó a tartományi büro 1956 októberi iratait tartalmazza, az utolsó dokumentumon azonban az október 21-i dátum áll.

52 Lungu – Retegan: *Explozia*, i. m. 86-87.

is veszélyforrásnak tekintette a megmozdulást, amennyiben a bukaresti hatalom az 1945 után kivívott kulturális és nyelvhasználati jogok csorbításával bünteti meg a szolidaritást vállaló magyar közösséget. Ezt az álláspontot képviselte Fazekas János, aki nemcsak az RMP KV egyik titkára, hanem a Magyar Autonóm Tartomány informális „patrónusa” és a magyar „ügyek” intézője is volt Bukarestben. Az október 24-i ülésen a Politikai Bizottság teljhatalmú megbízottakat küldött ki a határ menti, vegyes lakosságú és politikailag „érzékenyebbnek” tartott tartományokba: Fazekas Jánost Marosvásárhelyre, Miron Constantinescut Kolozsvárra, míg további magyar származású vezetők Nagyvárad, Nagybánya és Temesvár felé vették az irányt.⁵³ Fazekas 25-én érkezett Marosvásárhelyre, de még elutazása előtt, október 24-én – feltehetően az ő utasítására – tartottak egy értelmiségi találkozót a tartományi pártbizottság székházában.⁵⁴ A huszonhat jelenlévő meglehetősen heterogén álláspontot képviselt: az „ortodox” vonal (Hajdu Győző, Papp Ferenc, Kovács György) mellett érezte hangját a nyárvégi liberalizáció által megérintett csoportja is (Tomba László, valamint a fiatal Sütő András, Gálfalvi Zsolt és Nagy Pál). Megszólaltak továbbá az idősebb nemzedék képviselői (Antalfy Endre, Molter Károly, Kemény János) és a találkozót megszervező pártbizottság emberei is (Ioan Badioc, a tartományi pártbizottság egyik titkára, Vargancsik István a városi néptanács elnöke, Tankó Árpád, Metz Erzsébet aktivisták). A gyűlésre feltehetően a délutáni órákban került sor, amikor a résztvevők

---

53 A. Andreescu – L. Nastasă – A. Varga (szerk.): *Maghiarii din România (1956–1968)*. Cluj-Napoca, CRDE, 2003. 184-185.

54 ANDJM, fond 1134, dosar 142/1956, 239-266. f. Marosvásárhely. Jegyzőkönyv 1956. október 24-én az írókkal tartott gyűlésről. Jelen vannak: Badioc Ioan, Vargancsik István, Tankó Árpád, Hajdu Győző, Sütő András, Gálfalvi Zsolt, Papp Ferenc, Oláh Tibor, Nagy Pál, Gagyí László, Sátán Margit, Metz Erzsébet, Pletl Istvánné, Balázs Lajos, Kocziány László, Szász Béla, Antalfy Endre, Molter Károly, Kovács György, Metz István, Hajdu Zoltán, Szabó Lajos, Kemény János, Horváth Ágoston, Tomba László, Tomcsa Sándor. A jegyzőkönyvből részleteket közöl Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 143-158.

számára már nyilvánvaló volt, hogy Budapesten fegyveres harcok folynak, és megjósolhatatlan a válság kimenetele. Ráadásul a gyűlés eredeti célja – november 7. megünneplésének előkészítése – teljesen elvesztette értelmét és aktualitását. A felszólalások fokozatosan elvesztették sablonos formájukat, és a gyűlés egyfajta vitafórummá alakult, amit Hajdu Győző nyitott meg a szovjet irodalomban és művészetben jelentkező új jelenségek tárgyalásával. Az általa feltett kérdés a következő volt: miként kell válaszolni a XX. kongresszus kihívásaira, miként lehet átültetni a Szovjet-unióban zajló változásokat a romániai kulturális életbe. A hangulat azonnal feszültebbé vált: Oláh Tibor és Hajdu Zoltán sérelmezték, hogy a gyűlés napirendi pontjait nem közölték velük, ezzel jelezve, hogy Hajdu Győző nem arról értekezik, amiről illene abban a pillanatban, majd Sütő András rátért az egyik kulcskérdésre, a szocialista kultúra iránti ellenérzésre:

„Az igen aggasztó közömbösség a tömegekben, ami a szovjet életet illeti, különösen akkor tapasztalható, amikor előadásokról és vizuális agitációról van szó. Verekedés van, amikor eljön egy kórus és balett, amely közvetlen erővel hat a lakosságra. Aggasztó azonban, hogy az ünnepi hónap (értsd: a román–szovjet barátság ünnepi hónapja – S. B.) megnyitásán kevesen voltak. Egyesek szervezési hibának mondják. Megette a fene a szervezést, amely odahoz 800 embert, de nem mert önként akarnak jönni. (...) A propaganda legyen friss, ne unalmas locsogás.”⁵⁵

Papp Ferenc a magyarországi reformtörekvésekhez való viszonyt boncolgatta:

„A világon két olyan eszméről beszélhetünk, amely felé az emberek világszerte tájékozódnak. Az egyik központ Moszkvában, míg a másik Nyugaton, Amerikában van. Valamelyik nagy eszméhez vonzódni kell. Természetes ha az egyikről elfordulnak a másikhoz kerülnek automatikusan közelebb. Egy számban elég kicsi nemzetiségi csoport, mint mi magyarok vagyunk Erdélyben, ezen a két alapeszmén kívül egy ilyen csoport keres egy

55 Uo. 147.

tájékoztató formát, amely lelki alkatához, a jóról alkotott elképzeléséhez közelebb áll. (...) Amikor a XX. Kongresszus után szélesen kibontakozott az állami és társadalmi élet minden területén a demokratizálásért folyó harc, az egész érdekes jelszavak mellett folyik Magyarországon és az erdélyi magyar értelmiségieknél. (...) Erősödött a mi körünkben a Budapest felé való eszmei tájékozódás, nevezetesen a Petőfi körből való eszmei befolyás.”⁵⁶

Később Hajdu Győző szóvá tette a forradalmat mint erkölcsi és politikai kérdést, és felszólalásában kialakította azt az álláspontot, amit a későbbiekben is következesen képviselt (például 1958/59-ben a Földes-ügyben), és amit a bukaresti hatalom is mércének tekintett:

„Abból indulok ki, hogy roppant fájdalmas az alkalom, amihez az ember néhány mondatát fűzni akarja itt. Lehetne úgy is beszélni, hogy szubjektív kielégítő az alkalom, mert az események itt vannak, folyik a vér Pesten, statárium van, nem vonták vissza. Menekül a süllyedő hajóról a póc. (...) Nagyon őszintén el akarom mondani, ami bennem napok óta és 5 óra óta, mióta a rádió mellett vagyunk, örökérvényűen kialakult magamban: ha valaki párttag és kommunista, akkor meg kell választani a módszereket, amelyeket mi leninista harci módszernek mondunk, és amelyek nem az ellenforradalom harci eszközei.”⁵⁷

Sütő András, aki 1956-ban az *Igaz Szó* főszerkesztő-helyettese volt, nem értett egyet főnökével, és feltehetően a gyűlést végig némán hallgató idősebb generáció nevében is tartózkodó álláspont-ra helyezkedett, megtagadva a forradalom azonnali elítélését:

„Nem értünk mindnyájan egyet Hajdu Győző elvtárssal. Teljes tisztelettel hallgattam a magyarországi eseményekkel kapcsolatos fejtegetését, amely a személyes véleménye. Én megvárom a Pártbizottság értékelését az eseményekről. (...) Megmondom a véleményemet a PB értékelése után és ha szükséges revideálni fogom nézeteimet.”⁵⁸

---

56 Uo. 150.

57 Uo. 150-151.

58 Uo. 153.

Sütő szavai az adott helyzetben bátor kiállásnak számítottak, mondanivalóját Gálfalvi Zsolt és Nagy Pál is helyeselte. Utóbbi hozzátette, hogy személy szerint egyetért a békés tüntetéssel mint harci eszközzel, mire Hajdu így válaszolt: „A békés tüntetés módszerét Lenin nem helyeselte, mert veszélyt jelent, hogy az ellenség csatlakozik hozzá.”⁵⁹ Hajdu gyors kontrázása azonnali támogatókra talált a találkozó egyetlen román résztvevőjében, Ioan Badiocban, aki „klasszikus” ellenforradalomnak bélyegezte a budapesti megmozdulásokat, valamint ugyanezen az állásponton volt Kovács György is:

„Javasolom – függővé téve a Büro határozatától – hogy bízzunk meg három elvtársat, aki megszövegezi a határozott kiállást az ellenforradalmi bandákkal szemben a magyar proletariátus és pártja mellett. Azután mindannyian aláírjuk.”⁶⁰

Hajdu Zoltán a nem könnyű feladattal felruházott bizottságba Gagyí, Sütő és Kovács nevét javasolta, amivel a gyűlés egyetértett. Ezzel véget ért a többórás tanácskozás. A jegyzőkönyv szerint is éles volt a konfrontáció azok között, akik október 24-én a forradalmat még egy spontán, alapvetően jogszerű és indokolt népi megmozdulásnak tekintették és azok között, akik ezzel szemben ellenforradalomnak minősítették a budapesti megmozdulást. A gyűlés jelentőségét az növelte, hogy 24-én még semmilyen álláspont nem alakult ki a román sajtóban a magyar forradalmat illetően és csak 25-től jelentek meg az *Agerpres* által közvetített első hírek Budapestről, melyek egyértelműen „ellenforradalomról” tanúskodtak. A marosvásárhelyi gyűlés fontos teszt volt a hatalom számára: a felszólalások többsége zavaros és épp ezért őszinte, és jól tükrözi a résztvevők felkavart érzelmeit.

---

59 ANDJM, fond 1134, dosar 142/1956, 263. f.

60 Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 158.

Az állampárt – döntően magyar nemzetiségűekből álló – helyi apparátusa pánikhangulatban, egyfajta hadiállapotban élte át az egész időszakot. A tartományi pártbizottság gazdasági osztályának vezetője, Kuti Elek szerint az RMP KV által terepre küldött Fazekas János Marosvásárhelyre érkezése október 25-én egybeesett a rendőri ellenőrzés megerősítésével:

„Az '56-os eseményeket ott éltem a pártnál. Jött Fazekas a Gheorghiu-Dej-zsel,⁶¹ lent aludtak a székházban az én szobámban, mert félték. Érdekes figura volt az is, senki sem tudta, hogy végül is hogy van s mint van Magyarországon. Aztán kaptunk egy üzenetet, fogalmam sincs, kitől, miért, azt mondta, hogy Kuti s Branis ne féljenek, nem lesz semmi bajuk, nem akasztják fel őket. Volt egy olyan figura, hogy voltak akkor azok a diákmozgólódások valamennyire itt is. [...]

(A rádiót hallgatták?)

Nem mi hallgattuk a rádiót, hanem volt egy ún. Sinteza⁶² szekció, Csiszér Lajos, egy bányász volt ott és egy kicsi román, vagy hárman, ők hallgatták a rádiót [...] mi be voltunk mobilizálva a pártszékházba, behívtak a székházban egy reggel s haza sem engedtek. Otthon azt sem tudták, mi van. Otthon hallgatták a rádiót, hallották, mi van, sírtak, mi lesz velünk [...] franc, nem lett semmi, aludtunk a földön. Enni adtak a kantinban. Hozattak egy csomó puskát a kaszárnyából, hogy vigyázzunk a főnökökre ha valami lesz.”⁶³

A kommunista rendszer állóképessége – egy olyan területen, amely sajátos etnikai összetétele miatt ideális terepként szolgálhatott volna a magyar lakosság többsége által is osztott forradalmi követelések recepciójához – több együttesen ható tényezőre vezethető vissza: az állambiztonsági szervek nyomása, a politikai akciók (nevelő szándékú gyűlések, az események „átbeszélése”), a szervezett ellenzék hiánya és nem utolsósorban a párt aktivistái és a

---

61 Az információ pontatlan. Gheorghiu-Dej nem a forradalom napjaiban utazott Marosvásárhelyre, hanem december közepén, amikor részt vett a MAT-i pártkonferencián.

62 Románból átvett zsargon; magyarul összefoglalót jelent.

63 Gagyí József interjúja Kuti Elekkel (MAT OHP, 33/2002. sz.).

lakosság által egyaránt osztott félelem a nemzetiségi politika negatív irányba való elmozdulásától.

Az *állambiztonsági szervek nyomása* már október 24-étől kezdődően érzékelhető volt, és ez megakadályozta, hogy mind a városokban, mind a falvakban tömegmozdulások fordulhassanak elő. Amikor az 1957. március 2-i ülésén a Tartományi Bizottság megvizsgálta a Securitate akkori tevékenységét, az állambiztonság túlkapásait felróvó bírálatokkal szemben maga Csupor Lajos első titkár kelt a szervezet védelmére: a Securitate hibát és visszaélést is elkövetett, de a forradalom napjaiban mégis „remek munkát” végzett. „A magyarországi események alatt sok párttagot letartóztattak, és megverték, de utána elengedték őket”,⁶⁴ tette hozzá Csupor.

A nyomásgyakorlás (nappali és éjszakai járőrözés, a stratégiai pontokon felsorakoztatott civil ruhás ügynökök, a helyzet közös elemzésére összehívott gyűléseken a Securitate besúgóinak tömeges jelenléte) ötvöződött a Fazekas által koordinált politikai akciókkal. Fazekas egy 1989 után készült interjúban több alkalommal is említ egy rejtélyes, levéltári források által meg nem erősített mozzanatot. Október 25-én Gheorghe Pintilie tábornok, a Securitate irányítója és Alexandru Drăghici állambiztonsági miniszter jobb keze, parancsban adta egy előzetes lista alapján kb. ezer magyar nemzetiségű, a Magyar Autonóm Tartományban tevékenykedő értelmiségi és egyetemi hallgató azonnali őrizetbe vételét. Fazekasnak és a Kolozsváron hasonló utasításokat kézhez kapó Miron Constantinescunak azonban sikerült hatályon kívül helyezni a parancsot, miután a Belgrádban tartózkodó Gheorghiu-Dejzsel folytattak feszült hangú telefonbeszélgetést.⁶⁵ Ha valóban

64 A rendkívüli tartományi büroülés jegyzőkönyve. Marosvásárhely, 1957. március 2. ANDJM, fond 1134, dosar 173/1957, f. 156.

65 Székelyhídi Ágoston (szerk.): *Magyar '56. Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Hatások a Kárpát-medencében*. 1. kötet. Budapest, Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága, 1996. 198-199. Az információ forrása maga Fazekas János egy a kilencvenes években készült interjúban; Fazekas emlékezete megegyezik

létezett olyan „fekete lista”, amely prominens magyar személyiségek nevét is tartalmazta, Fazekas óriási sikert könyvelhetett el. Ekkora nagyságrendű letartóztatás-hullám destabilizálta volna a helyzetet, és konfliktust eredményezett volna az apparátus keményvonalasai és azok között, akik politikai eszközökkel (meggyőzéssel, burkolt és nem nyílt fenyegetéssel) kívánták csillapítani a kedélyeket.⁶⁶

Fazekas több mint két hétig keresztül-kasul bejárta a tartományt, arra törekedve, hogy meggyőzze a magyar lakosságot: nem állhat érdekében minden megszerzett kulturális és nyelvhasználati jogot kockáztatni a forradalommal való szolidaritással. Fazekas tudatában volt annak, hogy a belügy nyomást gyakorol az RMP-re azért, hogy a lehető legkeményebben lépjenek fel minden valós vagy vélt ellenséggel szemben. Egyetlen mód volt arra, hogy meghazudtolják az erdélyi magyar lakossággal és a MAT-tal szembeni növekvő bizalmatlanságot: felmutatni a tartomány abszolút lojalitását.

Ebben a nehéz feladatban segítette őt a helyi politikai elit, amely kevés kivétellel határozottan lépett fel, figyelmen kívül hagyva minden etnikai alapú szolidaritást. Felvállalta a rábízott feladatot, és nehéz körülmények között többé-kevésbé biztosította a közrendet. Noha nem jegyezték fel olyan méretű utcai tüntetéseket (vagy annak megszervezésére irányuló kísérletet), mint az Bukarestben, Temesváron vagy Kolozsváron történt, a hangulat feszült volt, elsősorban az Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet (OGYI) ezer fős hallgatósága körében. Fazekasnak november elsején sikerült meggyőznie az OGYI diákjait, hogy lemondják a

---

Sütő Andráséval, aki saját bevallása szerint az internálendő személyek közé került volna. Sütő András: *Szemel szóért (Dokumentumok, naplójegyzetek)*. Debrecen, Csokonai, 1993. 87-88.

66 1956 októberében és novemberében az állambiztonsági szervek országsszerte 1.120 személyt tartóztattak le (októberben 645, novemberben 475). Decemberre vonatkozóan nem állnak rendelkezésre adatok. ACNSAS, fond Documentar, dosar 53, vol. 2.

halottak napjára tervezett tiltakozó és részvétüntetésüket,⁶⁷ de az RMP Központi Ellenőrző Bizottság 1957-es jelentése szerint a 960 diákból majdnem 200 „provokatív” módon viselkedett a forradalom alatt.⁶⁸ Az RMP napi információs jelentés november 2-án be is számolt az előző napi szolidaritási megmozdulásokról:

„November 2. Magyar Autonóm Tartomány – a Magyar Népköztársaság-beli események alakulása következtében mind több dolgozó ítéli el az ellenforradalmár bandák tevékenységét. A közhangulat érzékelhetően javult kivéve néhány elszigetelt diákmegmozdulást a halottak napja alkalmából. Ezeknek sikerült meggyőzniük egy idős asszonyt, hogy elhelyezzen egy sírra egy virágkoszorút, amelyen a következő felirat állt: »A hősöknek«. Ezt a sírt a marosvásárhelyi diákok által elhelyezett 150 gyertyával világították meg. Az éjszaka során a városi tömegközlekedési eszközök kocsiszínében 3 ellenséges felhívást fedeztek fel.”⁶⁹

November 2-án a szinte kizárólag magyar munkaerőt foglalkoztató marosvásárhelyi *Simó Géza* bútorgyárban gyűlést tartottak a tartományi első titkár jelenlétében, amelynek forgatókönyvét a helyi alapszervezet párttitkára már napokkal előtte kidolgozta. Az ülésen huszonhét munkás és mester, akiket súlyos retorziókkal fenyegettek meg, amennyiben visszautasítanak a „felkérést”, szólalt fel a forradalmat elítélően. A gyűlés végén felolvastak egy, a „munkásosztálynak és az egész magyar dolgozó népnek” címzett kiáltványt, amely megegyezett a bukaresti *Grivița Roșie* vállalat munkásai által felolvasottal. Elítélték az ellenforradalmat és biztosították a címzettek a romániai munkások támogatásáról a „népi hatalom védelmében folytatott harcban.”⁷⁰

---

67 Székelyhídi: *Magyar '56.* i. m. 201.

68 Gál István, az RMP Központi Ellenőrző Bizottság tagjának jelentése a MAT-ban folytatott ellenőrzésről. ANDJM, fond 1134, dosar 175/1957, 240. f.

69 Lungu-Retegan: *Explozia*, i. m. 164-165.

70 A felhívást 1956. november 3-án közölte a marosvásárhelyi *Vörös Zászló* és a központi magyar nyelvű napilap, az *Előre* is.

Ugyanazon a napon újabb értelmiségi gyűlést hívtak össze Marosvásárhelyen.⁷¹ Politikai súlyát Fazekas János és Csopor Lajos jelenléte biztosította. A MAT első titkárának bevezető beszéde megadta az összejövetel alaphangját: „Ha az első napokban egyesek kételkedtek a dolgokba és nem értettek egyet Pártunk álláspontjával (...), most az események következtében világosan meg kell állapítani, hogy ellenforradalmi elemek robbantották ki a felkelést⁷²”. Tompa Miklós színházigazgató és Balázs Lajos, az állami kiadó helyi fiókjának vezetője azonnal csatlakoztak az első titkár helyzetértékeléséhez, majd Sütő András szólalt meg. Szenvedélyes beszédében többször utalt az októberi 24-i gyűlésre, amikor tartózkodott attól, hogy egyértelműen minősítse a budapesti eseményeket. A helyzet azonban megváltozott Sütő szerint: tíz nap után ki lehetett jelenteni, hogy a magyar kommunisták nem urai a helyzetnek, és az írók (Illyés Gyula, Tamási Áron) sem jelentenek már hivatkozási alapot, mivel a szocializmust romboló régi/új pártok oldalán állnak.⁷³ Összekapcsolva a szocialista rendszer és az erdélyi magyarság érdekeit („a létünk összenőtt a párt létével, mint az emberi hús a bőrével van összenöve⁷⁴”), Sütő óva intett mindenkit az aktív cselekvéstől:

„Bármifajta hazai reakciós megmozdulás vagy békés tüntetés, amelyet itt szerveznének, elsősorban a magyar nemzetiséget sújtaná duplán, de sajtóságos helyzetünk duplán követeli, hogy a párt mellé felsorakozzunk. (...) Számunkra itt nem lehetséges más, és nem azért, mert volna más út, hanem

---

71 Egy korabeli szemtanú szerint: „Volt egy gyűlés az értelmiségiekkel, írókkal, ott volt mindenki, Hajdu Győző, Papp Feri, Sütő András, Kovács György [...] Gyomrozták őket kegyetlenül, hogy helyezkedjenek álláspontra. Nagy viták, veszekedések voltak ott. Egyszer be kellett menjek, be kellett vigyek valamit a gyűlésterembe, ahol ezek szónokoltak s kiabáltak s veszekedtek, kiabáltak, győzködtek egymást hogy forradalom vagy ellenforradalom”. Gagyí József interjúja Kuti Elekkel. MAT OHP, 33/2002. sz.

72 Pál-Antal: *Áldozatok - 1956*, i. m. 224.

73 Uo. 226-227.

74 Uo. 227.

az egyetlen józan, okos és marxista, hűséges állásfoglalás a Román Népköztársaság mellett a nemzetiségi tömegeket felsorakoztatni az élet minden terén.”⁷⁵

Sütő gondolatmenetét osztották a néhány napja még renitensnek számító Gálfalvi Zsolt, majd három idős, befolyásos helyi értelmiségi: Molter Károly, Antalfy Endre és Kemény János, illetve azok, akik már októberben „helyes” állásponton helyezkedtek: a két Hajdu és Kovács György.⁷⁶ „Ellenzékben” így csak Oláh Tibor maradt, akit Fazekas eredménytelenül igyekezett állásfoglalásra bírni:

„Azt hiszem, hogy az események még mindig forrongnak, és nem hiszem, hogy olyan tragikus lenne a helyzet, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt teljesen kiejtette volna a kezéből a gyeplőt. Mert a magyarországi dolgozó nép 12 év alatt kapott annyit a népi demokratikus rendszertől, hogy ha van aki most figyelmeztesse, milyen erők befolyása alá került, akkor vissza tudja rántani egy igen széles demokratikus rendszer felé.”⁷⁷

Miközben tehát Sütő szerint is szükségessé vált „a proletárdiktatúra eszközeivel lesújtani azokra, akik a polgári demokrácia igényeivel, akik kommunisták elleni bosszúvágygal jelentkeznek”⁷⁸, Oláh védelmébe vette a felkelés „népfrontos” jellegét, bizalmat adott a Nagy Imre vezette kormánynak, és nem volt hajlandó módosítások nélkül aláírni a Simó Géza bűntorgyár munkásai által aznap közzétett, az „ellenforradalmat” elítélő nyilatkozatot.⁷⁹ Végül Fazekas javaslatára a résztvevők elhatározták (nem világos, vajon egyhangúlag történt-e), hogy még aznap megfogalmazzák egy, a sajtó útján nyilvánosságra hozandó hűség-

---

75 Uo.

76 Uo. 229-240.

77 Uo. 241.

78 Uo. 228.

79 Uo. 242.

nyilatkozatot, aminek megfogalmazását egy bizottságra bízták (tagjai Sütő András, Hajdu Zoltán, Balázs Lajos és Kemény János).⁸⁰ A nyílt levél november 4-én jelent meg *Lelkiismeretünk parancsszava. A Magyar Autonóm Tartományban élő írók és a marosvásárhelyi irodalmi intézmények dolgozóinak levele az RMP Központi Vezetőségéhez* címmel a *Vörös Zászlóban*.⁸¹ Érdekes módon ennél jóval nagyobb ellenállást tanúsított a központi magyar napilap, az *Előre*, melynek főszerkesztője Robotos Imre állítólag megtagadta a nyilatkozat közlését, mivel az aláírók közül ketten, Sütő András és Gálfalvi Zsolt arra kérték, törölje nevüket, mert ők „szolidaritást vállalnak a magyar ifjúsággal”.⁸²

Ennek ellenére az akciósorozat sikeresnek bizonyult: Fazekas és a helyi pártszervezet saját oldalukra állították előbb a MAT egyik legjelentősebb üzemének magyar munkásait, majd a marosvásárhelyi értelmiség színe-javát, végül november 4-én az orvosi egyetem tanári karát és kiegészítő személyzetét (a 42 tanár aláírásával ellátott hűségnyilatkozat november 5-én jelent meg a *Vörös Zászlóban*).⁸³ A vészhelyzetben főleg azokra támaszkodott a párt, akik hitelesnek számítottak a helyi magyar közvélemény előtt, illetve azokra, akik úgymond korábbi politikai hibáikat javították. Így emlékezett a november 4-i gyűlésre Csögör Lajos, a Bolyai Egyetem volt rektora, akit 1955-ben engedtek ki 4 év előzetes

---

80 Uo. 246.

81 Lelkiismeretünk parancsszava. *Vörös Zászló* 1956. november 4. (Közli Pál-Antal: *Áldozatok - 1956*, i. m. 247-250). A nyilatkozatot a következő személyek írták alá: Dr. Antalffy Endre, Gagyi László, Gálfalvi Zsolt, Hajdu Győző, Hajdu Zoltán, Kemény János, Kovács György, Metz István, Molter Károly, Nagy Pál, Oláh Tibor, Papp Ferenc, Sütő András, Szabó Lajos, Tomcsa Sándor, Tompa László írók; Balázs Lajos, dr. Kócziány László, dr. Szász Béla, az ÁIMK marosvásárhelyi fiókjának szerkesztői; Metz Erzsébet, Sátán Margit, Siklódi Sándor, az *Igaz Szó* szerkesztőségének dolgozói.

82 A magyarországi események visszhangja Romániában. Bukarest, 1957. január 10. MOL, XIX-J-1-j, 00248.

83 A marosvásárhelyi Orvostudományi és Gyógyszerészeti Felsőoktatási Intézet bővített tudományos tanácsának nyilatkozata. *Vörös Zászló* 1956. november 5. (Közli Pál-Antal: *Áldozatok - 1956*, i. m. 254-256).

letartóztatás és egy év kényszermunka letöltése után, és akit alig egy éve helyeztek vissza egyetemi állásába:

„Kerestek, hogy nincs-e valamilyen szervezkedés, hogy reagál az ifjúság. Hát természetes, hogy az egyetem fel volt bolydulva, különösen az ifjúság és mindenki ezt tárgyalta, akarva, nem akarva, az emberek meg mindenki a rádió mellett ült és figyelte a magyarországi fejleményeket. Vásárhelyen Fazekas hívta össze az egyetemet, már hívatta össze az ottani pártvezetőséggel és rektorral az egyetemi tanári karát és engem külön megkértek, hogy szólaljak fel és lehetőleg olyan szellemben, hogy megnyugtatólag.”⁸⁴

November 4-ét követően a hivatalos propaganda nyomásának erősödésével és a Budapestről érkező megdöbentő hírek hatására az „ellenséges megnyilvánulások” száma és intenzitása tovább csökkent. A munkahelyeken és a településeken összehívott négyületeken kevesen mertek a magyar felkelés mellett felszólalni. A visszatért látszólagos nyugalmat az is bizonyítja, hogy még az RMP KV napi jelentéseiben sem találunk említésre méltó eseményt a MAT-ra vonatkozóan.⁸⁵ Nem állítható azonban, hogy az autonóm tartomány lakossága teljes mozdulatlanságban szemlélte a budapesti eseményeket. Pál-Antal Sándor kutatásai a MAT Katonai Ügyészség irattárában azt bizonyítják, hogy elsősorban vidéken sokan fejezték ki szolidaritásukat a magyar forradalommal. Az ismertebb csoportosulásokon túl (Brassóban és Székelyföldön az Erdélyi Magyar Ifjak Szervezete – EMISZ; Sepsiszentgyörgyön a Székely Ifjak Társasága – SZIT; a felső Maros-völgyben a Fekete Kéz⁸⁶), több helységben kisebb ellenálló/ellenzéki csoportok alakultak, például az 1956. október 29-én felszámolt nyolc fős szovátai csoport,⁸⁷ vagy az 1957-ben felszámolt, Veress Sándor

84 1956-os Intézet, Oral History Archívum, 7/1986. sz. (Csögör Lajos), 380.

85 Az RMP KV összefoglaló jelentése az 1956. november 5-i eseményekről. Lungu-Retegan: *Explozia*, i. m. 185.

86 Tevékenységükről lásd Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 34-35, 242-252, 352-363; Pál-Antal: *Áldozatok 1956*, i. m. 33-38.

87 Pál-Antal: *Áldozatok – 1956*, i. m. 53-54.

könyvelő által szervezett erdőszentgyörgyi csoport.⁸⁸ Mások nyilvánosan szidalmazták a fennálló rendszert, irredenta nótákat énekeltek vagy éppen megfenyegették a helyi pártszervezet vezetőit. Az is előfordult, hogy fiatalok Erdélyből próbáltak Magyarországra szökni; Budapesten legálisan tartózkodó román állampolgárok vettek részt az „ellenforradalmi eseményeken”. A két állambiztonsági szerv közötti szoros együttműködés miatt őket több év elteltével is őrizetbe vették, és bíróság elé állították Romániában.⁸⁹

A letartóztatások azonban már a forradalmi események alatt, illetve a következő néhány hétben elkezdődtek. 1956. október 28. és december 31. között a MAT területén 110 személyt helyeztek bűnvádi vizsgálat alá, köztük 99-et állítottak bíróság elé.⁹⁰ Meglepő módon nagyobb részük román volt. A levéltári források azt bizonyítják, hogy a MAT székhelyén a leginkább aktivizálódó réteg a kisebbségben élő románság volt. A tartományi néptanács több tucat hivatalnok (nagy többségükben volt tisztek vagy altisztek) jelentkezett egy „Patria 7” fedőnevű szervezetbe, amely felforgató akciókat tervezett. Az ötletgazda az akkor 51 éves moldvai születésű Ioan Faliboga volt, aki 1924-ben érkezett Marosvásárhelyre, ahol egészen 1940-ig az egyik román tannyelvű iskolában tanított. A második bécsi döntést követően Faliboga elhagyta Észak-Erdélyt, majd a második világháború alatt Besszarábiában teljesített katonai szolgálatot. 1945-ben Marosvásárhelyre telepített vissza, itt iskolaigazgató, később a MAT néptanácsának osztályvezetője lett.⁹¹ Nem született erdélyi létére Faliboga részt

---

88 Uo. 66-67.

89 Uo. 67. Az 1956 utáni időszakban intenzíven működtek együtt a román és magyar belügyi szervek az 1956-ban elkövetett „bűncselekmények” felkutatásában: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 1.11.12 (BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya), 5. és 7. doboz (1957-1961), 29. doboz (1962), 30. doboz (1963).

90 Pál-Antal: *Áldozatok - 1956*, i. m. 33.

91 ACNSAS, fond Documentar, dosar 53, vol. 1, f. 71. A Faliboga-ügyről lásd Nicolae Balint: *Ecouri mureșene ale revoluției anticomuniste din Ungaria - octombrie*

vett a “kis magyar világ” életében, az általa tervezett mozgalom sem irányult a magyarok ellen. Ügynöki jelentéseknek köszönhetően azonban a Securitate már november 2-án felszámolta a szervezkedést, és őrizetbe vette Falibogát, majd decemberig összesen 70 személyt: akik két kivétellel (Frunda Károly és Miholcsa Gyula) románok voltak.⁹² Az 1957. február 9-i vád alá helyezési határozat azzal vádolta Falibogát, hogy már 1952-ben kezdeményezte egy „ellenforradalmi szervezet” létrehozását, majd 1954-ben megalakította a „Nemzeti Felszabadító Bizottság”-ot, melynek a MAT-ban, Brassóban és Bukarestben voltak csoportjai. A vádirat szerint 1956 októberében Faliboga intenzív politikai tevékenységbe kezdett, tervbe vette egy tisztekből álló „Katonai Bizottság” létrehozását, és kapcsolatot keresett magyar nemzetiségű „reakciós elemekkel” is.⁹³ Kovács Mihály alezredes, a Securitate tartományi vezetőjének 1957. májusi jelentése szerint Faliboga azt is elismerte, hogy szándékában állt saját szervezetének alárendelni egy megfelelő, megalakulóban lévő magyar szervezetet, amellyel együtt svájci mintára egy központi kormányzattal rendelkező független Erdély megteremtését célozták meg.⁹⁴ 1957-ben a Nagyszébenbe kihelyezett III. (kolozsvári) katonai törvényszék súlyos börtönbüntetésre ítélte a csoport tagjait: Falibogát és két társát a katonai törvényszék halálra ítélte, utólag azonban ezt az Államtanács életfogytiglan kényszermunkára változtatta.

A forradalom leverését követően a lakosság körében tapasztalt feszültségek kezelésére párhuzamosan több módszert dolgoztak ki a hatóságok. Az első lépés a tájékoztatáspolitikát érintette: a helyi napilapban, a *Vörös Zászló*ban kiemelt jelentőséget tulajdonítottak

---

1956. *Anuarul Arhivelor Mureşene IV*, Tîrgu-Mures, 2005, 194-201.

92 Pál-Antal: Pál-Antal: *Áldozatok - 1956*, i. m. 54.

93 Uo. 55.

94 ACNSAS, fond Documentar, dosar 202, f. 56. A magyar szervezetet egy bizonyos Bakaló Zoltán vezette volna, aki az állambiztonsági szervek tudomása szerint 1940-1944 között a marosvásárhelyi Nyilaskereszes Párt egyik vezetőjének számított. Bakalóról lásd Pál-Antal: *Áldozatok - 1956*, i. m. 124.

a Magyarországról érkező rémhírek közlésének. Például november 14-én egy *Letagadhatatlan tények* című cikkben – a korabeli romániai sajtóban ritka jelenséggént – borzasztó részletekre kihegyezett leírásokkal ábrázolták az ellenforradalmárok rémtetteit. Az írás egy csehszlovák újságíró beszámolóját idézte, aki „150 személy megcsonkított holttestét” látta az Astoria Szálló előtt, és aki szerint, amikor a Vöröskereszt megközelítette a helyszínt, hogy elszállítsák a tetemeket, a „horthysták” tüzet nyitottak az orvosokra és az ápolónókra. Racionálisabb elemzési kísérlettel szolgált Fazekas személyi titkára és jobb keze, Blénesi Ernő a *Falvak Dolgozó Népe* hasábjain. A vezércikk középpontjában az a (Fazekas által erőteljesen képviselt) törekvés állt, hogy demonstrálja a román vezetés számára, mennyire idegen az erdélyi magyaroktól az „ellenforradalom” támogatása:

„A Székelyföldön ért a hír. Falvak, kisvárosok problémái, mindennapjai mellől szakított el. [...] A rádiótól vártam én is – s ki tudja hányan még – a megnyugvást hozó tiszta gondolatokat. De a rádió [...] Forradalom? Ki ellen? Miért? Miért az értelmet lázító magyarkodás? Szabad ez, szabad az. Szabad? Mitől és kitől? [...] Miért? Hogy hulljon a vér, hogy ömöljön. [...] Hogy Budapest, a gyönyörű és büszke Budapest újból 'bús Babilon' legyen. Hát nem! Vér, szív, ész – minden tiltakozott.”⁹⁵

A Székelyföldre (és nem a bürokratikus hangzású Magyar Autonóm Tartományra), valamint a „gyönyörű és büszke Budapestre” való hivatkozás nem szerkesztőségi tévedés. Ahhoz, hogy a román kommunista rendszer melletti állásfoglalásukat legitimálják, a párt emberei tudatosan használták a nemzeti érzelmet és a lokálpatriotizmust. Csak így válhatott ismét Budapest az MNK fővárosából egy szélesebb közösség, minden magyar tulajdonává (a miénk is), amit nemzeti bűn rombolni és tönkretenni. Ugyancsak novemberre „időzítették” egy sor magyar kulturális kezdemé-

---

95 Újjá születő hittel. *Falvak Dolgozó Népe*, 1956. november 13.

nyezést: ilyen volt a Bolyai Farkas matematikus halálának századik évfordulójának megemlékezése, akiről Marosvásárhely volt református kollégiumát nevezték el.⁹⁶ Egy héttel később, november 25-én a *Vörös Zászló* megjelentett egy látszólag semleges, de a MAT által azokban a hónapokban követett kompenzációs identitáspolitikának megfelelő tájékoztatót, amelyben a román statisztikai hivatal közölte a február 25-i országos népszámlálás régiókra lebontott adatait.⁹⁷ A MAT 731 ezernyi lakójának nemzetiségével és anyanyelvével kapcsolatos egy teljes oldalt megtöltő adatsorok közlésének az lehetett a célja, hogy megerősítse az olvasókban a meggyőződést, hogy valóban egy „kis Magyarországon” élnek, olyan üvegházban, ahová nem terjednek át az anyaország drámai eseményei.

A kísérlet csak részleges sikert aratott. December elejéig az RMP tartományi vezetősége még a Bukarest által sugalmazott várakozó, taktikázó álláspontra helyezkedett. A tartományi PB november 16-i ülésén a februárra tervezett Nagy Nemzetgyűlési választásokra készülve megtárgyalták a választói körzetek határait, és december 22–23-ra kitűzték a tartományi pártértekezlet időpontját (ez sorrendben a harmadik volt az 1953-as és az 1955-ös után).⁹⁸ Utolsó napirendi pontként gyűlés összehívását rendelték el az erdészeti alkalmazottak (akik az autonóm tartománybeli „munkások” jelentősebb részét képviselték), és a Magyarországról éppen csak visszatért sportolók válogatott képviselőivel, hogy „segítsenek nekik helyesen értékelni a világ dolgait.”⁹⁹

A tartományi pártértekezlet időpontjának közeledtével, amelyre végül december 15–16-án került sor, taktikát váltottak. December 7-én az RMP tartományi Titkársága megtárgyalta a választási kampány során érzékelt problémákat, és aggodalmát fogalmazta

---

96 *Vörös Zászló*, 1956. november 18.

97 *Vörös Zászló*, 1956. november 25.

98 ANDJM, fond 1134, dosar 145/1956, 305-308. f.

99 Uo. 309. f.

meg a pártértekezlet rendjének fenntartása miatt.¹⁰⁰ A helyi napilapot, a *Vörös Zászlót* azzal vádolták, hogy „már hónapok óta egy egészségtelen hangulatnak”¹⁰¹ ad helyet: minden valószínűséggel a párt arra a „magyar-magyar” testvériségről szóló számtalan és lelkes beszámolóra utalt, amelyeket a nyár folyamán egészen október 23-ig érkező magyarországi vendégek látogatásaival kapcsolatban közöltek. A pártértekezletre várva meghozták az első, az addig puhább politikát képviselő apparátus által kirótt fegyelmi büntetést: az Orvosi- és Gyógyszerészeti Intézetből három diákot zártak ki, amiért „a rendszer ellenségei, amelyről bizonyosságot tettek a magyarországi események alkalmával.”¹⁰² Természetesen az állambiztonsági szervek már hetek óta aktívan dolgoztak az „ügyön”.

A rendkívüli pártértekezletet Gheorghiu-Dej jelenléte határozta meg, aki a MAT létrehozása után *először* tett látogatást az ország „legmagyarabb” vidékén. Noha a főtitkárt egy Fazekas János által vezetett népes küldöttség kísérte Marosvásárhelyre, a tartományi bizottság oly mértékben aggódott a vezér testi épségéért, hogy fegyveres őrséget szervezett a pártszékháznál, ahol Dej-t vendégül látták. A pártértekezleten Gheorghiu-Dej, aki néhány héttel korábban Budapesten már tudatta bíráló álláspontját az új Kádár-kormányral, elítélte a magyarországi (ellen)forradalmi kísérletet és az ezt támogató erőket. Az első titkár a magyar kommunisták hibáit is ostromozta, amiért teret engedtek a „liberalizmusnak” és a nacionalizmusnak. Bírálata olyan keményre sikeredett, hogy beszédét csak egy héttel később, december 25-én merte közölni a helyi napilap.¹⁰³ Az erre vonatkozó levéltári dokumentáció ezt nem erősíti meg, de a szemtanúk szerint a szokatlan késés fő oka az

---

100 1956-tól kezdődően a Titkárság volt a legfelsőbb, öttagú (négy magyar és egy román) tartományi szerv.

101 ANDJM, fond 1134, dosar 154/1956, 114. f.

102 Uo. 116. f.

103 *Vörös Zászló*, 1956. december 25. Néhány munkabeszámoló már a lap december 16-i és 17-i számaiban is megjelent.

lehetett, hogy felsőbb pártutasításra az első titkár jelentését több helyen meg kellett „szerkeszteni”, kihúzva például a beszéd egyik sarkalatos pontját: a teljes erdélyi magyar kisebbség megrovását, amelyet azzal vádolt Gheorghiu-Dej, hogy szolidaritást vállalt a felkelőkkel.¹⁰⁴

Gheorghiu-Dej felszólalásának nem voltak *azonnali* következményei a tartomány belső hatalmi szerkezetére nézve. Nem változtattak például a vezető testületek személyi és nemzetiségi összetételében: Csupor Lajos újraválasztott első titkár mellett az új öttagú Titkárság, a 11 tagú tartományi PB és a 71 tagú tartományi Bizottság etnikai összetétele gyakorlatilag változatlan maradt az 1952-es állapothoz képest, 80 százalékos magyar aránnyal. Érdekes módon az értekezlet döntéseit már december 17-én közölte a *Vörös Zászló*. Az RMP első titkárának kiállása a sorok mielőbbi rendezés mellett a magyar kérdésben tanúsított bukaresti irányváltás első nyilvános megnyilvánulásaként is értékelhető. Ezt megerősíti az a körülmény is, hogy az RMP vezetői után Mihai Beniuc, az Írószövetség elnöke is elutazott Marosvásárhelyre. Mint jó magyar nyelvtudással bíró „régii” erdélyi román értelmiségi, egyszerre kommunista és román hazafinak számított, és 1955 után útjára indította a korábban „a-nacionális” román kultúrpolitika nemzetiesítését. 1956. december 23-án írószövetségi küldöttség élén Marosvásárhelyre érkezve Beniuc újszerű szimbolikus gesztust tett: abba a Bernády György által építtetett Kultúrpalotába hívta össze a tartományban tevékenykedő román értelmiségieket, amely a Székely Színháznak és számos egyéb *magyar* kulturális intézménynek adott otthont.¹⁰⁵ Beniuc végighallgatta a jelenlévőkből áradó panaszokat arról, hogy mit jelent románként élni és dolgozni egy olyan „különleges” helyen, ahol kevesen tudnak románul és még kevesebben használják a nyelvet, egy olyan területen, amelyre a magyarok egyfajta jogcímet formáltak; majd

104 Tóth Sándor: *Dicsőséges kudarcaink*, i. m. 92.

105 A találkozásról a *Vörös Zászló* december 25-i száma is említést tett.

megígérte, hogy dolgozni fog annak érdekében, hogy ez a tőrhetetlen helyzet megszűnjön.¹⁰⁶

4.4. Az állambiztonság válasza

Az 1956-os forradalmat követő romániai megtorlás következményei a magyarországihoz mérhetőek, és erre összehangolt tervek születettek 1957 elején. Míg azonban a régi/új magyarországi állambiztonság több ezer harcost és felbujtót célozhatott meg, a román megfelelője csakis *potenciális* ellenségeket vehetett számba: az állambiztonságot veszélyeztető erőket (a földalatti vasgárdista és ortodox vallási hálózatok; a hegyekben rejtőzködő kevés partizán; a betiltott szekták hívei; a „cionisták”; a „német fasiszták” és a „magyar nacionalisták”). A folyamat Magyarországon vette kezdetét. 1957. január 1–4. között Budapesten csúcstalálkozót rendeztek – Lengyelország kivételével – a Varsói Szerződés országai. A tanácskozás fordulatot hozott a Kádár-kormány politikai és állambiztonsági stratégiájában.¹⁰⁷ Január 12-én megkönnyítették a gyanúsítottak őrizetbe vételének feltételeit, majd az MSZMP Ideiglenes Bizottsága február 26-i ülésének döntései alapján a hónap végén a Kádár-kormány elhatározta magát a tényleges megtorlás megindítására (ebben szerepet játszott a közelgő március 15-i dátum is és az ehhez kapcsolódó „Márciusban Újra Kezdjük” jelszó).¹⁰⁸

Néhány nappal a budapesti fordulat után 1957. január 14–15-én a román Belügyminisztérium is fontos állománygyűlést tartott. A találkozó eredményeként Alexandru Drăghici állambiztonsági miniszter kabinetjéből a 70/1957. sz. operatív parancsot bocsátották

---

106 Beszéde tartalmáról maga Beniuc tájékoztatta Csögör Lajost egy néhány nappal később lezajlott beszélgetésen. OHA, 7/1986, 396.

107 A találkozóról lásd Ripp Zoltán (szerk.): *Top secret. Magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956–1959. Dokumentumok*. Budapest, MTA, 1995. 90-93.

108 Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Budapest, Hamvas Béla Intézet, 2001. 42.

ki a minisztérium központi apparátusának és az állambiztonság tartományi igazgatóságainak címezve. A 70. sz. parancs tartalma a végrehajtása érdekében 1957. február 27-én elrendelt vizsgálatokból rekonstruálható, amit négy tartományi igazgatóságon végeztek (Kolozs, MAT, Iași és Bákó).¹⁰⁹ A parancs előírta „hírszerző akciók” elindítását (azaz a célszemély baráti és ismeretségi köréből beszervezett ügynökök révén való nyomozást) azokkal szemben, akik a „fasisztaként” megjelölt mozgalmak (elsősorban vasgárdisták és magyar nyilaskeresztesek) vagy a feloszlatott történelmi pártok tagjai vagy szimpatizánsai voltak (1922–1938 között az Magyar Országos Pártban, valamint a magyar adminisztráció alatt, 1940–1944 között működő Erdélyi Pártban tevékenykedő magyarokon kívül a liberálisok, nemzeti parasztpártiak, független szociáldemokraták).¹¹⁰ Az összes felforgató tevékenységgel vádolt szervezet (beleértve a cionista mozgalmat) felépítését rekonstruálni kellett és azok volt tagjait belügyi nyilvántartásba venni.¹¹¹ A középpontban vagy bizonyos társadalmi „*kategóriák*” álltak (a vasgárdisták, a magyar fasiszták stb.), vagy bizonyos *földrajzi egységek*, amelyek a legszámosabb magyar lakossággal rendelkeztek (a MAT és Kolozs tartomány), és azok, amelyekben a legnagyobb volt a szélsőjobboldali vagy a „cionisták” – azaz a régi cionista mozgalom Romániában maradt tagjainak aránya (Bákó és Iași tartományok). A Securitate tartományi igazgatóságait megbízták azzal, hogy 1957. május 6-ig küldjenek a BM-nek minderről egy legfeljebb 15 oldalas, 13 példányban legépelte jelentést, amelyek közül az egyik orosz nyelvű legyen az akkor még

---

109 ACNSAS, fond Documentar, dosar 202, f. 117.

110 Az eddig ismeretlen parancs jelentősége abból mérhető le, hogy alapot szolgáltat több tízezer ember szoros megfigyelésére, vagy akár letartóztatására. Lásd például a Gyergyó rajoni Securitate napi jelentéseit a tartományi központnak 1958–1960 között. ANDJM, fond 594, dosar 1083/1960.

111 ACNSAS, fond Documentar, dosar 202, f. 117.

román területen tartózkodó aktív szovjet miniszteri tanácsadók használatára.¹¹²

Eközben a MAT helyzetéről ellentmondó hírek érkeztek a pártközpontba. Az 1957. február 3-án esedékes parlamenti választásokat számos incidens kísérte. Januárban több plakátot és arcképet téptek le vagy gyűjtöttek fel.¹¹³ Még súlyosabbnak tűnt a helyi és az országos pártvezetés számára, hogy a székelyföldi polgárok közül sokan *első ízben* vállaltak nyílt konfrontációt a hatalommal. A választási névjegyzékben szereplő 480 ezernyi állampolgárból 9.370 szavazó a Nemzeti Demokratikus Front listája *ellen* voksolt, több ezren érvénytelenítették a szavazólapot és majdnem négyezren tartózkodtak.¹¹⁴ Mivel az egypártrendszerben a távolmaradás vagy a szavazólap érvénytelenítése is „politikai” cselekedetnek számíthatott, a MAT előjáróit különösen aggasztotta, hogy országos szinten a MAT utolsó helyre került a több mint 15 ezer elutasító vokssal.

Ugyanakkor kifelé Bukarest tovább is úgy mutatta fel a tartományt, mint a lenini-sztálini nemzetiségpolitika vívmányát. Az 1957. április 20-i és 21-i *Vörös Zászló* például tág teret szentelt Marcell Servin, a francia kommunista párt KB tagja vezette delegáció marosvásárhelyi látogatásának. Az Orvosi- és Gyógyászati Intézetet látva a delegáció nem kerülhette meg, hogy ne nyilatkozzék arról, ahogyan Romániában megoldották a nemzetiségi kérdést, és a kisebbségi politika negatív példájaként saját országukat hozták fel, amely továbbra is tiltotta a német nyelv használatát még a német nyelvű Elzász tartomány elemi iskoláiban is.¹¹⁵

A francia delegáció fogadásával párhuzamosan a párt tartományi apparátusa elkezdte tervezni a május 1-jei koreográfiát és a szlogeneket. Az április 29-én tartott tartományi titkársági ülés

---

112 ACNSAS, fond Documentar, dosar 202, f. 113.

113 ANDJM, fond 1134, dosar 173/1957, f. 29.

114 ANDJM, fond 1134, dosar 173/1957, f. 106-107.

115 *Vörös Zászló*, 1957. április 20-21.

jegyzőkönyvéből kitűnik az a törekvés, hogy a központ előtt a legnagyobb fegyelmezettségről tegyenek tanúbizonyságot. Egyedül Marosvásárhelyen több mint 25 ezer ember mozgósítottak. Az első sorban vonultak az úttörők, őket követték a munkások élükön a sztahanovistákkal és a munkásórséggel.¹¹⁶ Ezt a fegyveres testületet az RMP KV 8/1957. sz. határozatával hozták létre, és 1957 augusztusában a MAT területén húsz üzemben működött, kb. ezer főt mozgósítva (csak Marosvásárhelyen háromszáz munkásórt írtak össze).¹¹⁷ 1952 óta először kifejezetten ajánlották a szervezőknek, hogy az első sorokba álljanak román sztahanovisták és élmunkások is. Ellentétben a megelőző évekkal, amikor folytatva a két világháború közti munkásmozgalmi hagyományokat a május 1. gasztronómiai jellegű társadalmi rítussá és népiünnepéllé kezdett alakulni (a marosvásárhelyi Somos-tetőre való kirándulással, flekkenezéssel, sörözéssel), az 1957-es ünnepségnek a rendszer újra felfedezett politikai kezdeményezőkézségének szimbólumává kellett válnia:

„A felvonulásnak forradalmi jellege kell, hogy legyen. Ne alakuljon át egy szociáldemokrata típusú, osztályjelleg nélküli megbékéltető felvonulássá. Ne csak látszata legyen az ünnepnek. (...) Az atomháború és a hidrogénbomba ellen kell, hogy legyen. A jelszavaknak el kell ítélniük az imperialisták gyarmati politikáját.”¹¹⁸

A munkásórség felállítására, a május elsejei állami ünnep gondos előkészítése azt jelzik, hogy 1957 tavaszán a Fazekas-féle meggyőzési kísérleteket, a nemzeti szimbólumokban tapasztalt engedményeket a totális ellenőrzés, társadalom nyílt vagy burkolt megfélemlítése váltotta fel. A MAT-ban mindezt oly módon kellett megvalósítani, hogy ne keltse a nemzetiségi elnyomás gyanúját. 1957. január és május között 130 személyt tartóztattak le a BM

---

116 ANDJM, fond 1134, dosar 181/1957, 72-76. f

117 ANDJM, fond 1134, dosar 174/1957, 315-322. f.

118 ANDJM, fond 1134, dosar 181/1957, 75. f.

*Pártvezetők egy állami ünnepségen. Balról jobbra: Valter István, a katonai helyőrség parancsnoka, Bugyi Pál, Kovács György, Ioan Badioc
(A fénykép Valter Istvántól származik)*

politikai szervei a Magyar Autonóm Tartományban: fele-fele arányban magyarokat és románokat.¹¹⁹ Ezzel párhuzamosan a legfelsőbb pártvezetés is foglalkozni kezdett a megtorlás szervezésével, módszereinek kidolgozásával. 1957. február 23-án az RMP KV épületében zárt ülést tartottak, amin Nicolae Ceaușescu elnökölt. A résztvevők között találjuk nyomás alatt tartott tartományi pártbizottságok és állambiztonsági felelősöket, köztük a MAT vezetőit is. A hosszúra nyúlt vitában szembenállás bontakozott ki a BM képviselői (akik Ceaușescu támogatását is bírták) és a tartományi párttitkárok között, és először vált központi kérdéssé a magyar kisebbség viszonyulása a magyarországi eseményekhez.¹²⁰

119 ACNSAS, fond Documentar, dosar 202, f. 55-56.

120 Az 1957. február 23-i gyűlés jegyzőkönyve, amelyen részt vettek a BM központi állománya, a Securitate tartományi parancsnokai, valamint a tartományi első titkárok. ANIC, fond CC PCR, Cancelarie, dosar 113/1957. A dokumentumot közli Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 207-217.

Az ülés során szót kapott Csupor Lajos is. Miután Ceaușescu és Drăghici szigorú megrovásban részesítette Vasile Vaida kollégáját, a Kolozs tartományi párttitkárt, amiért 1956 őszén túl engedékenynek tűnt a Bolyai Egyetem diákjainak „nacionalista” követeléseikkel szemben, Csupor – jól érzékelve az ülés számonkérő hangulatát – felszólalását drámai felhangokkal kezdte: Vaidához hasonlóan a Securitate több helyi tisztjének gyenge magyar nyelvismeretét kifogásolta, és hozzátette, ez a körülmény gyakran a lakosság ellenszenvét váltotta ki. Ezután átvette a kezdeményezést és figyelmeztette a jelenlévő állambiztonsági vezetőket, hogy a magyar tartományban továbbra is érződik az „ellenséges tevékenység”, amelyet tovább szít a MAT-ból származó több száz diák, akik a szocialista nemzetiségi politikának köszönhetően a Bolyai Egyetemen tanulhattak, és akik január végén hazatértek lakóhelyeikre, hogy részt vegyenek a választásokon. A választások „kudarca” a MAT-ban valóban zavart okozott a helyi pártvezetésnek is. A kényszerhelyzetből csak úgy léphetett ki a MAT-ot már közel öt éve irányító, belügyi szakértőként tetszelgő Csupor, ha minden felelősséget a lakosságra hárít. A MAT első embere bizonytalanságot gerjesztett, azzal ijesztgette vendéglátóit, hogy a helyzet irányíthatatlanná vált:

„Csupor Lajos elvtárs (Magyar Autonóm Tartomány): Be szeretnék mutatni néhány problémát és segítséget is szeretnék kérni. A társadalmi összetételről lenne szó és főleg a Milícia és a Securitate dolgozóinak nyelvismeretéről. Tettünk ugyan néhány lépést az elmúlt időszakban, de ez sem elegendő és ez lehetőséget teremt a különböző szóbeszédre, főleg az olyan helyeken, ahol az elvtársak nem ismerik a helyi lakosság nyelvét. Azért, hogy mindezt elkerüljük, olyan elvtársakkal kellene kicserélnünk fokozatosan őket, akik beszélik az ott élők nyelvét. Az utóbbi időben a Magyar Autonóm Tartományban fokozódott az osztályellenség tevékenysége. Ez a legutóbbi választások alakalmával is kiderült még hozzá nagyon nyíltan. Például a Kolozsvárról és a tőlünk [Marosvásárhelyről] hazautazott egyetemisták nyíltan tevékenykedtek Csík és Gyergyó rajonokban. Készülődnek a tavaszra,

nemcsak a régi megszokott ellenséges módszereikkel, hanem Magyarországról kapott levelekkel is. A tudatos szervezkedés bizonyos jelei világosan kimutathatóak. Ezért azt gondolom, néhány, főleg székely rajonban az informátorok nem tudnak eleget tenni a kihívásoknak, mert még a besúgókkal sem tudnak hatékony kapcsolatokat fenntartani. Nagy kiterjedésű rajonjaink is vannak, amelyeket nem tudnak leföldni az operatív munkával. Így Gyergyó rajonban a választások alatt az osztályellenség nyugodtan tevékenykedhetett. Nagyon sok volt az ellenzavazat. Olyan község is volt, ahonnan 400 ellenzavazat érkezett.

Ceaușescu elvtárs: Miért nem léptünk mi?

Csupor elvtárs: Mi is léptünk, de volt egy kolozsvári egyetemista, aki egy nagyobb csoport élén tevékenykedett, és aki a magyarországi események alatt kint tartózkodott Magyarországon, ahol Petőfi verseket olvasott fennhangon. Annak ellenére, hogy valamit javult az ügynökhálózat munkája, az a véleményem, hogy három ember képtelen leföldni a munkát ebben a rajonban, annál is inkább, mert vannak olyan elemek, akik intenzív kapcsolatokat ápolnak Magyarországgal.”¹²¹

Megelőzve a központ elvárásait, Csupor radikális növekedést kért mind a kiküldött operatív tisztek („rajonként 3-4 ember nem tud sokat tenni”¹²²), mind a lakosság köréből beszervezett ügynökök létszámában: a katolikus többségű rajonokban a Securitate „alig egy tucát informátorral” rendelkezett. A titkár felhívása pozitív fogadtatásra lelt, különösen Drăghici részéről, aki megígérte, hogy a lehető leggyorsabban magyar anyanyelvű tiszteket küld a MAT-ba, hogy levezzék a kihallgatásokat és a lakosság körében folyó elhárító és hírszerző munkát.¹²³

Ceaușescu záró felszólalása azokra a tanulságokra koncentrált, amelyeket a román kormánynak a magyarországi eseményekből le kell vonnia. Ez viszont sokkal több volt, mint egy záróbeszéd: bejelentette a lakosság szinte teljes megfigyelés alá vonásának stratégiáját. Az első pont az állambiztonsági szervek munkamód-

---

121 Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 213.

122 ANIC, fond CC PCR, Cancelarie, dosar 113/1957, 36. f.

123 Uo. 42. f.

szereire hivatkozott. Hatékonyságuk, jelentette ki kifejezetten Csopor kérésére válaszolva, egyáltalán nem a tartományban lévő állomány számától vagy „10 vagy 30 ezerrel több ember” átcsoportosításától függ, hanem a kifejtett munka minőségétől. Ceaușescu a Romániában alkalmazott nyomozási módszerek védelmét vállalta magára: összehasonlítva az ÁVH és a Securitate tevékenységét azt hangoztatta, hogy míg első esetben ott súlyos visszaélések voltak, „nálunk ezek a visszaélések nem fordultak elő”.¹²⁴ Ennek ellenére a lakosság továbbra is kevés bizalommal és rokonszenvvel viseltetett a politikai rendőrség iránt, ezért Ceaușescu azt tervezte, hogy radikálisan megváltoztatja a tömegek hozzáállását:

„Fontos megértenünk nekünk is, a tartományi titkároknak és a Securitate vezetőinek is, hogy mindent meg kell tennünk, minden segítséget meg kell adnunk a Securitate szerveinek, hogy munkájukhoz a parasztok és a munkások is szimpátiával viszonyuljanak és segítsék azt. Ennek érdekében határozottan föl kell lépni a visszaélések ellen. Az ellenforradalmi erőkkel szemben következetesnek és könyörtelennek kell lennünk, de ugyanakkor arra is vigyáznunk kell, hogy ne vegyünk mindenkit egy kalap alá. Ne bánjunk azonos módon egy szabotőrrel vagy egy ellenforradalmár elemmel és egy egyszerű emberrel, aki letépi az egyik plakátunkat, vagy azzal, aki azért szidalmaz minket, mert elvettük a földjét. Ha ezek közül mindenkivel azonos módon bánunk el, kritizálni és szidalmazni fognak és nem segítenek majd az igazi ellenforradalmi elemek beazonosításában és leleplezésében. Tehát a munkánkban még sok a hiányosság. Az a feladatunk, hogy elbeszélgessünk az emberekkel, felvilágosítsuk őket és Csopor elvtárs is, ahelyett, hogy a Securitate szerveinek kibővítését kéri, erősítse a politikai munkát, mert a Magyarországról érkezett levelek ne legyenek hatékonyabbak a lakosság körében végzett politikai munkánknál.”¹²⁵

---

124 Uo.

125 Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 215.

A Ceaușescu által elképzelt jövőbeli Romániában, a besúgás ethoszára épülő rendszerben az állampolgár is hozzájárult volna az állambiztonság megerősítéséhez, mégpedig nem az erőszak vagy a zsarolás nyomására, hanem állampolgári kötelességtudatból:

„A legjobb hírszerző munkát akkor fogjuk elérni, amikor azt emberekkel olyan tömegmozgalmat leszünk képesek létrehozni, amelyben mindenki állampolgári kötelességének érzi majd feljelenteni a hasonló gyárbeli vagy azon intézménybeli mozgalmakat, ahol dolgozik. Ezt a munkát hozzáértéssel kell folytatnunk, erre a hozzáértésnek van szüksége a munkánknak, hogy elmélyítsük a biztonsági szerek és a tömegek közötti kapcsolatot, hogy minden állampolgár hazafias kötelességének érezze az ellenség leleplezését ott, ahol rátalál.”¹²⁶

Ceaușescu buzdítása azonnal értő fülekre talált a Belügyminisztérium apparátusában. Még azon év tavaszától a Securitate egyik fő feladatává vált a besúgói hálózatok megerősítése annak érdekében, hogy elérjék a pártvezetés által kért „minőségi munkavégzés”-t.¹²⁷ Mielőtt megvizsgálánk ezt a szempontot, röviden vissza kell térnünk a MAT első titkárának a február 23-i találkozón a feltételezett felforgatási veszéllyel kapcsolatban tett kijelentéseire. Csupor álláspontja, amely ezen az alapvető fontosságú találkozón nyilvánvalóan az egész tartományi vezetőség álláspontját képviselte, nem volt összhangban az általa képviselt vagy valamennyire megtúrt óvatosan magyar „nemzeti” irányvonallal, ami éppen 1957 első hónapjaiban érte el csúcspontját, március 15-én, az 1848-as székely mártírookra való megemlékezéskor.¹²⁸ A tartományi pártbizottság támogatta az elhanyagolt történelmi emlékmű-

---

126 ANIC, fond CC al PCR, Cancelarie, dosar 113/1957, 50. f.

127 A „hálózat” fogalmáról és a magyar belügyi „hálózat” működéséről az 1956 utáni években lásd Rainer M. János esettanulmányát Antall József ügynökeiről és az őket irányító tisztekről: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei 1957–1989*. Budapest, 1956-os Intézet, 2008.

128 ANDJM, fond 1134, dosar 181/1957, 37-38. f. Közli magyar fordításban Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 220-221.

vek restaurálását, a magyar kultúrához kapcsolódó személyiségeknek való szoborállításokat, és februárban egy kizárólag magyar tudósokból és párthivatalnokokból álló csoportnak adott megbízást, hogy állítsák össze Marosvásárhely monográfiáját.¹²⁹

A MAT irányítói nyilvánvalóan megkísérelték kitágítani a „formában nemzeti, tartalomban szocialista” autonómia-doktrínát, hogy újból vonzóvá tegyék a „kis Magyarország” projektet azok – elsősorban fiatal értelmiségiek – szemében, akikben a magyar forradalom elfojtása egybeesett a szocializmusból való kiábrándulással. Csupor első titkár 1957. február-márciusában tehát nem kettős játékot játszott, és nem próbálta átverni a központot. Egy bármennyire is minimális konszenzusalap keresésében a MAT kommunista elitje egy pillanatra elfogadta, hogy politikamentessé tegyék a nemzeti érzelmeket, azaz a legszükségesebbre csökkenték a nemzeti forma szocialista tartalmát. A központból azonban mind nyugtalanítóbb jelek érkeztek: a helyi elitbe és az egész magyar kisebbségbe vetett hit megtörni látszott. Ugyanakkor a magyar lakosság részéről is felerősödött a választások alkalmával már érzékelt rokonszenv hiány. Március 15. előestéjén, amelynek megünneplése, noha a tervezettnél jóval szerényebb keretek között, de elnyerte az RMP KV jóváhagyását, a MAT különböző helységeiben magyar diákcsoportok (többségükben kiskorúak) a rendszerrel nyíltan dacoló demonstrációk szereplőivé váltak. Sepsiszentgyörgyön például a volt Mikó Gimnázium mintegy tíz diákja, akik 1956. október 25-én megalapították a Székely Ifjak Társaságát, egy, a kollektív emlékezetben hosszú ideig fennmaradt akció főszereplői: március tizenötödike éjszakáján egy fekete szalaggal átkötött virágkoszorút helyeztek el a város közparkjában található 1848-as emlékművön.¹³⁰ A gesztust olyan elővigyázatosan készítették elő, hogy az állambiztonsági szerveknek hónapokig

---

129 ANDJM, fond 1134, dosar 173/1957, f. 212.

130 Lásd erről Benkő Levente: *Volt egyszer egy 56*. H-Press, Sepsiszentgyörgy, 1998. 73.

nem sikerült azonosítaniuk a tetteseket. Mikor azonban a csoport egy hasonló akciót kísérelt meg következő év március 15-én, a tethelyen rajtaütöttek a fiatalokon és néhány napon belül 18 személyt vettek őrizetbe.¹³¹

Március 15-én Fehéregyházán, Petőfi sírjánál is demonstratív akció zajlott le. Ezt a már említett EMISZ hajtotta végre, amelyet 1956. november 4-én Brassóban alapított néhány középiskolás magyar diák és munkás, és a tél folyamán a Székelyföldre is kiterjedt, több tucat, főleg unitárius vallású fiatal számlálva tagjai között. Közülük 1958-ban több mint százat letartóztattak.¹³² Március 21-én, miközben Kolozsváron és más erdélyi városokban elindult az 1956-hoz kapcsolódó első nagy letartóztatási hullám, a romániai sajtó nagy terjedelemben közölte Chivu Stoica miniszterelnöknek, az újonnan megválasztott Nagy Nemzetgyűlés megnyitása alkalmából március 19-én elmondott beszédét.¹³³ Stoica 1944 előtt Gheorghiu-Dej-ssel majdnem tíz évet töltött együtt a börtönben, és a főtitkár egyik legközelebbi bizalmasának tartották. Beszéde meghirdette a koncepcióbeli váltást. Miután kifejtette a Románia által képviselt új „multilaterális” külpolitikai doktrínát, egyértelmű átkötéssel a Minisztertanács elnöke a magyar revizionizmus veszélyét hangsúlyozta:

„A magyar népi hatalom ellen véres támadással egyidejűleg már hallatszott az agresszív körök és az ellenforradalmi bandák hangja, amelyek a Magyarország és a vele szomszédos államok közötti határok revízióját

---

131 ACNSAS, fond Documentar, dosar 105, f. 84.

132 Benkő: *Volt* i. m. 22-36.; ACNSAS, fond Documentar, dosar 105, f. 88. A mozgalom közel száz tagját csak 1958 nyarán-őszén tartóztatták le hosszú nyomozás után: többségük kiskorú, munkás származású és IMSZ-tag volt. 1959-ben a Marosvásárhelyen kihelyezett ülést tartó kolozsvári katonai törvényszék 3 év börtön és 25 év kényszermunka közötti büntetésre ítélte 77 személyt: negyötödük 18 év körüli fiatal volt.

133 Stoica beszédét ismerteti és fontosságát hangsúlyozza Földes: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés*. i. m. 36-37.

követelték; a revizionista elemek meg is kísérelték, hogy meglobogtassák a horthysták igényeit Erdély, illetve más szomszédállamok területei felett.”¹³⁴

Stoica a nyugati rádióállomásokat is megvádolta azzal, hogy revizionista kicsengésű románellenes propagandát folytatnak, amennyiben „a revizionizmust az úgynevezett európai föderalizmus immár lerongyolódott köntösébe akarták öltöztetni”. Az üzenet meglehetősen világos volt, és utólag még egyértelműbbé tette a *Scînteia*-ban, illetve a továbbiakban március 23-án a *Vörös Zászló*-ban is közölt beszéd mellett megjelenő kommentár: „Chivu Stoica elvtárs megállapította, hogy *ma* [kiemelés – S. B.] Románia politikája a nemzeti érdekek, a függetlenség és az állami szuverenitáson alapul.”¹³⁵ Stoica csak közvetítője volt a kemény hangú, súlyos következményekkel járó üzenetnek, amit Gheorghiu-Dej fogalmazott meg a jövőbeli román külpolitikáról. Ennek lényege az a hármas formula lett (nemzeti érdekek, gazdasági függetlenség és a területi szuverenitás fokozott védelme), amely a hatvanas évek elejétől a román politikai rendszer alapját képezte.

1957. május 17-én újabb kiértékelő állománygyűlésre került sor a Belügyminisztériumban, amelyen a vezetőség a januárban kiadott parancsok teljesítését kérték számon négy érintett tartománytól (MAT, Kolozs, Iași és Bákó). Ezen részt vett Drăghici belügyminiszter, két miniszterhelyettese, és a Securitate magas rangú tisztjei, mint például Gheorghe Pintilie és Alexandru Mureșanu (a magyar származású Ady László¹³⁶), ezen felül az érdekelt négy tartomány és a belső elhárítással foglalkozó III.

134 *Vörös Zászló*, 1957. március 21.

135 *Vörös Zászló* 1957. március 23.

136 Ady László 1911-ben született Marosvásárhelyen polgári családban. Az illegális kommunista mozgalomba való részvétele miatt 1937-ben Ana Paukerrel és más ismert személyiségekkel ítelték el, és 1944-ig börtönben ült. 1948 után a BM politikai vezetésével bízták meg tábornoki ranggal. 1959-ben azonban minden funkcióból felmentették, majd le is tartóztatták. Későbbi sorsáról nincsenek biztos információk. Marius Oprea: *Banalitatea răului. O istorie Securității în documente*. Iași, Polirom, 2002. 560.

Csoportfőnökség vezetői. A gyűlést a Belügyminisztérium frissen kinevezett vezetője, Drăghici személyes és szigorúan titkos utasítása előzte meg, amelyet kizárólag a MAT Igazgatóságbeli vezetőjéhez intézett április 14-én.¹³⁷ Drăghici részletes kritikával illette a MAT „operatív-hírszerzési munkatervét”, amelyet mind a külső kémelhárítás (II. Csoportfőnökség), mind a belföldi elhárítás (III. Csoportfőnökség) terén „hibás és irreális”-ként minősített. Drăghici engedékenységgel és felületességgel vádolta beosztottját: a több mint ötezer, a MAT akkori területéről származó, kapitalista országokba kivándorolt személy által szított növekvő ellenséges tevékenységgel szemben. Kovács Mihály alezredes, a BM tartományi főnöke és az általa irányított tisztak ugyanis csak hat kémelhárító akciót indítottak el. Még negatívabb volt a miniszter véleménye a III. Csoportfőnökség munkájáról:

„A MAT számára annyira fontos magyar nacionalisták vonalán hírszerzési szempontból csak két ügyet kívántok követni. Nem terveztek semmilyen intézkedést a Fodor Pál-ügyben az ügynökhálózaton és a nyomozáson keresztül összegyűjtött anyag ellenőrzésére, amely ügy nagyon fontos ismerve azt, hogy a célszemély Márton Áronnal együtt szervezett egy olyan összeesküvést, amely a népi demokratikus rendszer destabilizálását tűzte ki céljául. Noha a marosvásárhelyi egyetemi hallgatók és a tanári kar körében súlyos népellenes megmozdulások következtek be ezen a téren, nem terveztek semmilyen intézkedést az ellenséges elemek hírszerzési célú megfigyelésére.”¹³⁸

A miniszter személyes odafigyelése a Securitatének a MAT-ban elért elégtelen eredményeire a helyi apparátusban, egy radikalizálódási folyamatnak kedvezett, amelyet jól tükröz Kovács Mihálynak az 1957. május 17-i Belügyminisztériumi operatív találkozón elhangzott beszámolója.¹³⁹ A Kovács által bemutatott pozitív kép

137 Belügyminisztérium – Kabinet. Átirat a BM Magyar Autonóm Tartományi Parancsnokságához – Covacs (sic!) Mihály ezredeshez. Rendkívül titkos és sürgős. Bukarest, 1957. április 14. ACNSAS, fond Documentar, dosar 198, vol. 3, 360-364. f.

138 ACNSAS, fond Documentar, dosar 198, vol. 3, 363. f.

139 ACNSAS, fond Documentar, dosar 202, 54-68. f.

szerint az állambiztonsági szolgálatok tisztjei azonnal magukévá tették a január 17-i parancs szellemét, és május elejéig gondoskodtak arról, hogy a szovjet tanácsadóknak a felszólaló tiszt által többször is hangsúlyozott segítségnyújtása mellett rekonstruálják az összes feloszlott polgári és fasiszta párt szervezeti felépítését. Ennek eredményeként a belügyi nyilvántartásba bevezettek 529 „ellenséges elemet”, akik közül 199 az 1940–1944 között működő „magyar fasiszta pártok” (azaz a Szálasi féle *Nyilaskeresztes Párt* és az Imrédy féle *Magyar Megújulás Pártja*¹⁴⁰) volt aktivistája és vezetője, 245 az *Erdélyi Párt* exponense volt, valamint számos román is: 51-et a Vasgárdából, 17-et a nemzeti parasztpártból és a liberális pártból, kettőt pedig a Titel Petrescu-féle független szociáldemokrata pártból. Nyilvántartásba vettek ugyanakkor 14 „cionistát” is, akiknek többsége csupán részt vett a két világháború között népszerű cionista sportegyesületekben.¹⁴¹ Az ellenségesnek tartott elemek nyilvántartásba vételét 344 hírszerző akció elindítása követte, azaz nyomozási aktacsomót nyitottak a szintén gyanús elemek terhére: köztük volt 136 „magyar fasiszta”, 128 volt Erdélyi Párt-tag, 49 vasgárdista, 14 nemzeti-parasztpárti és liberális, és néhány „cionista” is. A nyomozások eredményeként Kovács „64 magyar és több mint 60 román nacionalista” letartóztatásával büszkélkedhetett, az utóbbiak a Ioan Faliboga által vezetett összeesküvés ügyben voltak érintettek.¹⁴² Más rendelkezésre álló levéltári forrás is bizonyítja, hogy az 1957 első felében vezetett „ügyek” során az ellenséges elemeket előre meghatározott sémák szerint osztályozták (magyar nacionalisták, legionáriusok, cionisták), de a BM III. Csoportfőnökség összesítése szerint január és június között országszerte 1471 személyt vettek őrizetbe

---

140 A téma egyik legjobb ismerője szerint az Imrédy Béla vezette formáció, amely 1940-ben vált ki a kormányzó Magyar Élet Pártjától, viszonylag széles társadalmi bázissal rendelkezett Észak-Erdélyben. Egy: *Az erdélyiség színváltozása*, i. m. 35.

141 ACNSAS, fond Documentar, dosar 202, 55. f.

142 Uo. 55-56. f.

politikai okok miatt, és több, mint 650 elmarasztaló ítélet született: az elítéltek közöttük 538 volt román, 98 magyar (az összes elítélt 15 százaléka), 18 német és két zsidó.¹⁴³

A nyílt terrornál azonban még hatásosabbnak bizonyult az informátori hálózat folyamatos bővítése, „szakszerűbbé” tétele. Ennek köszönhetően 1957 tavaszától a belügyi szervek és a politikai vezetés egyaránt „felfedezte” azt, amit addig csak néhány elemző tiszt vagy nacionalista káder feltételezett: hogy a magyar lakosság „ellenséges” tevékenységéről túl keveset tudott addig az állambiztonság. Ez azért alakult így, mert gyenge információs csatornákkal rendelkezett a kisebbségi közegben. Az 1957-es „szemléletváltást” a MAT-ra vonatkozó néhány adat is bizonyítja. 1957 januárjáig az úgynevezett „magyar nacionalisták vonalán” mindössze hatvanan dolgoztak az autonóm tartományban. A Securitate helyettes parancsnokával, Evgheni Tănase tábornokkal és a Belügyminisztérium munkáját koordináló szovjet tanácsosokkal folytatott konzultációk sorozatát követően márciusban nagyszabású beszerzési kampányt indítottak. Alig két hónap alatt 67 informátort szerveztek be (közülük kilencet az OGYI-ből, ahol a „munkaterv” húsz beszerzést írt elő), huszonháromat „újraaktívtak”, míg további 35 ügynök beszerzése „folyamatban volt”. Például az OGYI egyik hallgatójának eredményes zsarolásával:

„Róla van anyagunk a magyarországi események során kifejtett ellenséges megnyilvánulásáról, és kompromittáló anyag két nős orvossal való szexuális kapcsolatáról. A jelölről végzett tanulmányból kitűnik, hogy rendelkezik az ügynököknek szükséges képességekkel, következőképpen további lépéseket tettünk a beszerzése irányába. A beszerzési folyamat során teljes mértékben elismerte a vele szembesített tényeket, és lehetőséget kért, hogy rehabilitálhassa magát. Ez alkalommal – korábban ismeretlen – értékes adatokat szereztünk meg az Ady kör megszervezésével kapcsolatban, a

---

143 A BM III. Csoportfőnökség összeállítása az 1957. első felében történt letartóztatások és ítéletekről. Bukarest, 1957. szeptember 4. ACNSAS, fond Documentar, dosar 53, vol. 2, 26-28. f.

kezdeményezőkről és a vezetőkről, és különösen kapcsolataikról néhány szegedi diákkal, akik a magyarországi eseményeket megelőző időszakban az OGYI-n voltak látogatóban, és akik inspirálták a magyarországi Petőfi körhöz hasonló Ady kört, amely fontos szerepet játszott a MNK-beli események előkészítésében és lebonyolításában. Az ügynök egy volt kizsákmányoló lánya, aki korábban munkaegységben dolgozott. A nő élvezte a célszemély és más elemek bizalmát, akikről elkezdett anyagokat szolgáltatni.”¹⁴⁴

Az OGYI egy másik diákjának édesapját, akit szélsőjobboldali múltja miatt az ötvenes évek elején már internáltak, a következő módon szervezték be:

„Múltbeli politikai tevékenységét kutatva, friss anyagot gyűjtöttünk néhány ellenséges megnyilvánulásáról és figyelembe véve azt, hogy nagyon ragaszkodik a lányához, aki az OGYI másodéves hallgatója, ezen anyagok alapján lépéseket tettünk a beszerzése irányába. A beszerzés jó eredményéhez nagymértékben hozzájárult a lánya iránt érzett szeretet, mivel kijelentette, hogy mindenre hajlandó az ő érdekében.”¹⁴⁵

A Securitate operatív levéltárában található több tucat élettörténet közül ragadtam ki ezt a két példát, mivel kitűnő keresztmetszetét képezik egy fejlődő korban levő kommunista állam társadalomtörténetének. Azt az átmenetet ragadják meg, amely az elnyomás tisztán terrorisztikus dimenziójából (kitalált bizonyítékokra alapozott perek, a kínzás szisztematikus alkalmazása a vallomások kicsikarása végett) egy diskurzív(abb) természetű dimenzióba vezet át. A fennálló rendszer képes volt a társadalom mind tágabb szegmenseit magához kötni, az ellenállást megtörni vagy értelmetlenné tenni, miközben a széles körben folytatott lehallgatások segítségével és az ügynöki hálózatok növelésével birtokba vette a lakosság magánéletét. A folyamat Ceaușescu 1957 februárjában a „minőségi munkáról” tartott beszédével kezdődött el és első

---

144 ACNSAS, fond Documentar, dosar 202, f. 58.

145 Uo.

eredménye az intenzív beszerzési hullám volt. A nyomozási munka minőségének javulását ismerték el azoknak a felügyelőknek az aláírással ellátott beszámolóit, akiket a MAT-beli munka ellenőrzésére küldtek ki.¹⁴⁶ Marosvásárhelyen nyomozási aktacsomókat nyitottak az államvédelem által ismert magyar nacionalista szervezetek összes helyi vezetőjéről:

„Alkalmas ügynököket szerveztek be, mint például ‘Vranceanu’, ‘Barabás’, ‘Kiss Ferenc’. Fontos újdonságok kerültek elő a gyulafehérvári római katolikus püspökről is, amelyekről azonban szűkszavúan számoltak be: „egy nagyon rátermett ügynökön keresztül fontos információkat szereztek Márton Áron tevékenységéről és szándékairól.”¹⁴⁷

Az előrelépést mindazonáltal nem tartották elégségesnek a bukaresti illetékesek. 1957 januárjától kezdődően a munka terjedelmében bekövetkezett növekedés súlyos gondokat okozott egy olyan struktúra számára, amely 1957-ben tartományi szinten még csak néhány tucat operatív (vagyis ügynöki hálózatot működtető) tisztet számlált. A bukaresti kiküldöttek által felügyelt 262 folyó nyomozásról kiderült, hogy több mint kétharmadát, 186-ot nem fedtek le a lakosság köréből beszerezett ügynökök. A helyi szervek továbbra is súlyos szakmai vétségeket követtek el a beszerzések során:

„Az 1957. február 26-án Sepsiszentgyörgy rajonban a Nyilaskeresztes pártnak a korábbi Háromszék megyei vezetésében a női tagozat felelősével szemben nyitott 459. számú egyéni nyomozás sikeréhez a munkaterv előírta, hogy a célszemélyre állítsuk rá »Zöldi« ügynököt. De annak ellenére, hogy a nyomozás megkezdése és a felülvizsgálat időpontja között eltelt két hónap, egyetlen anyagot sem sikerült megszerezni – ami ugyanakkor normális is –, mivel »Zöldi« ügynök, lévén a célszemély hívére és jó kapcsolatot ápolva vele,

---

146 Belügyminisztérium – Ellenőrzés. Jelentés a 70/1957. sz. parancs végrehajtásáról a Magyar Autonóm Tartományban. Bukarest, 1957. május 7. ACNSAS, fond Documentar, dosar 202, 40-50. f.

147 Uo. 41-42. f.

nem adott ki semmit sem róla. Az operatívval való találkozásból kitetszik, hogy a terv elkészítésének pillanatában azt sem tudták, hogy az ügynök testvére a célszemélynek, és hogy mindketten nyilaskereszteseknek voltak.¹⁴⁸

A már említett 1957. május 17-i operatív gyűlésen szokatlan nyíltsággal merült fel a „magyar kérdés”. A MAT és a Kolozs tartományi BM szervek beszámolóíhoz igen kritikus megjegyzéseket fűztek. Arra keresve a választ, hogy addig „túl kevés magyart” tartóztattak le, Kovács ezredes egy „nyelvi” jellegű magyarázatot kockáztatott meg, amely közvetlenül megerősítette Csupor tartományi párttitkár kifogásait, miszerint a tartományba vezényelt tisztek nem ismerték a magyar nyelvet:

„Zambeti ezredes: Ami a magyar nacionalisták kérdését illeti, ugyanaz a helyzet, mint Kolozs Tartományban. Azt szeretném tudni, hogy ugyanazok-e az okok?

Kovács ezredes: Nem állíthatom, hogy ugyanaz a helyzet, mint Kolozsváron, ugyanis a rendelet nagyon is világos. A 70. sz. parancs 9. pontja sajátosan a mi tartományunkra vonatkozik. A miniszter elvtárs több ízben is megkérdezte, miért van az, hogy a mi szervezeteink többnyire románokat figyelnek meg. Az előző és a mai jelentésből is kiténik egy nagy különbség. Elemeztem az okokat és megállapítottam, hogy ügynökeink többségben román származásúak és nem értik a magyar nyelvet, így sokkal könnyebb volt beszervezni egy román elemet, mint egy magyart. Másrészt a magyar elvtársak tudják, hogy a magyar elemeket már korábban is kivizsgálták és ezért inkább román ügyeken dolgoztak. Jelenleg a helyzet megváltozott, a hangsúlyt a nacionalista magyar elemekre helyezük.”¹⁴⁹

Kovács önkritikájának azonban nem sikerült lecsillapítania Drăghici belügyminiszter haragját, aki nyomást gyakorolt a teljes körű megtorlási kampány érdekében. Drăghici szerint a Faliboga-féle román szervezet kapcsolatát a magyar csoportokkal azért nem

---

148 Uo. 45. f.

149 Az 1957. május 17-én megtartott BM Kollégiumi gyűlés jegyzőkönyve. ACNSAS, fond Documentar, dosar 202, 5-6. f. Közli Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 257-263.

volt képes feltárni a helyi állambiztonság, mert a „magyar sovinizmus” az autonóm tartományban dolgozó tiszteket is befolyásolta:

„Faliboga szervezetéről beszélek. Ezek az ellenségek nyilatkozatokkal szolgáltak két elemről, akikkel közös frontot alkottak. Érdekes, hogy ti nem érzékeltétek ezt a problémát, nem tettetek lépéseket, hogy felkutatassátok a többi elemet, a magyarokat. Mi most figyelmeztettünk titeket, és azt hiszem jó lett volna kiterjeszteni a nyomozást a többi magyar elemre is. Mi volt a probléma azzal, hogy bevegýétek őket is? Ti megadtátok ezeknek az elemeknek a lehetőséget, hogy azt mondják, a románok meg akarták ölni őket. Viszont egy pillanatra meg kell vizsgálnunk a sovén hazafiasságnak ezt a kérdését is. Miért nem látjátok ezt a problémát annak politikai szemszögéből is? Mert szerintem ennek a problémának a gyökerénél a magyar sovinizmus áll. Amíg nem foglalasz állást ez ellen a sovinizmus ellen, anélkül hogy megkülönböztetnének, melyik oldalon nyilvánul meg, sosem sikerül rávenned az operatív tisztjeidet arra, hogy a magyar elemek ellen dolgozzanak”.¹⁵⁰

A miniszter első fejmosása után a VII. Csoportfőnökség (nyomozás és kihallgatások) vezetőjére, a kolozsvári Butyka Ferencre került a sor, hogy önkritikát gyakoroljon felettesei előtt, és beosztottait megvádolja. Az adatok az 1957 első hónapjaiban végrehajtott megtorlásról – magyarázta Butyka – mutatták az ott folytatott munka politikai és stratégiai hibáit: csak januárban a szervek 500 személyt tartóztattak le, de ezeknek több mint a fele munkás és „dolgozó paraszt” volt (tehát a szegény- vagy középparasztok közé sorolták őket), és alig 37 személy volt kulák és 15 „másfajta kizsákmányoló”.¹⁵¹ Butyka szerint a megtorlás hatástalansága a magyarok körében két tényezőnek volt tulajdonítható. Az első, amint arra kollégája is rámutatott, „nyelvi” természetű. Áprilisban, Kolozsvárra utazva kihallgatta Dobai István jogászt, akit kevéssel korábban tartóztattak le azzal a váddal, hogy egy, az

---

150 ACNSAS, fond Documentar, dosar 202, 6. f.

151 Uo. 8. f.

ENSZ-nek szánt memorandumot szerkesztett,¹⁵² amelyben Erdély felosztását kérte:

„Beszéltem ezzel a Dobaival, egy adott ponton magyarul szoltam hozzá, és akkor elkezdett bátorságra kapni. Elmondta, hogy tervét Kolozsváron egy sereg ember ismerte, és hogy senki sem utasította vissza.”¹⁵³

Az, hogy az etnikai-nyelvi szolidaritás zárt hálózatai a szocialista rendszer alatt is megőrizhették sajátos szerepüket, politikai kérdéssé vált. A román állami apparátus megértette, hogy csak hatékony *csoporton belüli* információs hálózatok létrehozása teremtheti meg Bukarest számára azt a lehetőséget, hogy megtudja, hogyan értékeli a magyarok saját körülményeiket. Butyka ugyanakkor mégsem hitt annak a szükségességében, hogy újra kell gondolni a teljes magyar közösség pozícióját, és burkolt kritikát fogalmazott meg az apparátussal szemben: „Az a benyomásom, hogy az elvtársak most azt hiszik, minden magyar fasiszta, ellentétben azzal, amit eddig hittek, hogy minden magyar demokráta.”¹⁵⁴

Butyka szerint az egyetlen eszköz arra, hogy feloldják a Bukarestben immár eluralkodó bizalmatlanságot, a központi hatóságokkal való feltételek nélküli együttműködés. Egy nemzeti alapon szerveződő szocialista rendszer felépítésének érdekében jelezték Bukarestből, hogy nem tolerálják többé a közigazgatás minden szintjén, beleértve az állambiztonságot is, eluralkodó engedékenységét és korrupciót. Drăghici záróbeszédében szabad utat engedett indulatainak. A beosztottait azzal vádolta, hogy lebecsülték az 1956-ban és 1957-ben kibocsátott főbb operatív rendeletekbe foglalt utasításokat: „Nem vagyunk gondozóintézet, emberbaráti társaság, hogy ezeket a leprásokat mind a biztonsági

---

152 Az 1957. januári memorandum szövege megtalálható eredeti példányban és román fordításban a Dobai-per aktái között (ACNSAS, fond Penal, dosar 104).

153 ACNSAS, fond Documentar, dosar 202, 9. f.

154 Uo. 9 f.

apparátusunkban tartsuk [...] nem vagyunk menhely, és aki nem akar dolgozni, azt kirúgjuk.”¹⁵⁵

Akárcsak Ceaușescu, Drăghici is hangsúlyozta a precíz munka szükségességét: „Az ellenséget csak bizonyító dokumentumok alapján leplezhetjük le, és ezeket csak egy minőségi hírszerző hálózaton keresztül szerezhethjük meg.” A kormány potenciális vagy kinyilvánított ellenségei mindenhol megbújhattak: „Nem mondhatjuk azt, hogy vannak helységek, ahol nincsenek ellenségeink. Minden egyes községben volt egy vasgárdista, egy nyilas-kereszties stb. [...] A ti legfőbb fegyveretek a hírszerző hálózat kell, hogy legyen.”¹⁵⁶ Az utolsó támadás egyben a legjelentősebb is volt. Vitatva a MAT állambiztonsági főnökének beszámolójába foglalt következtetéseket, Drăghici a mindaddig alábecsült magyar vezetőségre hívta fel a figyelmet:

„Kovács elvtárrsal pedig már évek óta tárgyaljuk ezt a kérdést. Egészen egyszerűen az a véleményem, hogy ebben a régióban [a Magyar Autonóm Tartomány] létezik egy sovinizmus, amelyet az elvtárs nem ért meg. Ez abban nyilvánul meg, hogy nem akarnak magyar ügynököket toborozni, mivel nincs határozott állásfoglalásuk a magyar elemek ellen. Úgy gondolják, hogy a magyarokat átfésülték az elmúlt években és nincs szükség most ezzel a kérdéssel foglalkozni. Ez egy téves felfogás. A magyarokat a múltban pont úgy elnyomták, mint a románokat, a román fasizmus pont annyira vad, mint a magyar, a román pártok pontosan annyira bandita jellegűek, mint a magyarok. Nekünk nem a magyar néppel van bajunk, hanem a magyar banditákkal.”¹⁵⁷

Drăghici májusi beszéde mérőföldkő volt nemcsak a megtorlás „szakmai” megalapozásában, hanem a román pártvezetés magyar-ságpolitikai attitűdjében is. A belügyminiszter ugyanis nemcsak a magyar lakosság Romániához való lojalitását kérdőjelezte meg,

---

155 Uo. 18 f.

156 Uo. 20 f.

157 Uo. 22 f.

hanem a magyar nemzetiségű belügyeseknek és pártkádereknek a nemzeti kérdéshez való hozzáállását is. Alig fél évvel később, az 1957. december 2–3-án tartott állománygyűlésen (512 tisztet rendeltek ekkor a Belügyminisztériumba), a belső elhárítással megbízott BM III. Csoportfőnökség parancsnoka, Nicolae Budişteanu már tényként kezelhette a Szoboszlai Aladár, a Fodor Pál és a Dobai István által vezetett kezdeményezések (akik egyébként mind Márton Áron gyulafehérvári katolikus püspökkel konzultáltak) mögött rejlő közös szándékot:

„Ezekből és más akciókból világosan látszik, hogy a magyar nacionalisták legfőbb célja Erdélynek (vagy annak egy részének) a Román Népköztársaságtól való elszakítása, és Magyarországhoz való csatolása.”¹⁵⁸

4.5. Önbírálat és ideológiai szigorítás a MAT-ban

1957 nyarán a MAT pártapparátusa a romló politikai helyzet ellenére tett egy utolsó kísérletet a „saját” (magyar) irányvonal érvényesítésére, miközben ideológiai téren a MAT emberei felsorakoztak az 1957. június 28-a és július 3-a közt megtartott RMP KV-plénum által szentesített maximális ideológiai szigor mellett. Szeptember 15-én a *Vörös Zászló*ban cikk jelent meg a város korábbi Református Kollégiumának Bolyai Farkas névadó-ünnepségeiről; a szerző csodálatát fejezte ki aziránt, hogy „a socialista művelődés mennyire köztulajdonná tette a magyar múlt nagy szellemi értékeit.”¹⁵⁹ A kommentárt Antalffy Endre írta alá, a helyi értelmiségi körök egyik legsajátosabb és legnagyobb tiszteletnek örvendő alakja. A tehetős családból származó író, jó szakmai hírnek örvendő orientalista, aki már a harmincas évektől szimpatizált a baloldallal. Zsidó származású felesége révén maga is főszereplője volt az 1944-es deportálások alatt több mentési

---

158 ACNSAS, fond Documentar, dosar 114, f. 279.

159 Utóhang. *Vörös Zászló*, 1957. szeptember 15.

akciónak. 1945-ben néhány hónapig Maros megye alispáni tisztségét is ellátta, miközben a főispáni tisztséget Petru Groza egyik testvére, Victor töltötte be.¹⁶⁰ Mint már említettem, az állandó filharmonikus zenekar létrehozása 1950-ben feleségének, Hermin asszony kezdeményezésének és finanszírozásának volt köszönhető. Ugyanaz az Antalffy Endre, aki 1956 novemberében legbensőbb meggyőződését elhallgattatva több tucat értelmiségi társával egyetemben fegyelmezetten elítélte az „ellenforradalmat”, ezúttal a MAT-ot és annak szocialista kultúráját egy erős magyar identitás megőrzésének eszközeként mutatta be. Hasonló kettősséget találunk egy ugyanebben az időszakban az agitációs- és propagandaosztály befolyásos vezetője, Szövérfi Zoltán által közölt ünneplő cikkben: *5 éves a MAT*. Többször is aláhúzva a tartomány kétnyelvű jellegét, Szövérfi feltárja a nemzeti-kommunista kulturális oktatás eredményeit: az írástudatlanság majdnem teljes eltűnését, a MAT-ban található kulturális és oktatási intézményeket, de főleg a kultúrának a falvakba való behatolását – 498 néptáncsoport, 239 népi kórus, 645 szintársulat, amelyek „elterjesztik földmunkásaink között a kultúra, a művészet és az irodalmunk eredményeit”.¹⁶¹

1957 őszén azonban mind súlyosabb figyelmeztetések érkeztek a folyamatban lévő országos irányvonalváltásról. A magyar kisebbségben a kommunista politikai identitásnak és egy nemzeti identitásnak a népszolgálat szlogenje által diktált együttélése már nem volt szinkronban a párt látásmódjával, amely ezt egy immár meghaladott és káros taktikának tartotta. Azok a magyar értelmiségiek, akik a leginkább hittek abban, hogy elfogadtathatják az RMP-vel a többes kötődést, elsőként figyelmeztettek a Gheorghiu-Dej által 1956 utáni irányváltás hatásaira. Ezt a fordulatot Jordáky Lajos jelképértékű ügye fémjelzi.

---

160 A történeteket a romániai zsidóság magyar nyelvű hetilapja ismertette. Az együttélő népek közeledése. *Egység*, 1947. március 28.

161 Öt éves a MAT. *Vörös Zászló*, 1957. szeptember 24.

Ellentétben az erdélyi magyar értelmiség azon más exponenseivel, akik 1949–1955 között megtapasztalták a börtönéletet, Jordáky Lajos egyetemi oktató, a kolozsvári magyar baloldali mozgalom meghatározó figurája nem hátrált meg 1956 kihívásával szemben. Kollégái feljelentései már a forradalom napjaiban a Bolyai Egyetem Történelem Kar fő agitátoraként jellemezték.¹⁶² A kommunista pártapparátusnak több elszámolnivalója is volt a szociáldemokrata háttérű, magyar nacionalistának tartott Jordákyval: 1944–1945 között a kolozsvári szakszervezeti tömb élén folytatott „románellenes” tevékenysége, radikális autonómizmusa, kommunista létére a hatalom kritizálásában megmutatkozó féktelensége és szélsőséges őszintesége miatt. A Securitate 1957 márciusában újra letartóztatta és 5 hónapig vizsgálati fogságban tartották. Egy, a Jordáky (haláláig, 1974-ig vezetett) operatív dossziéjában megtalálható, a 1970-es évek elejéről származó feljegyzés szerint Dobai István vezetésével részt vett az erdélyi kérdésről szóló memorandum szerkesztésében:

„Szabadlábba helyezése után Jordáky továbbra is nacionalista tevékenységet folytat támogatva az „Erdélyi Autonómia” elméletét, és tagadva a román nemzet erdélyi jelenlétének történelmi kontinuitását. Ezen okokból 1958-ban (helyesen 1957 – S. B.) az állambiztonsági szervek a Dobai István professzor által vezetett nacionalista csoporttal együtt újból letartóztatják és kihallgatják.”¹⁶³

Eltérően a Dobai-nyomozás másik 10 letartóztatottjától, őt viszont nem küldték bíróság elé. A rendszer saját ideológiájának szemüvegén keresztül, és „társadalmi osztály” szerint, vagy a vádlottnak a párttal, az állambiztonsággal való kapcsolata szerint differenciálta a büntetéseket.¹⁶⁴ Miközben a társszerzőket, a

---

162 Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 188-189, 196.

163 Az 0516. sz. katonai egység (UM 0516) nyilvántartási katonája Jordáky Lajosról, dátum nélkül. ANSAS, fond Documentar, dosar 131 (problema artă-cultură), vol. 11, 8. f.

164 Ezt Dobai István is megerősíti a budapesti OHA számára készített interjúban. OHA, 126/1990 (II. kötet), 22.

közvetítőket és a memorandum néhány egyszerű címzettjét akár 15-20 év kényszermunkára is ítélték, Jordákyt nemcsak hogy szabadon bocsátják a vizsgálat következtében – amelynek során kompromittáló részletekkel szolgált egy később 16 év börtönre ítélt kollégája tevékenységéről,¹⁶⁵ hanem vissza is engedték a tudományos életbe a kolozsvári Történeti Intézet segédmunkatársaként. Az ár mégis magas volt: nyilvános önkritikát kellett gyakorolnia régi barátai és ismerősei előtt, akiket arra kárhoztattak, hogy súlyos vádakot hozzanak fel ellene. Az ülésnek, akárcsak 1956 novembere óta minden nyilvános találkozónak, etnikumközi „profil” szabtak. A magyar értelmiségiek mellett kiemelkedő volt a különböző politikusok (Vasile Vaida, Fazekas János és Leonte Răutu, az RMP KV Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője) és román értelmiségiek jelenléte, akik között volt Constantin Daicoviciu történész, a Babeş Egyetem rektora, aki ifjúkori jobboldali kitérői után a románok erdélyi jelenlétének úgynevezett „kontinuitás elméletének” hivatalos ideológusává vált. A doktrínát 1948 után Mihai Roller ideológus nyomására évekig tagadták, ám az ötvenes évek második felétől a hivatalos politikai retorika a rendszer legitimációja érdekében ismét használni kezdte.

1957. október 11-én a *Vörös Zászló* négy oldalon tárgyalta Jordáky nyilvános önbírálatát, amelyet a kolozsvári *Igazság* korábban már közölt *Kolozsvári értelmiségiek nagygyűlése – A román nép és az együtt élő nemzetiségek testvéri barátságának szüntelen megerősödéséért* címmel.¹⁶⁶ A nagygyűlés a párt kényszerítő hatalmának a hagyományosan legszuverénebb csoportok fölötti további megerősödését jelezte. A vádlók szorgalmasan előadták a rájuk kirótt részt, és maga Jordáky sem vonakodott azzal vádolni magát, hogy megfertőződött „1956 nacionalizmusától, úgy mint 1942–1943-

---

165 ACNSAS, fond Informativ, dosar 3010, vol. 1, 194-195. f.

166 *Vörös Zászló*, 1957. október 11. Kolozsvári értelmiségiek nagygyűlése – A román nép és az együttélő nemzetiségek testvéri barátságának szüntelen megőrsödéséért.

ban”, megengedve a reakciónak, hogy „piszkos ellenforradalmi célok érdekében” használja fel, noha kijelentette, hogy megértette saját bűnei súlyosságát, és hajlandó mindenfajta nacionalizmus és revizionizmus (politikai és területi) elleni harcra.¹⁶⁷

A kezdeményezésnek akkora sikere volt, hogy tíz nappal később – a vádlott hiányában – Marosvásárhelyen megismételték. Egy négyoldalas összefoglalóban október 23-án – bizonyára nem véletlen egybeesés a dátum – a *Vörös Zászló* hírül adta, hogy október 16-án a MAT-ban a művészeti és az irodalmi élet legnagyobb alkotóinak (az *Igaz Szó* szerkesztői, az állami kiadóvállalat tartományi fiókjának igazgatója, az OGYI rektora, a Színművészeti Egyetem, a Filharmónia igazgatója stb.) részvételével értelmiségi nagygyűlést tartottak. A gyakran megfogalmazásukban is hasonló felszólalások hosszas összefoglalójának címe sokatmondó volt minden olyan olvasó számára, akinek ismerős volt a hivatalos ideológia jelszórendszere: *A szocialista hazafiság és a proletár nemzetköziség ügyéért – marosvásárhelyi értelmiségiek nagygyűlése*.¹⁶⁸ A felszólalások rituálisan elítélték a Jordáky által felvállalt „liberális”, „revansista” és pártellenes álláspontokat. A nagygyűlés sikeréről a tartományi pártbizottság elégedetten számolt be az RMP KV-nak küldött tájékoztatóban:

„1957. október 16-án a tartományi pártbizottság tanácskozást szervezett a marosvásárhelyi értelmiségiek számára. A tanácskozáson 280 orvos, művész, író, tanár, tanító vett részt, valamint a tartományi, városi és rajoni pártbizottságok aktivistái. A tanácskozásnak célja az volt, hogy bemutassuk a kolozsvári értelmiségekkel tartott tanácskozás tanulságait. Bemutattuk a kolozsvári tanácskozás fontosságát, amely a román nép és az együtt élő nemzetiségek barátságának elmélyítéséről szólt. A tanácskozáson felolvastuk Jordáky Lajos professzor, Fazekas János KV-titkár és Leonte Răutu elvtárs beszédeit. A beszédek felolvasása után 12 értelmiségi elvtárs kért szót. A

---

167 Uo.

168 *A szocialista hazafiság és a proletár nemzetköziség ügyéért – marosvásárhelyi értelmiségiek nagygyűlése. Vörös Zászló, 1957. október 23.*

felsőlével elvtársak beszédeikben kihangsúlyozták a tartományban élő románok és más nemzetiségűek közötti barátság elmélyítésének fontosságát. Az elvtársak a proletár internacionalizmus és a szocialista hazafiság szellemében beszéltek. Több felszólaló is kifejezte a párt iránt érzett háláját, kijelentve, hogy a párt odaadás nélkül nem sikerült volna elérni ezeket az eredményeket. A felszólaló dr. Dóczy Pál egyetemi tanár, párttag többek között a következőket mondta: „Ez a tanácskozás nagy fontossággal bír számunkra mert egyrészt meghatározza a munkánk helyes irányvonalát, másrészt pedig nagyon sok kérdést tisztázott.” Csögör Lajos professzor azt hangsúlyozta, hogy közös látogatásokat kellene szervezni a marosvásárhelyi, a bukaresti és a iasi egyetem diákjai között, mert ez hozzájárulna a román és magyar diákok közötti barátság elmélyítéséhez. Kovács György, a nép művésze kihangsúlyozta, hogy ki kell elégíteni a román és magyar értelmiségiek kulturális igényeit. Azt is hozzáfűzte, hogy szerinte nagyon jó lenne, ha a bukaresti Nemzeti Színház meglátogatná tartományunkat. Több felszólaló is kifejtette, hogy jó lenne egy klubot nyitni az értelmiségiek számára, amely fontos szerepet játszhatna az értelmiségiek nevelésében. A felszólalók azt is kifejtették, hogy a tanácskozáson elhangzott és megtanult dolgok hozzájárulnak a román és magyar nép közötti barátság elmélyítéséhez. A felszólalók elítélték minden olyan kísérletet, amely a szocializmus építésének megakadályozását szolgálja.”¹⁶⁹

A gyűlések, amelyeket a vádlók esetében aprólékos meggyőzési és zsarolási munka előzött meg, és amelyek egy hét időeltolódással zajlottak a magyar-román etnikai versengés két központjában, az egész társadalomnak közvetítették a nemzetiségpolitikai fordulat üzenetét. Attól a pillanattól a szocialista hazafiság projektje a hivatalos frazeológiában is az etnikai többség előjogává vált, amely megszűnt magába foglalni a nemzeti kisebbségeket (avagy az *együtt élő nemzetiségeket*), akiknek csak a román néppel, a román kommunista állam alapjával és szubsztanciájával való barátságot ajánlották fel.

---

169 Tájékoztató jelentés az RMP KV-hez. Marosvásárhely, 1957. október 26. ANDJM, fond 1134, dosar 176/1957, 195. f. (közli Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 288-289.)

Könnyen felismerhető ebben a fejlődésben a szovjet történelmi előzmény: a 1930-as években bekövetkezett „nemzeti bolsevizmus” ideológiai térfoglalása, amikor a *primus inter pares* formula szerint dogmává alakult az orosz nemzet által a többi nemzetiségnek felajánlott „Nagy Testvériség” eszméje.¹⁷⁰ Románia esetében az ötvenes évek második felében a korábbi nemzetiségpolitika megrendítésére irányuló támadás sikere nem annyira a tisztogatásoktól és a társadalmi elnyomástól függött, hanem az etnikumközi szolidaritási kapcsolatok szétszakításától, a zárt hálózatoknak, éppen a legbefolyásosabb körök (egyetem, színház, kutatóközpont, sajtó) tagjai köréből származó besúgók tömeges beszerzésével való felszámolásától. Az állambiztonsági szervek műszaki és politikai támogatása nélkül, akik több száz állandó vagy alkalmi informátorukon keresztül képesek voltak felügyelni az 1956-os események miatt még mindig megrendült magyar elit nem nyilvános közhangulatát, Gheorghiu-Dej rendszerének soha nem sikerült volna megalapozni a magyarok betagozódásának folyamatát, amelyet az 1960-as években Ceaușescu vezetett (majdnem teljes) sikerhez.

1957-ben még az amúgy száraz levéltári iratok, hivatalos gyűlések jegyzőkönyvei is tükrözik azt a bizonytalanságot és a bekerítettség érzését, amely hatalmába kerítette a MAT magyar elitjét. A tartományi pártbizottság titkárságának augusztus 7-i ülésén elrendelték, hogy szisztematikusan ellenőrizzék a fontosabb gimnáziumok öregdiákjainak érettségi találkozóit, beleértve a harmincéves és negyvenéves találkozókat is, amelyeken egyes hírek szerint „ellenséges elemek” is részt vesznek. Ettől kezdve ezekre a bankettekre csak akkor adták meg a szükséges jóváhagyást, hogyha párttagok is részt vettek rajta, hogy ellenőrizhessék a társalgásokat, és esetleg beszámoljanak a tartalmukról a kompetens szervezeteknek.¹⁷¹ Néhány hónappal később egy, a gyorsított

170 Lásd erről Martin: *The affirmative action empire*, i. m. VIII-XI. fejezet.

171 ANDJM, fond 1134, dosar 181/1957, 134. f.

iparosítással kapcsolatos banális epizód, a november 5-én bekövetkezett tartományi méretű, órákig tartó áramkimaradás, a bolsevik forradalom negyvenedik évfordulójának közeledtével már nemzetbiztonsági ügyvé válhatott.¹⁷² A tartományi vezetők azonnal válságkabinetet hoztak létre, és Fazekas Jánost értesítették a pártközpontban. Még mielőtt meghallgatták volna a villamos erőmű felelőseit, Szövérfi propaganda-felelős, Csupor elsőtitkár és a többi vezető úgy nyilatkoztak, meggyőződésük, hogy szabotázsról van szó. A tartományi PB egyik tagja akaratlanul is hozzájárult a helyzet súlyosbításához, kijelentve, hogy aznap a városban járva azt hallotta, számolni kell egy hálózati túlterheltséggel.¹⁷³ A kitapintható feszültség szóbeli összetűzéshez is vezetett Szövérfi és Kovács Mihály alezredes között, akinek emlékeztetnie kellett az „osztályellenséggel szembeni” azonnali intézkedéseket követelő pártvonalon tevékenykedő kollégáját, hogy a BM írásos parancsa megszabja, hogy meg kell várni a tényállás megállapításának eredményeit, mielőtt megerősítenék a később megalapozatlannak is bizonyult szabotázs tézist. Az áramszolgáltatást késő estig a teljes tartományban sikerült visszaállítani, és a november 7-i ünnepségek tökéletes rendben zajlottak le.

A feszültség, azonban amelynek a helyi hatóságok ki voltak téve, állandósult. Minden negatív epizód, amelyről, mint mindig, most is számot kellett adni az RMP KV előtt, felnagyítva, rendkívül súlyozottan jelent meg a Bukarest által mutatott növekvő bizalmatlanság összefüggésében.

„Október 23-án Sepsiszentgyörgy városában az 1848-as emlékműre valaki egy táblát függesztett, amelyre azt írták *1956. október 23.*, és a tábla aljára virágkoszorút helyeztek, amely a gyászcsikós magyar lobogó színeiből állt. Az állami szervek vizsgálják az esetet.”¹⁷⁴

172 A tartományi pártbizottság rendkívüli büroülésének jegyzőkönyve. Marosvásárhely, 1957. november 5. ANDJM, 1134, dosar 175/1957, 151-155. Közli Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 290-294.

173 ANDJM, fond 1134, dosar 175/1957, 153. f.

174 ANDJM, fond 1134, dosar 176/1957, 203. f.

Ugyanez érvényes minden etnikai dimenzióhoz kötődő mikrokonfliktusra (egy dühös válasz, egy apró sértés, egy illetlenség) vagy a megállíthatatlannak látszó „szóbeszédre”, amelyek az első szovjet műhold fellövését követő napokban eredeti módon fogalmazták újra a szocialista tábor által elért kétségtelen sikert:

„Marosvásárhelyen mindenhol a tej eladási árának bekövetkezett emelkedését kommentálják (a rendelet a téli hónapokban áremelkedés irányoz elő) és azt beszélik, hogy 1956 őszén a magyar események miatt nem emelték az árakat. A tartományban negatívan kommentálják a rádiókészülékek előfizetési díját és az autóbusz- és vasútjegyek árának emelkedését is. Marosvásárhelyen az a beszéd terjed, hogy az állam azért emelte meg ezeket az adókat, hogy hozzájáruljon a műholdak költségéhez.”¹⁷⁵

Központi szinten az erdélyi magyarok szerepét, helyzetét egyre negatívabban ítélte meg a hatalom. Az 1958–1959 között csúcspontjára ért tisztogatásokat az 1957. december 2–3-án összehívott titkos, de egyáltalán nem zártkörű belügyi értekezlet előzte meg (512 személy kapott meghívást).¹⁷⁶ Drăghici miniszter felszólalása sokkal több volt, mint bevezető: a Bukarestbe összegyűlt nyomozók előtt felolvasott több mint hatvan oldalas beszédben rögzítette az előkészületben levő állambiztonsági művelet ideológiai és operatív koordinátáit. Beszédéből egyértelműen kiderült: az új impulzust a megtorlási munka iránt az 1957. november 14–16-a között Moszkvában zajlott, és a szocialista államok, valamint a nyugati kommunista pártok képviselőit tömörítő konferencia adta.¹⁷⁷

---

175 Tájékoztató jelentés az RMP KV-nek. Marosvásárhely, 1957, november 23. ANDJM, fond 1134, dosar 176/1957, 228. f.

176 A háromnapos tanácskozás jegyzőkönyve in ACNSAS, fond Documentar, dosar 114, 1-300. f.

177 Uo. 8. f

Kik voltak tehát a legveszélyesebb ellenségek az aktuális politikai helyzetben? Egyrészt jelezték a nyugati hatalmak fokozódó törekvését, hogy turistának, diplomatának, üzletembernek vagy emigráltak rokonainak álcázott saját ügynököket szívárogtassanak be Romániába.¹⁷⁸ Másrészt voltak azok, akiket Drăghici „belső ellenségnek” tekintett, elsősorban a reakció képviselőit. A legkomolyabb és állandó veszélyforrás, ismerte be, továbbra is az egész országban szétszórtan tevékenykedő több ezer vasgárdista sejt intenzív földalatti tevékenysége volt, amelyeket különböző nyugati országokban található hálózat koordinált. A hírszerző tevékenység második prioritásaként több év után ismét megjelentek a nemzeti parasztpártiak és a jobboldali szociáldemokraták, akik, jegyezte meg Drăghici, 1954–1955 között bekövetkező börtönből való szabadulásuk után kezdtek újraaktiválódni. Utolsó prioritásként – először nyíltan – a nemzeti kisebbségek jelentek meg, különösen a németek, akik Hunyad és Sztálin (Brassó) tartományokban a szász közösség által a harmincas évek második felében létrehozott és evangélikus lelkészek vezette *Bruderschaft* és *Schwesterschaft* társadalmi szervezetekbe tömörültek.¹⁷⁹ Az ellenségek viszont a rendszer haszonélvezői közé, mint például az értelmiségiek közé is, befészkeltek magukat:

„A BM rendelkezésére álló adatokból kitűnik, hogy az írók, festők és művészek között különböző formában viták folynak, amelyekben az úgynevezett „alkotói szabadság” és „tisza igazság” eszméit terjesztik, antidemokratikus jellegű munkák készülnek, és „modernista” elméleteket terjesztenek, amelyek elferdítik az igazságot, és letérítik az embereket a szocialista realizmus útjáról.”¹⁸⁰

Ami pedig a „magyar nemzetiségű ellenséges elemeket” illeti, Drăghici elismerte, hogy főleg a második félévben a belügyi

---

178 Uo. 12. f.

179 Uo. 13. f.

180 Uo. 14. f.

szervek hatékonyabb módon tevékenykedtek: 240 nyomozás folyt ebben az irányban csak a MAT területén, amelyből több mint százat egy vagy több informátor „fedett le”.¹⁸¹ Bár egyeztetett a belső elhárítás vezetőjével, Nicolae Budişteanuval a magyar kérdésnek a Securitate berkeiben való korábbi lebecsüléséről, Drăghici nem ütötte meg a májusban használt erőszakos hangot. Kihasznlva a nagyszámú hallgatóságot, kiselőadást tartott a elhárítás módszertanáról. Miután emlékeztette az állambiztonsági tiszteteket, hogy betiltották az informátorok rendszeresen pénzösszegekkel vagy természetbeni juttatásokkal (élelmiszer, munkahelyi előreléptetés neki vagy rokonainak) való megajándékozásának gyakorlatát, Drăghici körvonalazta a tökéletes ügynök profilját, amely tükörképe volt a Ceauşescu által néhány hónappal korábban felvázoltak:

„Az ügynöki hálózattal való munka lényeges kérdését az ő nevelésük képezi. Az ügynökökkel egy aprólékos és állandó nevelőmunkát kell folytatni. Mi marxisták abból az előfeltevésből indulunk ki, hogy ‘nem az emberek tudata határozza meg körülményeiket, hanem ellenkezőleg a társadalmi körülményeik határozzák meg tudatukat’. Tehát, még ha az ügynököt ellenséges környezetben szerveztük is be, egy jó tiszt tudni fogja, hogyan kell őt nevelni, közelebb hozni hozzánk, őszintévé, objektívvé és az ügyünk iránt elkötelezetté tenni. (...) Az ügynöknek képzettnak kell lennie, élettapasztalattal, valamint a megfelelő általános és politikai műveltséggel [kell] rendelkeznie. Egy írástudatlan és felkészületlen ügynök nem tudja majd a megfelelő módon végezni az ellenség hírszerző célú megfigyelését, és nem fogja tudni olyan helyzetbe hozni magát, hogy őt az általunk kívánt irányba befolyásolhassa.”¹⁸²

Éppen az értelmiségiek körében hitte Drăghici, hogy leginkább az ideológiai nyomás és a „források” beépítése teszi majd lehetővé

---

181 Uo. 45. f.

182 Uo. 28-29. f.

a szervek, következésképpen a párt számára, hogy ne lephesse meg az ellenzékiesség hulláma, mint az 1956 októberében történt:

„Szükséges, hogy a legnagyobb fontosságot tulajdonítsunk azon elemek időbeni elkülönítésének és hírszerzési megfigyelésének, akik a diákokat ellenséges álláspont felé tolják. A lengyelországi és magyarországi események megmutatták, hogy az imperialista titkosszolgálatok parancsára a népi demokratikus rendszer ellenségei saját tevékenységüket a régi értelmiségiek és az ifjúság köreiben levő reakciós elemekre összpontosították. Ezen események alatt hazánk területén Bukarestben, Temesváron és Kolozsváron, ahol számos egyetemi központ található, a reakciós értelmiségiek által lázított diákok körében volt néhány kísérlet arra, hogy nyilvános megmozdulásokat szervezzenek. Az események bebizonyították a hírszerző tevékenységünknek ezen a téren való fogyatékosságait. Néhány tartományban nem szentelnek elég figyelmet erre a kérdésre. Csak így magyarázható az a tény, hogy a BM tartományi kirendeltségei Bukarestben, Temesvár, Iasi tartományokban és a MAT-ban még nem fejtnek ki hatékony hírszerző tevékenységet, és nem szerveztek be elégséges számú alkalmas ügynököt az értelmiségiek és a diákok körében. (...) A kolozsvári egyetem tanári karában csak két ügynök van.”¹⁸³

A központ és az autonóm tartomány politikai és belügyi szerveinek kapcsolatát még 1957-ben, a „szakítás” évében is a visszaható mechanizmusok jellemezték. Természetesen a kezdeményezés mindinkább a központ irányába koncentrált, a perifériát egy alávetett és pusztán végrehajtó szerepre kárhóztatva. A kapcsolat ekkor sem volt egyoldalú: a helyi nómenklatúrának továbbra is hiányzott a hagyományos politikai elitiek társadalmi és kulturális tőkéje, és emiatt szorosan kötődött a központi hatalomhoz, annak ellenére, hogy nem mindig lelkesedett annak döntéseivel, főleg azokért, amelyek a magyar lakosságot aránytalanul sújtották. Ugyanakkor lelkiismeretesen hajtották végre a BM 70/1957. sz. operatív parancsát, amely januártól szabad utat biztosított a politikai megtorlásnak. Azonban Bukarest is függött a „közvetítők”, azaz a magyar kommunisták azon képességétől,

¹⁸³ Uo. 47. f.

hogyan kezelni tudják a modern totalitárius államapparátus kiépülését abban az idegen tartományban, amely a román állam szemében mindenekeelőtt egy nemzetbiztonsági problémát jelentett. Ráadásul a helyi társadalmat elfojtott indulatok feszítették, és ezeket egyre gyakrabban jelezték Bukarestnek:

„Az utóbbi időben az ellenséges elemek fokozták tevékenységüket különböző reakciós híreszteléseket terjesztve. A sepsiszentgyörgyi 6. sz. munkatelepen egy Molnár Ferenc nevezetű munkás az állította, hogy a Magyar Népköztársaságban létezik egy bányá, amely munkások nélkül maradt, hogy a szovjet kormány a Román Népköztársaságból 1500 bányászt vitt át oda, és amikor a román bányászok elkezdtek dolgozni, a magyarok vizet engedtek rájuk és ennek következtében az összes román munkás odaveszett. Azt is mondta, ha őt kiteszik a munkából – az átszervezésekről szóló 272. sz. Minisztertanácsi rendeletére gondolt – akkor áramot fog vezetni az iroda ajtajába, és amikor a kommunisták majd be akarnak menni, megöli őket az árammal. Ezen a beszélgetésen Grigore Dascălu raktáros is jelen volt, aki arról mesélt, hogy a zsidók miatt kerül sor az átszervezésekre és, hogy ő valamikor csendőr volt Kisinyovban, és ott nagyon sok zsidót megkínzott, de egyet sem ölt meg. Ez a Dascălu jó viszonyban van a munkatelep főnökével, Vasile Ionescu volt katonatiszttel, aki reakciós híreszteléseket terjeszt és a munkások felzaklatásán mesterkedik. Az utóbbi időben azt híresztelte, hogy Erdélyt visszaadják Magyarországnak, hogy Európában az amerikaihoz hasonló állapotok (konföderáció) következnek be, a kulákok és a hajdani kizsákmányolók ismét szabadlábba kerülnek és helyettük, a számukra kényszerlakhely kijelölő személyek kerülnek majd börtönbe. Csökkenteni fogják a nehéz- és könnyűipari termelést, mivel az államkassza csődöt fog mondani. Az ugyancsak ezen a munkatelepen dolgozó Singer Márton szóba elegyedett néhány kelet-németországi mérnökkel, akik a Dózsa György textilgyár gépeit szerelik fel, és azt mondta nekik, hogy a román nép rosszul él, mivel a javak 90%-át a Szovjetunióba viszik. A Sepsiszentgyörgy rajoni Komollón az a hír terjedt el, hogy a szentgyörgyi ortodox pap meg akarta mérgezni a város vizét, hogy megölje a magyarokat. Az a hír is elterjedt, hogy a Szentgyörgy környéki román községek arra készülnek, hogy mint egykor a Maniu-gárdák, magyarokat gyilkoljanak. Megjegyezzük, hogy hasonló jellegű hírek két-három hete Kézdi rajonban is megjelentek, de a megfelelő politikai lépéseknek köszönhetően semlegesítettük (agitátorokat küldtünk, konferenciákat tartot-

tunk, amelyeken megmutattuk, hogy ezeket a híreszteléseket az osztályellenesség terjeszti Sepsiszentgyörgyön). Egy Kupán Géza nevű kisiparos, a hajdani fasiszta nyilas párt tagja azt mondta, hogy azt kívánja, hogy a Magyar Népköztársaságban új forradalom törjön ki, mert hátha Erdélyben is történné valami. Ozsdolán, Gelencén és más Kézdi rajoni községekben az a hír terjedt el, hogy nem kell beszoigáltatni a hús kvótát, mivel május elsejétől megszűntetik. Egyes helységekből a klerikális reakció (a papság) tevékenységéről is érkeztek hírek. Például az Erdőszentgyörgy rajoni Bordos község katolikus papja azt mondta az istentiszteleten, hogy ez a rendszer a legbutább embereket helyezte vezetői tisztségbe, de hála az Úrnak, nagyrészüket börtönbe is került.”¹⁸⁴

Ugyancsak Marosvásárhelyt az a rémhír járta, hogy „sok szovjet család tart errefelé, és egész utcákat fognak kilakoltatni, hogy helyet teremtsenek számukra. A dolog nagy nyugtalanságot keltett a munkások körében, akik azt mondják, hogy miközben nekik semmilyen lakást nem adnak, addig a szovjetek érdekében azonnal közbelépnek”.¹⁸⁵ Ebben az időszakban a lakáshiány képezte az egyik legsúlyosabb társadalmi problémát, amelyre a legélesebben a gyors növekedésnek induló városi lakosság hívta fel a figyelmet. 1957-ben a pártközpont megrendelésére mérnök, építész és közgazdász alkotta csoport kutatást készített a lakásvi-szonyok alakulásáról. Az eredmény lesújtó volt: 1948–1956 között a tizenöt legnagyobb romániai városban az egy főre jutó lakható terület 7,6 m²-ről 5,6 m²-re csökkent. A városok kétharmada nem rendelkezett csatornahálózattal vagy víztisztító berendezéssel, miközben a lakások majdnem egyharmada „egészségtelennek” számított.

---

184 Tájékoztató jelentés az RMP KV-nek. Marosvásárhely, 1957. április 9. ANDJMJ, fond 1134, dosar 176/1957, 32-36. f. Közli Bottoni: *Az 1956-os forradalom*, i. m. 238-239.

185 ANDJMJ, fond 1134, dosar 176/1957, 56. f.

4.6. A katolikus kérdés és Márton Áron szerepe

A román kommunista rendszer kapcsolata a római katolikus egyházzal és elsősorban Márton Áron püspökkel fontos szerepet foglal el a Magyar Autonóm Tartomány történetében. Az 1930-as román népszámlálás szerint ugyanis Csík megyében 121.764, Háromszéken 48.934, Udvarhelyen 41.609, Maros-Tordán pedig 34.599 római katolikus élt. 1941-ben a történelmi Székelyföldön összesen közel 300 ezer római katolikust tartottak számon, míg a református egyházhoz kb. 215 ezren, az unitárius egyházhoz 45 ezren, a görög katolikus egyházhoz kb. százezren és az ortodox egyházhoz ennél jóval kevesebben, kb. ötvenezen tartoztak.¹⁸⁶

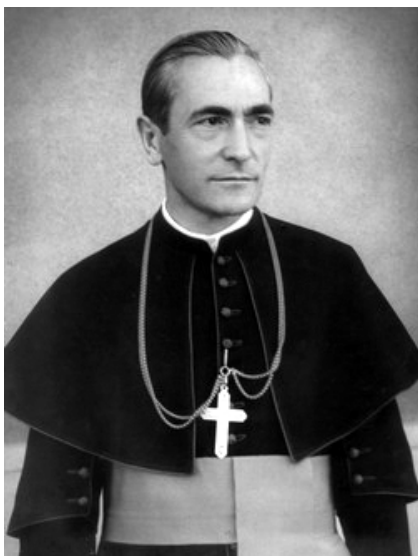
1945 után a felekezeti hovatartozás szigorúan magánügy, az egyházak kapcsolata az új rendszerhez pedig kiemelt *politikai kérdéssé* vált. A szovjet mintára alkotott 1948-as vallásügyi törvény nemcsak javaiktól, intézményiektől fosztotta meg az egyházakat, hanem szigorúan szabályozta az államhoz való viszonyukat, és soha nem tapasztalt alárendeltségbe kényszerítette az elismert felekezeteket is. Az ortodox egyház és a legtöbb protestáns felekezetek (így a református és az unitárius egyház) könnyen és gördülékenyen integrálódtak az új rendszerbe. Vezetőiket a kommunista állam elismerte, papjainak és lelkészeinek szűk, de többnyire betartott működési keretet biztosított, híveit is ritkán zaklatta. Egészen másképp alakult az univerzális (és nem nemzeti, vagy országos) alapon szerveződő, a Szentszéktől elszakadni nem kívánó katolikus egyházzal való viszony. A Szovjetunió példáját követve, ahol 1946-ban Sztálin elhatározta a főleg Ukrajnában erős unitus egyház „visszatérését” a moszkvai patriarkátushoz, 1948 őszén a román hatóságok is – hatásos ortodox közreműködéssel – végrehajtották a balázsfalvi központú, Erdély-szerte több mint

---

186 Varga: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*, i. m. 31.

másfél millió hívőt számláló görög-katolikus egyház beolvasztását a román ortodox patriarkátusba.

A román (moldvai és bukaresti) és a magyar nyelvű, többnyire a Partiumban, a Bánságban és Székelyföldön élő római katolikusokat is kemény retorziók sújtották, miután egyértelművé vált, hogy Márton Áron gyulafehérvári püspök visszautasította a Rómától való elszakadást, és egy „nemzeti” egyház felépítésének lehetőségét. 1949-ban letartóztatták Márton Áront és más temesvári, szatmárnémeti egyházi méltóságokat, majd 1950. április 27-én a stockholmi békekonferencia felhívásának ürügyén Marosvásárhelyen „békeértekezletet” tartott kb. száz katolikus pap és világi hívő. Az értekezleten megalakították az ún. Katolikus Akcióbizottságot, melynek elnökévé Ágotha Endre nyárádselyei esperes-plébánost választották.

Márton Áron

Ezzel Erdélyben is kezdetét vette a „békepapi mozgalom”, amelynek azonban sokkal kisebb sikere volt, mint más kelet-európai országban, bár miután 1951-ben Márton Áront életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, reménytelennek tűnt a székelyföldi és általában az erdélyi magyar katolikusok helyzete.

A csíkszentdomokosi születésű püspök 1955 elejei kiszabadulása után Székelyföld és elsősorban annak keletibb rajonjai (Csík, Udvarhely, Gyergyó, Kézdi, Sepsí, ahol mintegy 250 ezer kato-

likus élt¹⁸⁷) ismét hangos lett a hatóságok és a hívők közti vallási és politikai összecsapásoktól. A „nyugalanságot” a püspök visszatérése, majd annak látványos aktivizálódása okozta. Márton Áron népszerűsége, a magyar katolikus püspök iránti közmegebecsülés, elismerés és csodálat régóta meghaladta az egyházfőnek kijáró „kötelező tiszteletet”. Az erdélyi magyar közösségre kifejtett erkölcsi és politikai tekintélye már püspöki felszentelése után (1939), a világháború nehéz időszakában megmutatkozott. A görög-katolikus egyház erőszakos felszámolását követően a gyulafehérvári püspök nyíltan kiállt az üldözött hívők és papok mellett.

De a legnagyobb hatást Márton Áron természetesen a magyar közösségre gyakorolta. Már fiatalkori írásaiból kiolvasható politikai látásmódjának lényege. Az 1930-as években az *Erdélyi Iskola* folyóiratban megjelent írásaiban Márton elutasította a kommunista ideológiát és egyben a fasizmust, amelyeket embertelennek tartott, de a válságban lévő polgári liberalizmust és a nyugati kapitalista rendszert sem tartotta követendőnek. Jellegzetes társadalmi érzékenysége – Márton meg volt győződve az erdélyi földbirtokszerkezet igazságtalanságáról – élesen megkülönböztette a korabeli magyar egyházfők többségétől.¹⁸⁸

A második világháború utáni években, 1945–1946-ban ellenezte a trianoni határok visszaállítását, részleges revízióval és lakosság-cserével kívánta megoldani az erdélyi kérdést. Pasztorális és politikai tevékenységére hamar felfigyeltek a kommunista hatóságok: fontosságát nemcsak az 1951-es életfogytiglani ítélet bizonyította, hanem az is, hogy 1955-től az 1980-ban bekövetkezett haláláig több ezer oldalas dossziét vezetett róla a Securitate.¹⁸⁹ A

---

187 Az adat saját becslés, mivel az 1945 utáni román népszámlálások nem tértek ki az állampolgárok vallására.

188 Márton Áron korabeli írásait elemzi Virt László: *Nyitott szívvel. Márton Áron erdélyi püspök élete és eszméi*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002.

189 Dr. Csendes László, a CNSAS elnökének közlése, 2007. november 15.

püspök karizmája és befolyása nyilvánvaló volt a magyar forradalom idején is: 1956 nyara és 1957 márciusa között titkos mozgalmak szervezői (Szoboszlai Aladár), vagy Erdély területi hovatartozásáról született tervezetek és memorandumok szerzői (Dobai István, Fodor Pál) Gyulafehérvárra utaztak, hogy bizalmasan kifejtsék terveiket Márton Áronnak.¹⁹⁰ Annak ellenére, hogy nem támogatta a földalatti kezdeményezések céljait (és ennek többször kifejezést adott), az 1956-os forradalmat követő hónapokban a katolikus püspök nemcsak a katolikusok, hanem a teljes erdélyi magyar lakosság lelkiállapotával tisztában volt. Mindez arra ösztönözte 1957 márciusában, hogy Pünkösöd alkalmából hosszú székelyföldi zarándokútra induljon. A püspök utazásának híre riadókészültséget okozott a helyi hatóságok körében. Március 19-én már arról tájékoztatták az RMP Központi Vezetőségét, hogy „Kézdivásárhely körzetben súlyos problémák vannak, amelyek annak tulajdoníthatók, hogy fokozódik a reakció tevékenysége a látogatás közeledtével.”¹⁹¹ Több katolikus faluban a plébánosok, akik a látogatás hírét a püspöki körlevélből tudták meg, pénzgyűjtést kezdeményeztek a püspök fogadására, amelyben meglepetés-szerűen sok párttag vett részt, sőt egyes községi alkalmazottak és néptanácselnökök is. Néhány héttel később egy másik jelentés arról számolt be, hogy Márton Áron nem kevesebb, mint öt rajonba készül, és mindez óriási feszültséget, elvárásokat okoz különösen a falvakban.¹⁹²

Az állampárt a rendelkezésére álló kulturális és adminisztratív eszközökkel reagált: a rajoni pártbizottságok által létrehozott válságkezelő testületek ellenpropaganda-kampányt készítettek elő, amelyben helyet kaptak a „miszticizmus” hamis természe-

---

190 ACNSAS, fond Documentar, dosar 114, 279. f.

191 Tájékoztató jelentés. Marosvásárhely, 1957. március 19. ANDJM, fond 1134, dosar 176/1957, 23-24. f.

192 Tájékoztató jelentés. Marosvásárhely, 1957. május 6. ANDJM, fond 1134, dosar 176/1957, 57-59. f.

téről érkező tudományos konferenciák, sportversenyek, kulturális megmozdulások, színházi és mozielőadások, illetve a legfiatalabbaknak felajánlott népszerű kirándulások. Május 14-én a tartományi pártvezetés már arról tájékoztatta a Központi Vezetőséget, hogy 11-éig Márton Áron Kézdi rajonban öt községbe tett látogatást, ahol „nagy néptömegek fogadták”.¹⁹³ A püspök nem tagadta, hogy látogatásának erős szimbolikus politikai/térfoglalási jelentőséget is tulajdonít: a templomokban tartott istentisztelet után személyesen vezette a templomtól a plébániáig tartó „demonstratív ünnepi menetet”, majd a falu főterén áldást osztott, bérmált és beszélt a több száz, néha több ezres tömeghez, miközben a templom javítására sikeres gyűjtés folyik.

Május 12-én Márton Áron Kézdivásárhely felé vette útját; itt a párt határozottabb ellenállást szeretett volna, néhány nap alatt szervezték meg az úttörők tartományi kulturális versenyének rajoni szakaszát.¹⁹⁴ Ezzel egy időben a marosvásárhelyi Bábszínházat is Kézdivásárhelyre irányították, hogy két előadást tartson, amelyeken több mint ezer néző vett részt. A két mozgóképes karaván, amelyeket ugyancsak ez alkalomból mozgósítottak, 26 filmet vetített le egyetlen hét leforgása alatt mintegy tízezer nézőnek. Amint arra a jelentések szerkesztői figyelmeztették Bukarestet, ez korántsem tántorította el a tömegeket a ceremónián való részvételtől: Márton Áron püspök május 18-ig már 11 községbe tett látogatást: a hivatalos pártadatok szerint is több mint hatezer embernek tartott misét, és 3041 különböző korú személyt bérmált meg (1949 óta nem volt bérmálás a gyulafehérvári egyházmegyében).¹⁹⁵ A tanítók által a szülők meggyőződésének megváltoztatására irányuló minden kísérlet ellenére pünkösdi vasárnapján a diákok nem mentek iskolába (gyakran a párttagok gyerekei sem).

---

193 Tájékoztató jelentés, 1957. május 14. Uo. 66. f.

194 Uo. 67. f.

195 Tájékoztató jelentés (dátum nélkül de kb. 1957. május 20.) Uo. 54. f.

Szentkatolna községben a néptanács elnökét és a párttitkárt is látták, amint az egész falu szeme láttára megbérmáltatták gyermekeiket.¹⁹⁶

Június 6-án újabb tájékoztató jelentés érkezett a pártközpontba. Ekkor Márton Áron már négy hete tartózkodott a Székelyföldön. A helyi pártapparátus rezignáltan konstataulta, hogy minden igyekezetük ellenére („tudományos” előadásokat is szerveztek a miszticizmus káros voltáról, amire megjelent a faluközösség, de meggyőződés nélkül hallgatta az előadó propagandistákat) nem sikerült az egyházi előljáró jelenlétét „hatástalanítani”.¹⁹⁷ Fazekas János leutazott Bukarestből, aki azonnal összehívott egy gyűlést a helyi aktivistákkal és arra sarkallta őket, hogy válaszoljanak a püspök akciójára:

„Ez után a gyűlés után sok kézdivásárhelyi állampolgár, ahol csak június 2-án szervezték a bérmálási szertartást, elment a paphoz, hogy átvegye a formanyomtatványt, amely ahhoz szükséges, hogy a fiait bérmálkozni küldje. Sok párttag mégis azon a véleményen van, hogy a gyűlést előbb kellett volna megtartani.”¹⁹⁸

Június 10-ig a 62. évében járó, börtönviselt Márton Áron lovon és gyalog végigjárta Kézdi rajont, összesen 25 községet és a rajoni központot látogatta meg. Az RMP adatai szerint több mint 30 ezer emberrel érintkezett (a rajon teljes lakosságának 60 százaléka), akik közül 8294-en részesültek a bérmálás szentségében.¹⁹⁹ De az RMP-hez intézett tájékoztatók nemcsak számadatokat tartalmaztak, részletesen beszámoltak a zarándokút alatt elmondott prédikációk tartalmáról is:

---

196 Uo. 56. f.

197 Tájékoztató jelentés, 1957. június 6. Uo. 83. f.

198 Uo. 84. f.

199 Tájékoztató jelentés, 1957. június 11. Uo. 92. f.

„Az én küldetésem az, hogy terjesszem a katolikus egyház tanításait, és elmondjam főleg a fiataloknak, hogy kövessék azokat. Arról értesültem, hogy vannak hit nélküli emberek is. Vannak emberek, akik azt mondják, hogy Isten nem létezik» – és hozzátette ironikusan – »és vannak felvilágosult emberek, akik azt mondják, hogy Isten nélkül is lehet történelmet írni, de tudatni kell velük, hogy a történelem Istentől származik. Isten a legnagyobb hatalom a világban, és nélküle semmi sem történik. Ma nehéz katolikusnak lenni. Legyetek katolikusok, és legyetek hűek elkötelezettségetekhez és esküökhöz, még akkor is, ha ez nehézségeket okozna nektek«. Hatolyka községben, ahol néhány család kivételével mindenki belépett a tsz-be, azt mondta: »Maradjatok hűek a valláshoz, és ne hagyjátok magatokat befolyásolni a rádió, az újságok és a konferenciák hamis propagandájától, mert ezek a hamisságok félrevezetnek benneteket, és eltávolítanak a vallástól, de mindezek a kísérletek fölöslegesek. A katolikusok tiszta emberek kell hogy legyenek, és aki nem képes erre, jobb, ha azonnal kilép az egyházból.«²⁰⁰

Június 10-e körül Márton Áron elhatározta, hogy a Felső-Maros völgyét követve Gyergyószentmiklós és Szászrégen felé veszi útját. Váratlanul (a pontos körülmények nem tisztázhatók a rendelkezésre álló forrásokból) azonban arra kényszerült, hogy visszaforduljon Gyulafehérvárra, és egyik titkárát bízta meg ezen vidékek meglátogatásával. A zarándoklat – amelyről nem tudósított a sajtó, de hírét a szóbeszéd vitte – hirtelen megszakításának feltételezhető oka egy június 6-i tájékoztató jelentésben olvasható: valaki „mostanában beszélt a püspökkel”²⁰¹; a tárgyalás következtében csökkent azoknak a bicikliseknek és zarándokoknak a száma, akik elkísérték a püspököt. Feltételezhető, hogy a párt képviselője éppen az a Fazekas János volt, akit már 1956 ősen megbíztak a forrongó Székelyföld lecsillapításával. Fazekas ugyanis tudomást szerezhetett arról, hogy a Securitate újból le akarja tartóztatni a püspököt, sőt a BM III. Csoportfőnökségének vezetője már június 1-jén jelezte annak szükségességét, hogy a katolikus püspököt három évre házi őrizetbe kellene helyezni, mivel az utóbbi hóna-

---

200 Uo.

201 Uo. 84. f.

pokban fokozta ellenséges tevékenységét, amely az akkortájt még javában zajló zarándokútjában csúcsonyult ki.²⁰² Mivel a következő napon, június 2-án Drăghici belügyminiszter is jóváhagyta a javasolt intézkedést, valószínű, hogy Fazekas óvatosságra intette Márton Áront, attól tartva, hogy a tervezett házi őrizetet letartóztatási parancsra változtatja az állambiztonság (és ezzel egyúttal nehéz helyzetbe kényszeríti a pártapparátus magyar tagjait).

A Vatikán ismételt tiltakozása ellenére Márton Áronnak a püspöki palotában való raboskodását 1960-ban további öt évre meghosszabbították.²⁰³ A rendelkezést csak 1967 novemberében vonták vissza a hatóságok. Ennek ellenére gondoskodtak a püspök tevékenységének alapos „monitorozásáról”: egy ugyanabban az évben készült belső statisztika szerint a Romániában tevékenykedő 671 katolikus papból mintegy 80-at informátor-nak szerveztek be. Igaz, a Székelyföldön aránylag kisebb volt az „ügynökök”, valamint a lojálisnak minősített papok száma. Többségüket „Márton Áron hívének”, valamint „magyar nacionalistának” tekintették.²⁰⁴

Térjünk azonban vissza az 1957–1958-as évekre. Márton Áron zarándokútja mély hatást gyakorolt a helyi lakosságra.²⁰⁵ Az általános ideológiai „bekeményítés” időszakában a „katolikus reakció” fenyegetése kiváló ürügyként szolgált a keményebb intézkedések megtételére. Miután Márton Áront házi őrizetbe helyezték a gyulafehérvári püspöki palotában, a tartományi pártbizottság összeállított egy (magyar nyelvű) nyílt levelet, amely minden párttagot és szimpatizánst megszólított ebben az ügyben.²⁰⁶ Június

---

202 ACNSAS, fond Penal (Márton Áron és társai elleni per), dosar 254, vol. 12, 1. f.

203 Uo. 13. f.

204 ACNSAS, fond Documentar, dosar 69 (problema culte-secte), vol. 2, 23. f.

205 Tájékoztató jelentés, 1957. június 25. ANDJM, fond 1134, dosar 176/1957, 106. f.

206 Levél a pártszervezetekhez Márton Áron népellenes tevékenységéről. ANDJM, fond 1134, dosar 174/1957, 218-230. f. Közli Vincze: *Kényszerpályák...* i. m. 215–217.

„Az első világháború után a Romániai Kommunista Párt volt az egyetlen politikai erő, amely következetesen harcolt a nemzeti kisebbségek teljes jogegyenlőségéért a reakciós és sovínista rendszerrel ellen.”²¹⁰

A levél arra emlékeztette a magyar lakosságot, hogy a MAT 4500 tanítóval és tanárral büszkélkedhetett, hogy az írástudatlanság immár csak néhány ezer embert érintett szemben a 15 évvel korábbi hatvanezerrel, hogy a csecsemőhalandóság 15 százalékról 6 százalékra csökkent, és hogy a Székelyföld iparosodása utópiából valósággá válik.²¹¹ A kulcskérdés azonban továbbra a vidéki osztályharc maradt:

„Egy teljesen kollektivizált székely községben tartott prédikációjában kijelentette: «Hiába gyűjtögettétek a vagyont. A mai események megmutatták, hogy minden elveszett, hiábavaló volt». Mit jelent ez? Azt jelenti, hogy Márton Áron püspök ellenzi a dolgozók anyagi életszínvonalának emelését. Azt jelenti, hogy ellenzi egy bőségesebb élet biztosítását azok számára, akik évszázadok során homlokuk verejtékével dolgoztak mások javára, anélkül, hogy munkájuk gyümölcsét élvezhették volna. Ki előtt mondta mindezeket a püspök úr? Azok a székely földművesek előtt, akik megértették, hogy nincs más kiút az évszázados nyomorból, s elindultak a kollektív gazdaságok és társulások útján, először évezve igazán munkájuk gyümölcsét.”²¹²

A katolikus ellenes kampány a MAT születésének ötödik évfordulójának heteiben zajlott, és egy, főleg a fiatalok felé irányuló propagandisztikus mobilizáció előzte meg. Július 7-én Marosvásárhelyen az első alkalommal szervezett úgynevezett „ifjúsági fesztivál” zajlott 2500 általános és középiskolás diák részvételével. Reggel hat órától a résztvevők fúvószena hangjaira vonultak fel a városban, majd kulturális programokon és *spartakiádnak* nevezett sporteseményeken vettek részt.²¹³ A

---

210 Uo. 224. f.

211 Uo. 227. f.

212 Uo. 225-226. f.

213 ANDJM, fond 1134, dosar 176/1957, 114. f.

tartományi szervezési osztálytól az RMP KV-nek küldött jelentéseket olvasva nyilvánvaló a helyi gyűléseken részt vevő ezrek által átélt lelki drámát. A gyűlést vezető agitátorok ugyanis arra kötelezték a résztvevőket, hogy egyenként nyilvánítsák ki véleményüket Márton Áron megítélésében. A rendkívül kemény és konfrontatív hangú levél erőteljes szakadást váltott ki a közösségekben. Néhányan azt tartották, hogy a püspököt újra le kellene tartóztatni, mert nem tartotta be a szabadon bocsátása alkalmával kötött megállapodást.²¹⁴ A levél útmutatásainak megfelelően azokban a napokban a párt több tagja is gondoskodott arról, hogy feljelentsék a hatóságoknál saját plébánosukat, és ez mintegy tíz pap letartóztatásához vagy „leleplezéséhez” vezetett.²¹⁵

Az egész kampány mérlegét egy, augusztusban kelt jelentés vonta meg. A városokban, különösen a legmodernebb gyárakban a püspököt elítélő üzenet látszólag széleskörű konszenzusnak örvendett. A legmeggrázóbb konfliktusok a falvakban kerültek napvilágra, és nemcsak az ott lakók társadalmi státusához kapcsolódtak (tsz-tagok az egyéni gazdálkodók ellen), hanem a nemi különbséghez is: a saját vallásos meggyőződésükhöz leginkább kötődő nők lelkesen védték a püspök ténykedését, fellázadva férjük vagy apjuk véleménye ellen). Több faluban összeütköztek a mindig is a püspökhöz kötődő papok és a rendszert támogató „árulók”. Gyakran a falugyűlések botrányba fulladtak, a tiltakozás jeleként senki sem iratkozott fel felszólalásra; máshol a hallgatóság egy része felháborodottan hagyta el a művelődési házakat már a szöveg felolvasásakor.²¹⁶ 1949-hez hasonlóan, újabb társadalmi krízis rázta meg a Székelyföldet: a konszolidáló hatalom arra kényszerítette mindenkit, hogy „színt valljon”, ez pedig megosztotta és meggyengítette a helyi társadalmat.

---

214 Tájékoztató jelentés, 1957. július. Uo. 118. f. 16.

215 Uo. 125. f.

216 Tájékoztató jelentés, 1957. augusztus 6. Uo. 137-140. f.

Ennek ellenére a Márton Áront leleplező kampány lényegében megbukott. Egy 1957. októberi magyar diplomáciai jelentés szerint „Márton Áron gyulafehérvári püspökkel sok baja van a román kormánynak.”²¹⁷ 1958 elején Keleti Ferenc magyar nagykövet csehszlovák kollégájával tárgyalta meg a kérdést, akinek Leonte Răutu magyarázta a gyulafehérvári egyházmegye sajátos helyzetét, és Márton Áron hajthatatlanságára hárította az állam és a katolikus egyház között fennálló rossz viszonyért a felelősségét.²¹⁸ Néhány hónappal később, pedig, a Magyar Autonóm Tartományi belügyi szervek informátora azt jelentette egy római katolikus papra hivatkozva, hogy 1958 júniusában, vizsgaidőszak alatt, az Egyházügyi Hivatal főtájtára Constantin Dogaru látogatást tett a gyulafehérvári teológián. Itt a háziőrizetben lévő Márton Áronnal találkozott, akit arra akart rávenni, hogy „egyezséget kössön a kormánnyal.”²¹⁹ A jelentés szerint, amit Bukarestbe továbbítottak, Márton Áron ezt határozottan visszautasította. Márton Áron ellenállása veszélyes fegyver volt az „ellenség” kezében. Főleg a vidéki lakosság számára a katolikus egyházfő álláspontja mérvadó-nak számított nemcsak spirituális és erkölcsi, hanem politikai kérdésekben is.

1958 nyarán a román hatóságok elmozdultak a korább várakozó álláspontról, és frontális támadásba lendültek az „egyházi reakció” ellen. A Belügyminisztérium 1958. szeptember 16–18-án megtartott éves operatív állománygyűlése egyik kiemelt pontja az engedélyezett egyházak és a föld alatt működő „szekták” (például a Jehova tanúi) tevékenységének fokozódása volt. Ez arra serkentette a pártot és az állambiztonságot, hogy átfogó megtorlási és

---

217 Márton Áron gyulafehérvári püspök. Bukarest, 1957. október 11. MOL, XIX-J-1-j, 10. doboz, 004811.

218 Rohall csehszlovák nagykövet beszélgetése Răutu elvtárral. Bukarest, 1958. január 17. MOL, XIX-J-1-j, 10. doboz, 001128.

219 ANDJM, fond 594, dosar 1083/1960, f. 94.

ellenőrzési stratégiát dolgozzon ki.²²⁰ A legsúlyosabb intézkedések éppen a gyulafehérvári egyházmegyére vonatkoztak: Márton Áronnal és az iránta leghűségesebb papokkal szemben egy *Maros* (Mureș) fedőnevű összehangolt dehonesztáló és „semlegesítő” akciót készítettek elő. Egyik kigondolója, a III. Csoportfőnökség vezetője, Budișteanu ezredes szerint a *Maros* célszemély, azaz Márton Áron elleni harcban fel kell használni a klérus azon részét, a plébánosok mintegy egynegyedét, akik már 1950–1955 között hajlandónak mutatkoztak a kommunista rendszerrel való együttműködésre.²²¹ Kihasználva a birtokában lévő információkat a püspöknek a rendszerrel szembeni hajthatatlanságát övező nem egyhangú népszerűségéről, a Securitate elindított „egy közvetlen akciót a klérusnak *Maros* elleni mobilizációjára azzal a céllal, hogy létrehozzanak egy olyan áramlatot, amely elvezethet a leváltásához”²²². A kiválasztott eszköz egy nyilvános per, amelyet látszólag néhány édesanya kezdeményezett éppen Márton Áron szülőfalujának, Csíkszentdomokos káplánjával szemben. Sántha Antalt azzal gyanúsítottak, hogy nemi erőszakot követett el a lányaik ellen a délutánonként tartott hittanórákon. A pert a legnagyobb gondossággal készítették elő, és a tárgyalást az 1958 karácsony előtti napokra időzítették a csíkszeredai népbíróságon. December 15-én a Tartományi Bizottság átadta a helyi aktivistáknak a Securitatétól kapott utasításokat:

„A nyilvános tárgyalásnál 20 gyergyószentmiklósi, 15 kézdivásárhelyi és 10 udvarhelyi rajonbeli személynek kell jelen lennie, ezek között főleg kisgyermekes anyák legyenek. A nőbizottságok mozgósítsák ezeket az asszonyokat úgy, hogy saját spontán akaratukból menjenek el a tárgyalásra.”²²³

---

220 A Belügyminisztériumban tartott állománygyűlés jegyzőkönyve (1958. szeptember 16-18.). ACNSAS, fond Informativ, dosar 105.

221 Uo, 168. f.

222 Uo, 170 f.

223 ANDJM, fond 1134, dosar 206/1958, 182-183. f.

Drăghici belügyminiszter utasításait követve, aki még szeptemberben azt javasolta, hogy a vallásellenes kampányban kiemelt szerepet tulajdonítsanak a helyi sajtónak²²⁴, a *Scînteiatol* az *Előre*, a *Falvak Dolgozó Népe* és a *Vörös Zászlóig* a tárgyalás szokatlan morbid részletekkel telített összefoglalója foglalta el a december 25-i lapszámot, és a helyi magyar napilap egészen december 31-ig foglalkozott az ügygel.²²⁵ A tárgyaláson falusi asszonyoknak és maguknak a feltételezett ifjú áldozatoknak is vallomást kellett tenniük; a hallgatóság több ízben is megszakította az eljárást, és a „gyermeklányokat megbecstelenítő” papot gyalázta, majd a 12 éves börtönbüntetés hírére zajos tapsban tört ki, és a rendőri szerveket éljenezte.²²⁶

A pernek óriási visszhangja volt, olyannyira, hogy utólagos politikai feldolgozást igényelt. December 31-én a tartományi bizottság két központba hívta össze a rajoni párttitkárokat, hogy közvetítse nekik Gheorghiu-Dej személyes útmutatásait az ügy kezelésére vonatkozóan. Az RMP első titkárának figyelme nem volt véletlenszerű: a Sántha-ügy lendkerekévé vált volna egy széleskörű katolikusellenes kampánynak, amely a modern marketingtechnikáknak megfelelően egy adott célcsoportra, a vidéki női lakosságra összpontosított, amelyet túl konzervatívnak, a papság által befolyásolhatónak tartottak (1958-ban indították újra a mezőgazdaság kollektivizálását is).²²⁷ Az aktivisták, akik az előző hetekben felkészítő gyűléseken vettek részt, alkalomról alkalomra zárt kiscsoportban közelítették meg a lakosságot, és kérdés-felelet

---

224 ACNSAS, fond Documentar, dosar 105, 172. f.

225 Elnyerté méltó büntetését Sántha Antal a gyermeklányokat megbecstelenítő csikszentdomokosi káplán. *Vörös Zászló*, 1958. december 25. A négyoldalas összefoglaló a teljes „karácsonyi” lapszámot elfoglalta.

226 A részleteket egy magyar diplomáciai jelentésből ismertek. Sántha Antal káplán ügye. Bukarest, 1959. február 10. MOL, XIX-J-1-j, 10. doboz, 002085.

227 Tájékoztató jelentés a lakosság közhangulatáról a Sántha Antal volt pap elleni pert követően. Marosvásárhely, 1959. január 7. ANDJM, fond 1134, dosar 230/1959, 6-10. f.

formában beszélgetéseket vezettek az elítélt pap ügyéről. Amennyiben a hivatalos irányvonaltól eltérő véleményt tapasztaltak, jelezték a hatóságoknak, és az ellenkezőket a falugyűlés nyilvánossága előtt marasztalták el. A központi pártszerveknek küldött jelentés szerint a per több héten át beszédtemát szolgáltatott. Biztató jel volt a hatóságok számára – amennyiben a kirakatper pedagógiai hatékonyságát bizonyította –, hogy a célcsoport, a fiatal anyák felháborodásukat fejezték ki az eset kapcsán, még súlyosabb büntetéseket kértek, de különösen azt híresztelték, hogy hasonló helyzet áll elő más falvakban is. A kampány következtében feljelentések tucatjait gyűjtötték össze, amely kiegészült a feljelentő nevével és társadalmi származásával.²²⁸ Közben a helyi belügyi szervek is szorgalmasan gyűjtötték a Sántha-üggyel kapcsolatos híreket, vélekedéseket, pletykákat. A felháborodás azonban nem elsősorban a káplán cselekedetére vonatkozott, hanem az eljárás-módra és az ügynek szentelt nyilvánosságra. A gyergyói medencében úgy vélték: nem igaz, amit az újságok írnak, Sántha „politikailag felelős” – mivel Márton Áron pártján állt – de „erkölcsileg tiszta”. Az ellene folytatott per nem volt más, mint az egész egyház és Márton Áron ellen indított támadás.²²⁹ A püspököt jól ismerő informátorok pedig elégedetten jelentették: Márton Áront nagyon közelről érinti barátja elítélése, szomorú és tehetetlennek érzi magát.²³⁰

1959 első hónapjaiban úgy tűnt, hogy a kommunista rendszer és a gyulafehérvári egyházmegye konfliktusa visszafordíthatatlanná vált, és mindez súlyos következményekkel járt az állam és a többi egyház viszonyára is. A MAT-ban szolgáló összes katolikus plébánost és káplánt, szám szerint 431 személyt, nyilvántartásba vettek és folyamatos megfigyelésnek vetették alá; közülük huszonnégyet 1958-ban, másokat pedig 1959 folyamán tartóz-

---

228 Uo. 9-10. f.

229 ANDJM, fond 594, dosar 1083/1960, 66-67. f.

230 Uo. 68-73. f.

tattak le.²³¹ Kovács tartományi állambiztonsági főnök azzal vádolta a mintegy félmillió, köztük számos, az ortodox hitre való áttérést elutasító görög-katolikus román hívőt is maga mögött tudó katolikus egyházat, hogy továbbra is „misztikus és rendszerellenes” propagandát folytat, a többi magyar nyelvű egyház, azaz a reformátusok és az unitáriusok támogatásával. Az utóbbiaknál azt is sérelmezte, hogy feladták eredeti haladó gondolkodásmódjukat és „ellenforradalmi” pozícióba helyezkedtek, ami tucatszámú személy letartóztatását tette szükségessé. Az RMP KV küldötte, Ilie Verdeț hozzászövegelt: „Sikerrel alkalmaztuk a Sántha-modellt más tartományokban is, Temesben és Aradon”.²³²

A Sántha-per azonban csak a csúcspontot képezte a különböző egyházak ellen indított támadásnak. 1958 nyarán már legalább két másik nyilvános pert vezényeltek le az egyházak ellen, amelyeknek több forrása is található az állambiztonsági levéltárban.²³³ Az előző évekhez képest a legjelentősebb fordulatot a párt és az állambiztonságnak a mintegy 700 ezer hívet számláló, a magyar lakosság mintegy 40 százalékát képviselő, magyar protestáns egyházakkal szembeni drasztikus álláspont-változtatása jelentette. Már 1952-ben az állambiztonsági szervek elemző tisztje azt állította, hogy a protestáns gyülekezeteknek mind a vezetői, mind a hívei őszinte

---

231 A katolikus kérdéssel összefüggő értékelő gyűlés jegyzőkönyve. Marosvásárhely, 1959. január 15. ANDJM, fond 1134, dosar 223/1959, 73. f. A felsorolt adatokat Kovács Mihály állambiztonsági főnök közölte ezen a gyűlésen, amelyen részt vett Ceaușescu egyik bizalmi embere, Ilie Verdeț is.

232 Uo. 74. f.

233 A Jehovisták elleni eljárásokról ACNSAS, fond Informativ, dosar 2672, vol. 21. Az adventista egyház vezetésének lefejezéséről lásd ACNSAS, fond Informativ, dosar 2672, vol. 21, 241-245. f. Különösen rávilágít az ötvenes évek egyházpolitikájára az 1948-as kultusztörvény által elismert, kb. tízezer hívőt számláló adventista egyház esete. A Gheorghe Pintilie tábornok által 1958. július 16-án megfogalmazott ajánlások alapján kevesebb mint másfél hónap alatt az egyház vezetői a szervek által kidolgozott hamis anyagokkal kompromittálták, letartóztatták, nyilvános peren megtárgyalásnak vetették alá és elítélték őket (augusztus 20-án), és végül szeptember 4-én „törvényesen” helyettesítették őket a Securitate-vel közvetlenül kötődő új vezetőkkel.

lojalitást mutatnak az állam irányába, kijelentve, hogy a katolikusoktól eltérően egy meglehetősen visszafogott szinten fejtenek ki „államellenes és románellenes tevékenységet”.²³⁴ 1958–1959-ben azonban éppen a reformátusokat (különösen a bethánista mozgalom híveit) és az unitáriusokat sújtotta egy intenzív megtorlási hullám. Unitárius diákok és fiatal teológusok voltak például az EMISZ kezdeményezői. A protestánsokra ezekben az években kirótt több tucat büntetőítélet közös nevezője beleilleszkedett a hatalomnak abba az immár rögeszmekeként megjelenő gondolatmenetébe, miszerint a belső és külső biztonság hiánya a magyar területi revizionizmus fenyegetésének tulajdonítható. A kisebbségi szekták és kultuszok elleni támadás egy nagyobb horderejű stratégia részét is képezte. A Securitate megerősítette az ortodox egyház feletti ellenőrzését (az 1958 utáni néhány évben erőszakkal bezárták a legtöbb kolostort és templomot), valamint erélyesen szorgalmazta az erdélyi görög-katolikus papság áttérését az ortodoxiára.²³⁵

1959 elején az RMP KV egy dátummal el nem látott, de valószínűleg az év januárjában *magyar nyelven* összeállított anyaggal felvázolt egy lehetséges kompromisszumot az ateista állam és a katolikus egyház között. A *Néhány útmutató a katolikus egyház kérdésével kapcsolatban* címet viselő szöveg nem kevesebbet állított, minthogy elismerve a vallásos érzések társadalmi erejét, szükséges lenne egy „autokefális”, tehát a Vatikántól és a pápától „független”, állami katolikus egyház létrehozása:

„Szükséges figyelembe venni a Székelyföldön a történelmileg kialakult körülményeket a katolikus egyházzal kapcsolatban, mert ellenkező esetben

---

234 A romániai magyar protestáns egyház története (dátum nélkül). ACNSAS, fond Documentar, dosar 175 (culte protestante), vol. 8, 23-30. f.

235 Kiváló összefoglaló a témáról Cristian Vasile: *Biserica ortodoxă română în primul deceniu comunist*. București, Curtea Veche, 2005. A földalatti görög-katolikus egyházzal lásd Cristian Vasile: *Istoria bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist 1945–1989. Documente și mărturii*. Iași, Polirom, 2003.

tévedhetünk. Tekintetbe kell venni azt, hogy ez nem egy önálló nemzeti egyház, hanem külföldi irányítás alatt áll. Hiba volt, hogy nem használtuk ki az 1946-ban²³⁶ fennállott lehetőséget, amikor nagyszámú pap hajlandó volt arra, hogy létrehozzák a katolikus egyház Rómától való elszakadását.”²³⁷

A történelmi jelentőségű kezdeményezés – amennyiben hiteles forrásnak fogadjuk el az iratot – az egyházi fronton követendő stratégiához kapcsolódott:

„Tudomásunk kell vegyük azt a tényt, hogy mi a szocializmust építjük és azokkal az emberekkel, azokkal a katolikusokkal kell felépítsük akik itt élnek. (...) Ne avatkozzunk bele a parasztok vallási érzelmeiben, mert ha ebben megbántjuk a parasztot, az eltávolodik a pártvonalától könnyen. (...) Tudatában kell lenni annak, hogy nem lehet a katekizálást (sic!) felszámolni, mert az előszobája a bérmlásnak. Ez vallási szokás: ha mi felszámoljuk a katekizálást és a bérmlást, ez azt jelenti, hogy felszámoljuk a vallást.”²³⁸

A dokumentum szükségesnek érezte továbbá a hívők vallási meggyőződése mellett a nemzeti öntudat megsértését is kerülni: a párt katolikusellenes akciójának nem az volt a célja, hogy leleplezze a papokat „mint papokat és mint magyarokat, hanem mint ellenséges elemeket”²³⁹. Az elméleti jellegű útmutatásokat egy sor gyakorlati követte. A plébánosok által új templomok építésére összegyűjtött több tucat millió lejt például nem foglalták volna le, de a helyi néptanácsok arra adtak volna engedélyt, hogy a forrásokat a létező építmények megjavítására, ne újak létrehozására használják fel. A plébánosokat figyelmeztették volna a szervek és a helyi aktivisták, hogy az 1952-es Alkotmányba foglalt jogok nem terjednek ki politikai mozgalmak szervezésére; ugyanakkor az állambiztonsági szerveknek azt javasolták, hogy kerüljék a „balosságot”, amely pánikot és elégedetlenséget okoz a lakosság

---

236 Az állítólagos kísérletről nem rendelkezünk egyéb információval.

237 ANDJM, fond 1134, dosar 223/1959, 176. f.

238 Uo. 177. f.

239 Uo.

körében. A katolikus vallású tanítókat és tanárokat, amennyiben az órákat nem használták hitoktatásra, nem bocsátották volna el tömegesen az oktatási rendszerből, amint azt eredetileg tervezték (és amint később meg is történt).²⁴⁰ Végezetül a dokumentum ismét felvetette a Rómától való esetleges elszakadás kérdését, amelyben számíthattak volna a klérus kisebbségben lévő, Márton Áron vonalával egyet nem értő tagjaira: „Tevődik (sic!) az autonóm nemzeti egyház kialakításának kérdése. Elő kell készíteni a papság egy részét, hogy létrehozzuk a Rómától való elszakadást. Kihasz-
nálni ez esetben a nemzeti büszkeséget.”²⁴¹

Ez a tervezett lépés az egyik legelső megnyilatkozását tartal-
mazza a román nemzeti-kommunista doktrínának, amelynek gya-
korlati geneziséét a következő fejezetben elemezzük. Az állambiz-
tonsági szerveknek a társadalomba behatoló állandó és alapvető
jelentőségű munkáján keresztül az ötvenes évek végén a Gheor-
ghiu-Dej vezette állam képes volt egy új prioritás-csomagot előké-
szíteni: a magyar revizionizmus által fenyegetett román állam
biztonságának védelmét, spirituális tartalmaktól kiürült, „laikus”
nemzeti identitás létrehozását, sőt, egy feltételezett magyar haza-
fiség felhasználását annak érdekében, hogy megvalósíthassák a
katolikus egyháznak a Vatikántól való elszakadását. A román
földrajzi teret történelmileg meghatározó számtalan identitásvál-
tozással való kompromisszumnak azonban két megkerülhetetlen
előfeltétele volt. Az első: a különböző társadalmi szegmensek –
avagy a Securitate furcsa csoportosításában: a több száz „problé-
ma”²⁴² – mind diszkrétebb, de éppen ebből kifolyólag átfogóbb és
áthatóbb ellenőrzése. A második szorosan kapcsolódik az előzőhöz:
fokozatosan felszámolni minden önálló személyiséggel vagy olyan

---

240 Uo. 179. f.

241 Uo. 178. f.

242 A Securitate a következő kódszámmal látta el a különböző „problémákat”: ortodox egyház 131, volt görög-katolikus egyház 132, római katolikus egyház 133 stb. Minden kérdéskörben operatív és elemzőtisztékkel rendelkezett, akik munkájuk során egyházi szakértőkkel is konzultáltak.

sajátossággal bíró teret, amely akár minimális szintű privilégiumokat vagy immunitást biztosít. Ez volt az a politikai keret, amelyben 1960 decemberében lehetségessé vált a Magyar Autonóm Tartomány átszervezése és az addigi „autonómia” felszámolása.